

ВИШОКИ

ВЕСНЯНИЙ ЦИКЛ

ЗМІСТ

НАВІЩО НАМ ЦЕ?	4
РОЗДІЛ І. ТРАДИЦІЇ ВЕСНЯНОГО ЦИКЛУ	7
Зиму проваджати, весну зустрічати	8
Стрітення	14
Святого Власія — Опікуна худоби та диких звірів	18
Обертіння	22
Касіяна	24
Явдохи –початок весни	27
Гукання весни	31
Сорок Святих	33
Теплого Олекси	37
Благовіщення	40
Руфа	45
Масниця	48
Що їдять на Масницю	50
Колодка і Колодїй	54
Водіння козла	59
Ритуальні бешкети і гуляння	64
Інші традиції Масниці	65

Великодній піст	70
Вербна неділя	78
Страсний тиждень	81
Великдень. Декорування оселі	90
Приготування до свята. Їжа	97
Святковий одяг	110
Від текстилю до лози: еволюція великоднього «кошика»	118
Вогнища, віра та великодні обряди. Як єдналась спільнота	121
Що співати та танцювати на Великдень	131
Навський Великдень	147
Юрія (Георгія Переможця)	151
Проводи	157
Весняний Микола	161
Симона Зілота	167
Рахманський Великдень	174
РОЗДІЛ II. КОРПОРАТИВНІ СЦЕНАРІЇ	181
Ідентичність. Не айдентика	182
Сценарії від Zaŕoriy Foundation	184
Рекомендації спільного часопроводження від Ярини Сізик	192
РОЗДІЛ III. ЩО ЧИТАТИ, НА КОГО ПІДПИСУВАТИСЬ, У КОГО ЗАМОВЛЯТИ	200
На цьому все. Контакти. Зворотній зв'язок	202

НАВІЩО НАМ ЦЕ?

Повномасштабне вторгнення показало, що гуртування у спільноти допомагає людям швидше ухвалювати рішення, а інколи — це означає виживати. Спільноти допомагають тримати стрій, розуміти, ким ти є, а ким — ні. І у моменти свят, коли чи не кожен фарбує яйця та починає день з паски — вся країна стає єдиною.

Ми у Zaŕoriy Foundation підтримуємо звичаї з 2015 року, тому що для нас важливо, щоби кожен відчував зв'язок з традиціями, які наші предки пронесли крізь заборони та нищення. Ми прагнемо, щоби всі відчували, що вони не одні. За ними стоїть спільнота однодумців: різних, інакших, але не чужих. Щоби кожен міг успадкувати мудрість предків та передати її далі.

Тому минулого року ми створили проект «Витоки. Путівник українськими звичаями». І почали з роботи над Великоднем. Цей Путівник — для бізнесу та не лише. У ньому кожен може знайти щось для себе. А цього річ розширили його на весь весняний цикл.

У моїй родині ми завжди робимо четвергову сіль у Чистий Четвер, печемо кукуци, дістаємо святковий посуд, і у неділю збираємо велику родину за столом.

Цього річ ми знову поговоримо про традиції Великодня у команді. Разом послухаємо лекції, попрактикуємося у співі гаївок, задекоруємо кошики або зробимо вощені квіти. Вважаю, що наше завдання як бізнесу — надавати змісти, давати розмай форм, щоби кожен член команди міг додати щось до своїх традицій, а також поділитись звичаями своєї родини.

Ми маємо надію, що саме бізнеси зможуть почати шукати свою ідентичність, своє ество в українському корінні, привчаючи до цього свої команди, які понесуть це знання додому.

Тому що корпоративна соціальна відповідальність — вона і про це: про конструювання кращого майбутнього для країни та про розуміння свого впливу.

Ми не закликаємо просто святкувати — ми закликаємо вивчати та формувати Українську корпоративну культуру.

КАТЕРИНА ЗАГОРІЙ

РОЗДІЛ I

ТРАДИЦІЇ
ВЕСНЯНОГО
ЦИКЛУ

ЗИМУ ПРОВОДЖАТИ, ВЕСНУ ЗУСТРІЧАТИ

МАТЕРІАЛ: ОЛЕКСАНДР ВАСЯНОВИЧ

ПРИРОДА ВЗИМКУ, НА ДУМКУ НАШИХ ПРЕДКІВ, ПЕРЕБУВАЛА У СТАНІ СПОКОЮ, ПЕВНОГО СНУ, ТОМУ НАВЕСНІ ВОНА ПРОКИДАЄТЬСЯ, ПОЧИНАЄ РУХАТИСЯ, ПРАЦЮВАТИ.

Початок весни в українців не мав чітко окреслених дат чи свят — він розмитий і варіюється залежно від регіону, кліматичних умов та погодних явищ. Наближення весни відчувалося з таненням снігу, скресанням криги, збільшенням тривалості світлового дня, прильотом птахів, появою звірів, які ховалися на зиму.

Весняна пора завжди була особливим періодом в українському аграрному календарі, оскільки гарантувала селянинові отримання гарного урожаю, а відпо-

відно — і добробуту родини. Прихід весни намагалися наблизити за допомогою різних обрядових дій, які поєднують християнські та язичницькі мотиви. У назвах весняних свят можна простежити звукові збіги та асоціації, які демонструють вірування українців: Стрітення пояснюється як зустріч Зими та Весни (Літа), Обертіння — обертання птахів дзьобами для польоту до рідних країв, Теплою Олексі — початком тепла, Благовіщення — Божим благословенням землі, Руфа — рушенням природи.

ПРИЛІТ ПТАХІВ

Майже кожне весняне свято пов'язують із появою птахів.

Терміни прильоту залежали від природно-кліматичних умов і сприяли утворенню міфологічного світогляду. На Хмельниччині казали, що на Трьох святих (30 січня) вилітало з вирію три бузьки, щоби сповістити: весна йде. І коли в цей день були сильні морози, то вважали, що ці бузьки не долетіли до України, бо їх мороз заморозив і вони загинули. А от на Сорок святих (9 березня) вилітало вже сорок бузьків, і тоді вже — справжня весна. У віруваннях віднаходимо також мотив одночасного повернення птахів із вирію: на Ніжинщині у збірну суботу (на першому тижні Великого посту) всі птахи збираються у далеку дорогу з вирію.

Першими з вирію прилітали жайворонки, коли на снігу тільки почали з'являтися проталини. За жайворонками спостерігали, щоб дізнатися про врожай року. Якщо птахи летіли високо, то «вони до Бога летять молотити», а коли низько, то «не донесли ціпа, а тому і птахи поприпадали додолу» — рік буде неврожайним. Про приліт жайворонків співається у веснянці:

*ЧОМ ТИ ЖАВОРОНЬКУ РАНО
З ВИРІЯ ВИЛІТАВ?
ЩЕ ПО ГОРОДОНЬКАХ
СНІЖЕНЬКИ ЛЕЖАЛИ,
ОЙ ЩЕ ПО ДОЛИНАХ
КРИЖЕНЬКИ СТОЯЛИ.
— ОЙ КОЛИ ПОРА ПРИЙШЛА,
НЕВОЛЕНЬКА ВИЙШЛА.
ОЙ Я ТІЇ КРИЖЕНЬКИ
КРИЛЬЦЯМИ РОЗЖЕНУ,
ОЙ Я ТІЇ СНІЖЕНЬКИ НІЖКАМИ ПОТОПЧУ.*

Згодом з'являлися граки — надійні провісники весни: «Граки на дереві з весною розмовляють».

Пізніше прилітали лелеки (бузьки, бусли, боцюни, черногузи), яких особливо шанували українці. Існує вірування: якщо лелека зів'є гніздо на хаті чи клуні, то принесе господарям щастя. В народі заборонялося руйнувати гнізда цих птахів, бо «хата згорить». Вірування у те, що лелеки приносять дітей у людський простір, можна помітити у закличках: «Бузьку, бузьку, принеси Маруську! Та гарненьку, та пухкеньку, не крикливу — спокійненьку!»

За першою зустріччю з лелекою намагалися спрогнозувати своє життя на наступний рік. Якщо птах летів, то це було дуже добре для здоров'я; якщо ходив — також непогано; якщо ж сидів на гнізді — то до хвороби: часто ноги хворітимуть. «Побачивши цю птаху, потрібно було вигукнути: «Веселик! Веселик!», щоб цілий рік бути веселим. Бо хто скаже: «Журавель!», журитиметься до наступної весни». Ще одним провісником весни ставали співи пташки-вівсянки. Почувши її, господарі починали готуватися до сівби, бо їм вчувалося: «Діду-діду, сій ячмінь!». Ластівки приносили на своїх крилах тепло. Побачивши пташку, на неї кидали жменю землі зі словами: «На тобі, ластівко, на гніздо, а мені на добро». А як бачили диких гусей, кидали їм соломку вгору й кричали: «Гуси, гуси, нате вам на гніздечко і на здоров'ячко». Ластівки ліпили гніздечка під стріхою і вважалися охоронцями оселі, тому батьки застерігали дітей не зачіпати цих птахів, аби обличчя не вкривалося веснянками (ластовинням). На Черкащині дівчата, побачивши вперше ластівку, вмивалися

молоком, аби не мати ластовиння. Окремі господині вірили, що як кинути жменю землі на грядку, побачивши першу ластівку, й сказати «сію кріп», то там він і виросте.

Про приліт ластівоньки як провісника весни співається навіть у щедрівці «Щедрик, щедрик, щедрівочка...», що, ймовірно, пов'язано з переміщенням зустрічі нового року з березня на січень. Так само до щедрівки потрапила і «сивая зозуленька», що останньою прилітає з вирію, бо, на думку українців, тримає ключі від раю. Частіше вона повертається, коли буяє зелень і цвітуть садки. Тож коли вперше вона закує на безлисте дерево, то це до неврожайного року. Вперше почувши зозулю, її запитували, скільки років житимеш, і трусили грошима, аби забезпечити достаток протягом наступного року.

Зустріч птахів супроводжували обрядовими діями до певних свят — випіканням ритуального печива: для зустрічі жайворонків на Сорок святих — «жайворонки», для зустрічі лелек на Благовіщення — «буськові лапи».

Важливе місце посідало виття гнізд та знесення першого яйця. В українців із днем Сорока святих пов'язане вірування, що сорока має принести 40 прутиків на гніздо. На Черкащині можна простежити поступовість цього процесу: «На свято Трьох святих сорока положить на гніздо три палички, а на свято Сорок святих положить на гніздо сорок паличок, а на Похвальному тижні Великого посту похвалиться своїм яйцем». На західному Поліссі лелека має знести перше яйце до Благовіщення.

ПОЯВА ЗВІРІВ, КОМАХ, ПЛАЗУНІВ

Початок весни пов'язують із появою деяких звірів після зимового сезону. Гуцули вважають, що ведмедиця прокидається на Теплому Олексія і йде купатися, як людина. Свист бабака на день Явдохи свідчить про початок весни:

«БАБАК ВИЛІЗЕ З НОРИ І СВИСНЕ РАЗ ТА Й ЗАХОВАЄТЬСЯ, ТО ЦЕ БУДЕ ДВА ТИЖНІ ХОЛОДНО, А ЯК БАБАК СВИСНЕ РАЗІВ ТРИ ТА ЦЕ Й ПОСИДЕ НАД НОРОЮ, ТО ЗА ТИЖДЕНЬ РОЗТАНЕ І ПОЧНЕТЬСЯ ВЕСНА».

А на Федула (5 квітня) починали сюрчати цвіркуни. У більшості регіонів України на Теплому Олексу дізнавалися про наближення весни за вильотом бджоли:

«ЯК БДЖОЛА ВИЛЕТІЛА ДО ТЕПЛОГО ОЛЕКСИ, ТО ПІСЛЯ ТЕПЛОГО ОЛЕКСИ БУДЕ ХОЛОД — ЦЮ РАНІШЕ ВОНА ВИЛЕТИТЬ, ТО ТЕ ВІДСИДИТЬ».

На Поліссі подібні спостереження пов'язані із днем Благовіщення. На Гуцульщині з подібною метою спостерігають за жабами:

«ЄК ДО ТЕПЛОГО ОЛЕКСА РУШЄТЦИ ЖЄБИ И НАРОБ'ЄТ ЖЄБЕРИНУ, ТО ТОТА ВЕСНА БУДЕТ СТУДЕНА И НИРІВНА, БО ТА ЖЄБЕРИНА МУСИ ИШЕ ЗАМЕРЗНУТИ ПО ТЕПЛОМУ ОЛЕКСІ. А ЄК ЖЄБИ РУШЄЮТЦИ АЖ ВІТ ТЕПЛОГО ОЛЕКСА, ТО ТОТА ВЕСНА БУДЕТ ТЕПЛА И РІВНА».

ЗМІНИ У ПОБУТІ, ЗАКЛИКАННЯ ВЕСНИ

З приходом весни люди переміщуються за межі хатнього простору: працюють при денному світлі, пересушують одяг, а молодь гуляє на вулиці і водить хороводи. Зустріч весни може супроводжуватися обрядовими діями і співом веснянок.

Дівчата закликали весну, намагаючись зробити це на своєму кутку найраніше, щоб врожай гарний був і швидше заміж повиходити. Вони вилазили на дерева, дахи хат чи клунь, піднімалися на пагорби, виходили на високі береги річки чи мости, щоб їхній спів було чути далеко.

На Поліссі наприкінці пісні голосно вигукували: «Гу-у-у!», що лунко розлягалось навкруги. Старші люди шукали першу веснянку квітку — синій ряст, — зривали і топтали його, щоб довго жити, приговорюючи:

*«ТОПЧУ-ТОПЧУ РЯСТ, БОГ ЗДОРОВ'Я
ДАСТЬ. ДАЙ ЖЕ, БОЖЕ, ДІЖДАТИ
ТОГО РОКУ ТОПТАТИ!».*

Тож коли тяжко хворий одужує, то кажуть: *«ВІН УЖЕ ВИЛІЗ НА РЯСТ».*

На Півночі Київщини на Благовіщення відбувався обряд **«ВОДІННЯ СТРИЛИ»**, коли дівчата закликали грім, що мав розбудити землю. Натомість на Рівненському Поліссі побуває обряд зустрічі весни — **КРЕСНЯНКА**.

У суботу перед Великим постом виготовляють весільний коровай, прикрашаючи його шишками, сонечком, місячком і хрестом посередині, встановлюють сохи — три

лозові палиці з подвійним розгалуженням вгорі, обплетені плетінкою з тіста. Сохи наряджали жменями брусничника, багна і омели, паперовими квітами.

В неділю дівчата збиралися гуртом, брали коровай, узвар із сушених грушок або квас із чорниць, кашу і йшли провідувати родичів під супровід спеціальних пісень — креснянок. Після обходу збиралися біля якогось старого дерева і «гукали весну».

Розділяли коровай, сохи і кашу, підкидали вгору біля дерева і гукали:

*«ВЕСНА, ГУУУ! ПТАШЕЧКИ-ПТАШЕЧКИ,
ПОЗБІРАЙЦЕ КРИШЕЧКИ! КОМУ ОДНА,
КОМУ ДВЕ, ЩОБ НЕ БУЛО ГРЕХУ МНЕ!».*

У понеділок, перший день посту, влаштовували спільну трапезу.

ПРОВІДЖАННЯ ЗИМИ передбачало проведення певних ритуальних дій: вимітання зими з хати, виганяння її за межі подвір'я та села, створення ритуального шуму, вигукування певних фраз та співання веснянок, розведення багаття і спалення непотрібних речей, проведення святкової трапези.

ПЕРШИЙ ГРІМ

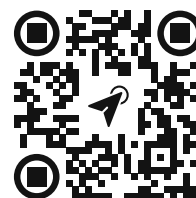
Пробудження весняної природи пов'язують також із першим громом; супроводжувалося воно ритуалами, які мали, за народною уявою, забезпечити добробут та здоров'я людей протягом наступного господарського року: перекопитися/качатися по землі, піднімати воза, стола чи риг хати, щоб спина не боліла, умитися і витертися червоним поясом або намістом, щоб гарним бути, бряжчати грошима, щоб заможним бути, притуляти каменя до чола, промовляючи «Камінь — голова», щоб голова не боліла. Проте найпоширеніше вірування пов'язане з притулянням до дерева або стіни чи огорожі — щоб спина не боліла.

За першим громом прогнозують урожай. На Волині вважали, що коли вперше загромить тоді, як земля ще не розмерзлася, то це прикмета неврожайного літа. Проте частіше спостерігали за листям на дереві:

*«ЯК ПЕРШИЙ РАЗ ЗАГРИМЛО НА
ГОЛЕ ДЕРЕВО, ТО НЕВРОЖАЙ
БУДЕ, ГОЛОДНИЙ РІК».*

На Житомирщині поширена прикмета, що ранній грім несприятливий для злодіїв: «Як перший грім на голе дерево, то злодіям не буде везти», що, ймовірно, також пов'язано з неврожаєм. Значне місце у спостереженнях відводилося стороні світу, звідки чувся перший грім. Якщо він чувся з південної сторони, то буде тепле літо, якщо із західної — мокре, якщо з північної чи східної — холодне.

ПОДИВИТИСЯ ТА
ПОЧИТАТИ БІЛЬШЕ

СТРІТЕННЯ

МАТЕРІАЛ: АННА НІКОЛАЄВА

«ЯК НА СТРІТЕННЯ ПІВЕНЬ ВОДИ НАП'ЄТЬСЯ, ТО НА ЮРІЯ ВІЛ ТРАВИ НАПАСЕТЬСЯ»

СТРІТЕННЯ, СТРІТЕННЯ ГОСПОДНЄ, ПРИНЕСЕННЯ ДО ХРАМУ — християнське свято, яке відзначають 2 лютого (на 40-й день після Різдва) у пам'ять про внесення у церкву маленького Ісуса. Це одне із дванадцяти найважливіших свят християнського церковного календаря.

Витоки Стрітєння пов'язані з тим, що за Законом Мойсея (перші п'ять книг Старого Заповіту) жінка, що народила немовля в муках і стражданнях, вважалася нечистою та мала пройти період очищення задля відновлення після пологів. Якщо народжувала дівчинку, то термін очищення становив вісімдесят днів, а якщо хлопчика — сорок.

Після цього кожна єврейська сім'я з новонародженою дитиною мала прийти до Єрусалимського храму, щоб принести в жертву голуба, горлицю або ягня і подякувати Богові за продовження їхнього роду. За євангельськими переказами Святе сімейство принесло в жертву двох горлиць й прийшло з Ісусом до святини, де їх зустрів пророк Симеон і пророчиця Анна. Святий Дух звістив праведного Симеона, що той не побачить своєї смерті, поки не зустрине Сина Божого.

В момент, коли старець Симеон взяв на руки маля, благословив його, і відбулося стрітєння з Месією, а ще стрітєння Старого і Нового Завітів.

В українській календарній обрядовості свято Стрітєння має інше значення. В деяких місцевостях дозволяли колядувати аж до цього свята, а після нього зазвичай вже починали вчити та співати веснянки. За народними уявленнями, саме в цей день зима зустрічається з весною або літом, а ще вони змагаються між собою за владу над погодою. Якщо на Стрітєння випадає сніг, мороз, то перемога за зимою, яка затримується ще надовго, а якщо тепла сонячна погода — то переважила весна або літо й варто очікувати швидкого потепління. На Слобожанщині згадують, що колись батько возив дітей по полю зиму виганяти. Етнографи записали велику кількість прикмет, які пророкують врожайність протягом прийдешнього аграрного сезону. Одна з найбільш поширених: «Як цього дня півень води нап'ється, то на Юрія віл напасеться», що означає багато трави і хороший урожай.

Протягом кількох останніх десятиріч популярною традицією в Україні є прогнозування погоди за бабаком. Найвідоміший — харківський Тимко. На Стрітєння його виносять із зимової хатинки. Вважається, що за сонячної погоди бабак побачить свою тінь, якої злякається, і далі піде спати. Це означає продовження зими й нескоре потепління. Натомість етнограф Олександр Васянович пише, що на Львівщині давно існувала подібна прикмета, пов'язана з такими ж спостереженнями за ведмедем.

На Волині і на Поліссі свято Стрітєння називають **ГРОМНИЦЕЮ**, а важливим його атрибутом є свічка-громниця (громовиця або громнична, стрітенська). Її освячують на церковній службі, а повернув-

шись додому, обходять зі свічкою навколо будинку, а також всередині, випалюючи кіптявою хрести на на одвірках чи стелі.

Люди вірять, що це має захистити оселю від потенційної негоди, блискавки чи граду та від нечистої сили. Громничну свічку дають в руки покійнику, бо вважається, що саме вона освічує йому дорогу на той світ. На Поліссі баба-повитуха колись запалювала її задля полегшення положів. Свічка, освячена на Стрітєння, також відіграє одну з ключових ролей у народній медицині, зокрема у лікуванні рожі (бешиха — антропонозна інфекційна хвороба), а також нею припалюють волосся від головного болю і аби не боятися грому.

За народними уявленнями, на Стрітєння вода набуває лікувальних і магічних властивостей. З церковної служби, крім свічки, приносять свячену воду, а ту, що скрапує зі стріхи, збирають в цей день і зберігають протягом року. Нею миють голову, щоб уникнути головного болю, вмиваються, абивилікувати пристріт та інші хвороби магічного характеру (дитячі переляки, плакси, крикси, нічниці). Вважається, що стрітенська вода не псується.

ЛІТЕРАТУРА

Ніколаєва Анна. Система символічного захисту у повсякденному житті українців Полісся (кінець XIX — початок XXI ст.). Монографія, — Дрогобич: Коло, 2023. — 284 с.

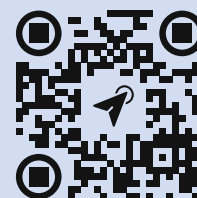
Васянович Олександр. Сучасні метеорологічні знання та вірування гуцулів. Народна творчість та етнологія: НАНУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. 2013. № 6. С. 13-26

Васянович Олександр. Метеорологічні знання та вірування жителів Полісся: українсько-білоруські паралелі. Дриновський збірник. 2017. Т. 10. С. 362–372

Матеріали фольклорно-етнографічної експедиції «Муравський шлях — 97» (по селах Богодухівського, Валківського, Краснокутського та Нововодолазького районів) / Харків. держ. ін-т культури; упоряд. М. М. Красиков [та ін]. — Х.: [б.в.], 1998. — 360 с.

Цифровий Архів Етнографічних Матеріалів Слобожанщини та Полтавщини

ЧИТАТИ ПРИКМЕТИ НА
СТРІТЕННЯ (І НЕ ТІЛЬКИ)

СВЯТОГО ВЛАСІЯ — ОПІКУНА ХУДОБИ ТА ДИКИХ ЗВІРІВ

МАТЕРІАЛ: ОЛЕКСАНДР ВАСЯНОВИЧ

11 ЛЮТОГО — ДЕНЬ СВЯТОГО ВЛАСІЯ — ПОКРОВИТЕЛЯ ХУДО- БИ, ОПІКУНА ДИКИХ ЗВІРІВ.

Святий Власій був лікарем, а згодом — єпископом у місті Севастії в Малій Азії. Під час переслідування християн переховувався разом зі своїми вірними у пустелі. Незабаром вояки знайшли Власія і в кайданах привели до судді, який наказав його втопити. Коли його кинули в озеро, він став ходити по воді, наче по твердій землі, прославляючи Бога. Був убитий мечем у 316 році.

ІЛЮСТРАЦІЯ: ДАРИНА ПАВЛЮК

ВЛАСІЙ — ОПІКУН ДИКИХ ЗВІРІВ

За легендою, святий Влас опікувався лісовими звірами. В оповідках, упорядкованих українським етнографом, фольклористом та мовознавцем Володимиром Гнатюком, знаходимо записи кінця ХІХ — початку ХХ ст. з Шебекиного на Курщині.

В одній ідеться про помсту звірів чоловікові, що відрубав вовчентам кігті. Старий вовк закликав помолитися Богу:

«БУДЕМО УСЕРДНО ПРОХАТЬ СВЯТОГО УЛАСІЯ, ВІН НАШ ЗАСТУПНИК І ПОКРОВИТЕЛЬ. — ВОВКИ ВСІ СТАЛИ РЯДОМ, ПОЗАДИРАЛИ ВГОРУ ГОЛОВИ І ПОЧАЛИ ПРОХАТЬ СВЯТОГО УЛАСІЯ, ЩОБ ПОМІГ ПОВІДИТЬ ВОРОГІВ».

В іншій оповідці читаємо про ганебну поведінку вовка, що шукав собі їсти і отримав покарання від Власа:

«ГРИШНИК ТИ ВЕЛИКИЙ, НИ БУДЕ ТИБИ ВДАЧИ, ПОКИ Й ЗГИНИШ, БО ТИ НА СВОЮ ВОЛЮ ЗЗ'ІВ ТИЛЯ У БІДНОЇ ВДОВИ; ЧОМ НИ СПИТАВ МЕНЕ, ДО КОГО ТРЕБА БУЛО ЙТИ?».

ВЛАСІЙ — ВЕЛЕС

У «Повісті минулих літ» знаходимо згадки про бога Велеса. Зокрема, запис про угоду з Візантією князя Олега 907 р.:

«КЛЯЛИСЯ ТІ (РУСИЧІ) ОРУЖЖЯМ СВОЇМ, І ПЕРУНОМ, БОГОМ СВОЇМ,

І ВОЛОСОМ, БОГОМ СКОТУ» ТА ПРО УГОДУ КНЯЗЯ СВЯТОСЛАВА 972 Р.: «ЯКЩО Ж МИ НЕ ДОДЕРЖИМО ЧОГО ІЗ СЬОГО <...>, ХАЙ БУДЕМО ПРОКЛЯТИ БОГОМ, У ЯКОГО ВІРУЄМО, — В ПЕРУНА, І В ВОЛОСА, БОГА СКОТУ».

На думку більшості дослідників, святий Власій замінив язичницького Велеса (Волоса), який був покровителем худоби, а відповідно і достатку.

ВЛАСІЙ — ОПІКУН СВІЙСЬКОЇ ХУДОБИ

На Слобожанщині день Власія є «коров'ячим чи скотинячим празником», йому моляться, щоб «корови були ласкаві». Якщо хтось його не святкує, то «кара їх Власій: скотина пропадає». На Східному Поліссі у цей день нічого не роблять, щоб худоба не гинула. Українці Курщини та Вороніжчини зранку наповнювали пляшки водою, вкидали туди шматочки воску від страсної свічки і ставили на покуть. Святий Власій мав таким чином освятити цю воду. Частину її вливали до криниці, а іншою кропили худобу. На Херсонщині жінки нічого цього дня не робили, тільки микали клоччя, щоб ними підкурювати корову й теля. Досить часто українці служили в цей день молебні в дворах, виносили ікони святого Власія у хлів, обкурювали худобу і кропили її святою водою, щоб «добре родилася і не хворіла».

На Східному Поліссі влаштовували обід для жебраків. Якщо свято випадало на пісний день, то його переносили на інший —

скоромний, бо Власій — заступник і покровитель худоби, тож йому потрібно догодити.

Співзвучність імені Власія можна побачити і в ласиці — маленькому тхорі, який є в кожному господарстві і оберігає худобу. На Правобережному Поліссі збереглося вірування, що в Чистий четвер із запаленою свічкою потрібно увійти до хліва і за забарвленням шерсті ласиці дізнатися, якої масті худоба добре вестиметься у господарстві. На Гуцульщині на Власія відзначають свято «ласиці-кіточки», яке господарі щиро святкують «аби ласичка маржину (худобу) не кусала, аби кіточка маржину не мастила».

ПРОГНО- ЗУВАННЯ ПОГОДИ НА ВЛАСІЯ

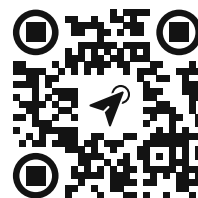
«Власові морози» на Чернігівщині вважали останніми потугами зими, тому в народі казали:

*СВЯТИЙ ВЛАС ЗБИВАЄ РОГИ ЗИМИ
ПРОЛИВ УЛАС ОЛІЇ НА ДОРОГИ —
ПОРА ЗИМИ ЗБИРАТИ НОГИ.*

А закінчення зими і наближення польових робіт ознаменувалося приказкою:

ПРИЙШОВ ВЛАС — З ПЕЧІ ЗЛАЗЬ.

ЧИТАТИ

ОБРЕТІННЯ

МАТЕРІАЛ: ОЛЕКСАНДР ВАСЯНОВИЧ

24 ЛЮТОГО — ОБРЕТІННЯ, ОБЕРТІННЯ, ІВАН ОБЕРТАС — ДЕНЬ, У ЯКИЙ ВІДНАЙШЛИ ВІДТЯТУ ГОЛОВУ ІВАНА ХРЕСТИТЕЛЯ.

Іван Хреститель вів благочестиве життя і викривав грішників, за що йому відрубали голову, захоронивши її окремо від тіла. Служниця поховала голову у глиняному горщику на Оливковій горі. У IV ст. вельможа Інокентій вирішив збудувати на тому місці церкву. При копанні рову для фундаменту він виявив глечик із реліквією — так сталося Перше знайдення голови. Перед смертю Інокентій сховав її у церкві, що згодом занепала. У дні Костянтина Великого двом ченцям з'явився сам Іван Хреститель і відкрив місце знаходження голови — це Друге віднайдення. 24 лютого вшановуємо Перше і Друге віднайдення голови Івана Хрестителя.

В українській традиції, зокрема на Житомирському Поліссі, свято Обертіння пояснювали так: на усікновення (29 серпня) Іванові Предтечі відтяли голову, а на Обертіння вона прийшла до тіла і приросла.

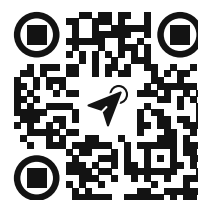
У народі вірили, що в цей день птахи лаштуються летіти з вирію і обертають дзьоби до рідного краю. На Гуцульщині вважають, що птахи паруються у вирію для повернення додому, а птахи, що зимують у наших краях, паруються по лісах. Практично по всій Україні побутувала приказка, що в цей день **«ДІТИ ОБЕРТАЮТЬСЯ ДО ХЛІБА, ЧОЛОВІК — ДО ЖІНКИ, А ПТАХИ — ДО СВОЇХ ГНІЗД»**.

У цей день, як і впродовж усього весняного циклу, прогнозували погоду. Якщо птахи летіли високо, то це до наближення тепла, якщо ж низько — ще триватимуть холоди. На Гуцульщині вважали, що від Обертіння погода обертається на літо.

ІЛЮСТРАЦІЯ: ДАРИНА ПАВЛЮК

ЧИТАТИ

КАСІЯНА

МАТЕРІАЛ: ОЛЕКСАНДР ВАСЯНОВИЧ

29 ЛЮТОГО — ДЕНЬ ПРЕПОДОБНОГО КАСІЯНА (КАСЯНА) РИМЛЯНИНА — ЧЕНЦЯ, ЯКИЙ ВЛАШТУВАВ У ГАЛІЇ ДВА СПІЛЬНОЖИТЕЛЬНІ МОНАСТИРІ ЗА СХІДНИМ УСТАВОМ.

Написав 12 книг та 24 бесіди, де розмірковує про мету життя, ступені зречення від світу, бажання плоті і духу, вісім гріхів, біди праведників та молитву.

День Касіяна українці вважали небезпечним, адже він буває один раз в чотири роки, а, за народними прикметами, високосні роки завжди нещасливі. Вважалося, що в ці роки багато хворіють люди та худоба, висихають плодови дерева. Особливо забобонні люди і зараз намагаються у високосний рік не одружуватися, не починати будівництво хати, не заселятися у новий дім.

Упередженість до високосного року пояснюють витівками Касіяна, який лютує, що його день святкують раз на чотири роки. В образі Касіяна можна розгледіти деякі демонічні риси: зовнішній вигляд, смертоносний погляд, злий характер, заздрість. На Черкащині Касіяна уявляли надзвичайно сердитим і немилосердним чоловіком з довгими до колін бровами, віями та бородою, за якими він нічого не бачить протягом трьох років; на Харківщині — похмурим, з ще довшими бровами та віями.

У легенді з Черкащини оповідається, що Ісус Христос наказав Касянові постійно забивати стовпа, до якого прикований нечистий. Той повинен був ні на мить не зупинятися і нікуди не дивитися. Попросився Касян: «Я ж не можу видержати так, щоб ніколи не дивитися на світ. Дай мені хоч трошки подивитися, бо я втомлюся й не видержу». Тоді Христос сказав: «То нехай буде так: раз через три роки можеш глянуть. Але не довго, а тіко глянути — та й знов бити! Бо стовп увесь час вилазить, то не можна довго тобі дивитись, бо вилізе».

Касян не перестає бити, то йому виріс дуже довгий чуб, так і висить через очі. І через три роки як гляне через чуб, то зараз і біда: в який бік він зирне, то в тому краю голод. Напевне, тому на похмуру і непривітну людину кажуть, що вона Касяном дивиться. У народі побутувала приказка:

«ЗЛИЙ КАСІЯН НА СЕЛЯН. КОЛИ НА ДЕРЕВО ПОДИВИТЬСЯ — ВОНО ЗАСОХНЕ, І ХУДОБА ПІД ЙОГО ПОГЛЯДОМ З НІГ ВАЛИТЬСЯ».

На думку наших предків, цього дня у жодному разі не можна починати ніяких справ, а найкраще взагалі не виходити з дому, не випускати надвір худобу та птицю, аби ніщо не потрапило «на око Касіяну». Про народжених у цей день хоч дітей, хоч тварин кажуть:

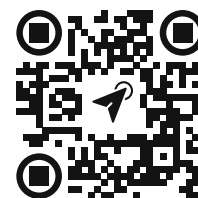
«КАСІЯН ОКОМ НАГЛЯНУВ — НЕ БУДЕ З ЦЬОГО РОЖДЕННОГО ДОБРА».

ПОРІВНЯННЯ КАСІЯНА ТА МИКОЛИ- ЧУДОТВОРЦЯ

На противагу Касіяну завжди згадували про Миколу-угодника, який був добрим до людей. На Слобожанщині побутувала така легенда: прийшов якось Касіян до Бога і жаліється, що люди Миколу-угодника більше шанують, ніж його, і святкують частіше. Господь наказав покликати до себе Миколу. Пішли шукати його, обійшли усе небо — нема ніде. «Де ж він?», — запитав Господь. — «На морі рятує корабель від катастрофи», — відповіли посланці. Через деякий час Господь знову посилає за Миколою, але святителя не виявилось на небі — він на землі рятує людей від пожежі. Нарешті Микола-угодник постав перед Богом. «Де це ти був?» — запитав його Господь. — «Допомагав чоловікові витягнути з болота кобилу з возом». — «Ось бачиш, — сказав Господь Касіяну, — за що люди шанують Миколу-угодника, його майже ніколи не знайдеш на небі, на землі допомагає людям. Далеко тобі до Миколи, а за те, що ти почав на мене нарікати, тебе люди святкуватимуть раз на чотири роки». З тих пір став Касіян сердитися на людей.

На Наддніпрянщині Касіяна вважали покровителем дівчат: батьки моляться йому, аби він уберіг їх доньок від спокуси та зберігав у чистоті та цнотливості.

ПОЧИТАТИ ТА ПОДИВИТИСЯ

ЯВДОХИ – ПОЧАТОК ВЕСНИ

МАТЕРІАЛ: ОЛЕКСАНДР ВАСЯНОВИЧ

1 БЕРЕЗНЯ — ПРЕПО- ДОБНОЇ ЄВДОКІЇ, ЯВДО- ХИ, ОДЮШКИ — ПОЧАТОК ВЕСНИ.

Свята Євдокія жила в Ліюполі Фінікійському за часів Римського імператора Траяна. Вона була надзвичайно красивою і стрункою, вела гріховне життя, торгуючи своїм тілом. Якось, почувши Святе Письмо, що його читав старий чернець Герман, вона прийнялася християнським вченням, охрестилася і прийняла чернечий постриг. З роками вона стала ігуменею своєї обителі, годувала і одягала мандрівників, зцілювала хворих молитвами. За поширення християнської віри Євдокію обмовили в чаклунстві і обмані. Без судового розгляду їй відтяли голову.

ВІДЛІК КА- ЛЕНДАРНО- ГО РОКУ

У період середньовіччя (до XVI ст.) саме від Євдокії вівся відлік календарного року. З часом це святкування перенесли на січень, проте частина обрядів залишилася і трансформувалася у звичаї закликання весни. За відсутності друкованих календарів від Явдохи можна було вирахувати інші весняні свята. Якщо Явдоха випадала на понеділок, то за тиждень у вівторок буде Сорок святих, за тиждень у середу — Теплою Олексі, за тиждень у четвер — Благовіщення.

ДЕНЬ БАБАКА Першою ознакою весни було прокидання зі сплячки бабака, який виходив зі своєї нірки. Це закарбувалося у приказці: **«ПРОСВИСТІВ БАБАК — ХОВАЙ У ЗАТІНОК СІРЯК»**.

В Україні останніми роками набуває популярності День бабака — визначення тривалості і погідності весни за поведінкою спеціального бабака, за аналогією з США — 2 лютого. Бабака витягають із нори, і він робить свій прогноз. Якщо бачить свою тінь і лізе спати назад до нори, то буде ще кілька морозних тижнів. Якщо ж день похмурий, бабак не бачить тіні і не вертається до нори — йде рання весна. В Україні «діяли» два бабаки-«метеорологи» — слобожанський Тимко (біостанція Харківського національного університету ім. В. Каразіна) і галицький Мишко (Львівський дитячий еколого-натуралістичний центр). У 2012 р. Тимка підмінив Тимко II, галицького Мишка у 2016 р. змінила бабачиха Маруся.

Проте для України логічніше прогнозувати прихід весни на Явдоху за природною поведінкою бабака.

ПОЧАТОК ПОЛЬОВИХ РОБІТ

Погода ще не дозволяє працювати в полі, втім децю вже робити можна: висівати розсаду капусти (пізніше — помідорів, баклажанів), бо тоді «вона не страждатиме від приморозків». На Поліссі прийнято вносити картоплю в тепле місце, щоб вона прогрілася і швидше зійшла після посадки в ґрунт: **«ЯВДОШКИ ЗАНОСЯТЬ КАРТОШКУ», «З ЯВДОХОЮ ВІЙМЕШ БАРАБОЛЮ — БУДЕ ПОВНО В ГОРОДІ І В ПОЛІ»**.

Готували і страви з картоплі: деруни, картопляники, овочеву печеню. Щоб був урожай зернових, варили каші з пшона, гречки, ячки. Садівники на Слобожанщині зрізали верхів'я фруктових дерев, аби ті краще родили. На Чернігівському Поліссі до сходу сонця набирали снігу і вносили до хати, щоб розтанув. Такою водою підливали фруктові дерева, коли на них нападали шкідники.

ПРОГНО- ЗУВАННЯ ПОГОДИ ТА ВРОЖАЮ НА ЯВДОХИ

Погода цього дня констатувала переважно перемогу весни над зимою:

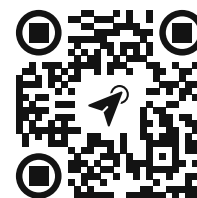
- На Явдоки води по боки;
- На Явдоки снігу по волоки;
- Явдоки — зими недоки;
- У Явдохи сила — весь поділ замочила;
- Явдоха пішла кози пасти та змочила дванадцять кожухів.

За погодою цього дня намагалися передбачити врожай та погоду впродовж наступних місяців:

- Яка Явдоха, така і весна
- Явдоха красна, то і весна красна
- Які Явдохи, таке й літо
- Яка погода на Явдохи, така і на Великдень
- Якщо на Явдохи віл нап'ється води, то значить буде тепле літо
- Як вода капає зі стріх, то ще довго буде холодно
- Увесь день погожий — усе літо пригоже
- Явдоха з водою — Юрій з травою
- Явдоха хвостом крутить (вітряно) — буде пізня весна
- На Явдоху звідкіля вітер — звідти буде ціле літо

- З якого боку вітер віє на Євдокії, то з такого буде віяти аж до Покрови
- Якщо на Явдохи іній або сніг іде, то вродять гриби
- Якщо біля порога буде вода, то пасічники купатимуться у меду
- Якщо вітер дме із заходу чи півдня — до гарного врожаю, якщо з півночі чи сходу — врожаю не буде
- Якщо сонячно, то буде врожай на огірки, а якщо з дощем, то літо мокре і тепле
- Якщо ранок ясний — сій ранню пшеницю, в обід ясно — розраховуй на пізній засів
- Якщо день сонячний — вродить пшениця, а похмурий — просо і ячмінь.

ЧИТАТИ

ЯК ТІЛЬКИ ПОЧИНАЛИ ТАНУТИ СНІГИ Й ПІДСИХАЛИ ПЕРШІ ПІДТАЛИНИ ЗЕМЛІ, ДІВЧАТА ВИХОДИЛИ НА ВУЛИЦЮ «ГУКАТИ ВЕСНУ».

Виходили на міст чи високий берег ріки і гучно співали веснянок-закличок, веснянок-гуканок так, щоб голос відбивався від води і розносився якомога далі.

Інколи вилазили на дерева, дахи хат і клунь: «Навесні, як розпуститься верба, дівчата на неї залазять і, сидячи на гіллі, співають пісень дуже голосно, так, щоб було чутно по всьому селу», — описував Федір Коломийченко гукання весни на Чернігівщині.

*ОЙ, МАЛАЯ ПТАШКА,
ПОДЛЕТИ ПІД НЕБО.
ОЙ РАНО, РАНО,
ПОДЛЕТИ ПІД НЕБО. ГУ!*

*ПОДЛЕТИ ПІД НЕБО
ТА Й ПОСЛУХАЙ БОГА.
ОЙ РАНО, РАНО,
ТА Й ПОСЛУХАЙ БОГА. ГУ!*

*ТА Й ПОСЛУХАЙ БОГА,
ОЙ ЩО БОГ ГОВОРЄ.
ОЙ РАНО, РАНО,
ОЙ ЩО БОГ ГОВОРЄ. ГУ!*

*ОЙ ЩО БОГ ГОВОРЄ,
УСЮ ПРАВДУ ТВОРЕ.
ОЙ РАНО, РАНО,
УСЮ ПРАВДУ ТВОРЕ. ГУ!*

Скандування «гу-у-у!» з підвищенням тону в кінці вигуку мали магічно-закли-нальний характер. Адже вважалося, що ми не тому співаємо, що прийшла весна, а весна прийшла тому, що ми її голосно покликали.

Віра у магичні дії, підсилені проспіваним словом, простежується в ритуалі «топтати ряст», що подекуди зберігся донині на Середньому Подніпров'ї. Тут як тільки з'являвся ряст (квіти з родини рутових) — молодь гуртом ішла до лісу й на галявині топтали ногами ряст в ритм приспівуванню.

*ТОПЧУ, ТОПЧУ РЯСТ, РЯСТ,
БОГ ЗДОРОВ'Я ДАСТЬ, ДАСТЬ!
ЩЕ БУДУ ТОПТАТИ,
ЩОБ НА ТОЙ РІК ДІЖДАТИ!*

Дівчата закликали весну, як правило, до Благовіщення, а від Благовіщення, як вже підсохла земля, на кожному кутку розпочиналися молодіжні забави, танки та ігри. Щоб принадити хлопців, дівчата вдавалися до магичних дій: посипали місце гулянки маком, «щоб було хлопців, як макових зернин», закопували горщик «збірної каші» з в'юном, «щоб хлопці вились, як в'юни, біля дівчат», додавали ракову клешню, «щоб міцно чіплялися до дівчат»:

*ДІВКИ ЧАРІВНИЦІ
ЗАКОПАЛИ ГОРЩИК КАШІ
ПОСЕРЕД ВУЛИЦІ.
ЗАКОПАЛИ ГОРЩИК КАШІ
ЩЕ Й РАКОВІ КЛЕШНІ,
ЩОБ ХОДИЛИ ПАРУБКИ
ДАЛЕКІ Й ТУТЕШНІ.
ЗАКОПАЛИ ГОРЩИК КАШІ,
ЩЕ Й КОЛКОМ ПРИБИЛИ,
ЩОБ НА НАШУ ТА УЛИЦЮ
ПАРУБКИ ХОДИЛИ.*

ПОСЛУХАТИ ВЕСНЯНКУ

9 БЕРЕЗНЯ — СОРОК СВЯТИХ СЕВАСТІЙСЬКИХ МУЧЕНИКІВ, СОРОК СВЯТИХ, СОРОКИ.

Севастійські мученики — 40 воїнів римського легіону, які загинули у 320 році біля міста Севастія за відмову зректись християнської віри.

Українці вірили, що у цей день проявляється магія числа 40: сорока кладе на своє гніздо сорок прутиків, а з вірію прилітають сорок жайворонків.

ЩО ГОТУЮТЬ НА СОРОКИ

Магічне число з'являється і на столі у вигляді ритуальних страв: пирогів, балабушок, пампушок, бубликів, вареників, галушок, коржиків. Їх мало бути сорок штук. Трапляються навіть свідчення про сорок разів по сорок.

Дівчата на Полтавщині частували хлопців варениками, «щоб мороз любисток не побив», адже цю рослину вважали зіллям щасливого кохання. На Півдні України сороки-калачики розвішували на кілках тинів, потім їх віддавали тільки коровам для доброго приплоду. Діти з варениками чи калачиками бігли на баштан і промовляли:

*«ХАЙ НА КОЖНІЙ ОГУДИНІ ЗАВ'ЯЖЕТЬСЯ
ПО СОРОК ГАРБУЗІВ, КАВУНІВ І ДИНЬОК».*

На Східному Поліссі борошняні вироби кидали пташкам на дах. На Слобожанщині пекли хрестики, які їли на ниві під час висівання зернових.

Інколи ж це були кренделі у вигляді пташок із дзьобиками та крильцями, гребінчиками та хвостиками (жайворонки, голубки, сороки, зозульки, качечки, пташечки, птачки, шуляки). Очі їм робили з родзинок, калини або чорниці. В одну пташечку клали копійку — кому трапиться, той буде щасливим впродовж року. Таких пташок «садили» на бублики, мовби на гніздо, або нанизували на різочки, лозинки чи очеретинки і так запікали. Дітям роздавали обрядове печиво для закликання весни. В одних випадках пташок підвішували в саду на деревах, в інших — дарували сусідам, щоб «гуси велися». За віруваннями українців, печиво, яке з'їдять діти, сприятиме у госпо-

дарських справах — добре плодитимуться домашні пернаті. Та й умилювання перелітних птахів перейде і на свійську птицю. На Волині дівчата з «жайворонками» збиралися на пагорбі і закликали птахів:

*ІЗ КРАЮ КУРАЮ
ПТАШОК ВИКЛИКАЮ:
— ЛЕТИТЬ, ЖАЙВОРОНКИ,
ДО НАШОЇ СТОРОНКИ,
СПШІТЬ, ЛАСТІВ'ЯТА,
ДО НАШОЇ ХАТИ —
ВЕСНУ ЗУСТРІЧАТИ,
ЗИМУ ПРОВОДЖАТИ.*

Щоб гарно вродив горох, варили горохову юшку, пекли пиріжки з горохом, а щоб вродив мак — готували вареники з маком.

ЗАБОРОНИ ТА ВІРУВАННЯ

На Слобожанщині побутувала легенда про роботу в цей день. Сіяв селянин горох на Сорок святих. Ідуть повз нього сорок чоловіків і кажуть: «Що це ти сьогодні сієш? Сьогодні ж свято Сорок святих!» — «Нехай же мене Господь пробачить, — відповів селянин, — я не знав, що сьогодні свято». Тоді сорок чоловіків сказали: «Ну, вродить тобі горох по сорок стручків на стеблі і по сорок горошин у стручку». Горох дійсно вродив такий, як сказали сорок святих. За рік знову виїхав селянин сіяти горох на Сорок святих. Ідуть повз нього знову сорок чоловіків і кажуть, що гріх сьогодні сіяти. Але селянин їм заперечив: «Я торік сіяв цього дня, так уродив таких горох, що я зроду не бачив!» Тоді кожен із сорока святих

дав селянинові по сорок стусанів у спину, так що він ледь-ледь додому дійшов.

Цікавий ритуал для виявлення відьми (Східне Полісся). Від Сорока святих потрібно відкладати щодня по одному поліну. Якщо цими дровами розпалити піч на Великдень, то відьма обов'язково прийде просити вогню. Аби її позбутися, треба непомітно скрутити дулю. На півночі Сумщини господиня старалася зібрати 40 курячих яєць, щоб із них підкласти під квочку. Якщо це вдасться, то кури будуть добре нестися, квочки квокатимуть і курчата добре виводитимуться. На Гуцульщині відбирають по насінині кожного зерна і вірять, що восени кожна з них принесе по сорок зернин збіжжя.

У цей день дівчата пишуть писанки «Сорок клинців», які зберігають до великодньої п'ятниці, щоб потім їх запекти.

ПРОГНОЗУВАННЯ ПОГОДИ ТА ВРОЖАЮ

Саме число «сорок» лягло в основу метеорологічних передбачень. Найпоширеніші прикмети прямо протилежні, що пояснюється різними кліматичними умовами регіонів України: «Як мороз на Сорок святих, то ще буде сорок морозів», «Як мороз на Сорок святих, то сорок морозів відійде».

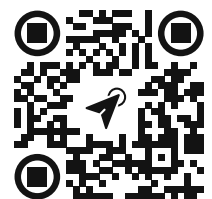
Люди спостерігали за морозом у цей день. На півночі Рівненщини надворі лишали мокру тканину, аби побачити, чи вона замерзне, а на Житомирщині — яйце: «якщо воно лопне, то ще буде сорок міцних морозів».

На Гуцульщині вважали, що в цей день можна було передбачити погоду на цілий рік. Якщо погода змінювалася сорок разів, то літо буде нерівномірним. Під цю пору весна вже мусила остаточно перемогти зиму, проте у народі казали, що «Сорок святих ще можуть кинути сорок лопат снігу».

Інколи в цей день намагалися передбачити майбутній урожай:

«НА СОРОК СВЯТИХ ПОГОДА — НА ГРЕЧКУ БУДЕ УРОДА, РАПТОВО ТАНЕ СНІГ — ДО АКТИВНОЇ ПОВЕНІ ТА БУЙНИХ ТРАВ».

ЩЕ БІЛЬШЕ
ДЛЯ СЛУХАННЯ
Й ЧИТАННЯ

17 БЕРЕЗНЯ — ДЕНЬ ПРЕПОДОБНОГО ОЛЕКСІЯ, ТЕПЛОГО ОЛЕКСИ, ОЛЕКСІЯ ВЕСНЯНОГО.

Преподобний Олексій народився у Римі в побожній сім'ї. Коли він досягнув повноліття, батьки одружили його з красивою дівчиною зі знатного роду. Після одруження той таємно втік із дому до Едеси, де просив милостиню впродовж 17 років.

Одного разу паламареві церкви, при якій жив Олексій, через свою святу ікону Богородиця звеліла ввести в храм чоловіка Божого: «Молитва його сходить до Бога як кадило пахуче, і Дух Святий спочиває на ньому». Паламар знайшов Олексія та ввів його у церкву. Святий, уникаючи слави, таємно рушив кораблем, який через бурю пристав до берегів Італії. Вбачаючи в цьому промисел Божий, Святий попрямував до батьківського дому та попросився жити при будинку як жебрак.

Так він прожив ще 17 років і був сповіщений Господом про день своєї смерті. Тоді він, взявши сувій, описав своє життя, прохаючи прощення в батьків і нареченої.

ОЛЕКСІЙ — ПОКРОВИТЕЛЬ ПАСІЧНИКІВ, РИБАЛОК, МИСЛИВЦІВ

На Теплового Олексі у народі казали:

*«КОРОВА ЙДЕ НА ВЕРЕС, РИБА — НА
НЕРЕСТ, БДЖОЛА — НА ВУЛИК».*

У цей день пасічники виставляли з погребів чи спеціальних омшаників (темників) вулики із бджолами, промовляючи:

*«НУТЕ, ВИ, БДЖОЛИ, ГОТУЙТЕСЬ,
БО ПРИЙШЛА ПОРА, ЙДІТЕ І НЕ
ЛІНІТЕСЯ. ПРИНОСЬТЕ ГУСТІЇ МЕДИ
І РІВНІЇ ВОСКИ І ЧАСТІ РОЇ ГОСПОДУ
БОГУ НА ОФІРУ (ПОЖЕРТВУ), А
ГОСПОДАРЮ НА ПОЖИТОК».*

Якщо весна була прохолодною, то господарю потрібно було хоч поштурхати вулики. На Слобожанщині та Поліссі вулики вставляли на Благовіщення. На Харківщині при першому підгодовуванні бджіл готували спеціальну суміш: до меду додавали трошки горілки, свяченої води, перетертої проскурки, просоченої вином, артос, гіркий перець, порошок засушеної щуки — **«ЩОБ БДЖОЛА МОТОРНІША БУЛА».**

Риба після зими була кволюю і її легко можна було впіймати навіть голірuch. Але рибалки не робили цього, побоюючись, що **«ХТО НЕ ПОЧИТАЄ СВЯТОГО ОЛЕКСІЯ, ТОМУ РИБА НА РУКУ НЕ ПІДЕ».** На Волині заготовляли матеріал для рибальських снастей, а на Чернігівському Поліссі починали плести сітки. Мисливці вірили, що в цей день ведмеді вилазять зі свого лігва, а лисиці переселяються зі старих нір у нові.

ПОЛЬОВІ РОБОТИ

Наближалася пора для праці в полі, тож хлібороби готувалися. Якщо весна була ранньою, то служили молебень і освячували зерно для посіву. Першими сіяли овес та ячмінь, які люблять вологу землю. Вони мовби промовляють:

*«СІЙ МЕНЕ У ГРЯЗЬ, ТО БУДЕШ
КНЯЗЬ», «КИНЬ МЕНЕ У БОЛОТО,
ТО БУДУ ЯК ЗОЛОТО».*

На Житомирському Поліссі починали сіяти коноплі:

*«ЛЕКСІЮ, ЛЕКСІЮ, Я НА ТЕБЕ
КОНОПЕЛЬКИ ПОСІЮ».*

На лівобережній Київщині від Теплового Олексія починали ставити нові огорожі, спалюючи сміття та бур'яни.

ПРОГНО- ЗУВАННЯ ПОГОДИ ТА ВРОЖАЮ

На Теплового Олексія констатували прихід весни: **«ЩУКА-РИБА ЛІД
ХВОСТОМ РОЗБИВАЄ»** та прогнозували погоду:

*ЯК НА ТЕПЛОГО ОЛЕКСИ ТЕПЛО,
ТО БУДЕ ЦІЛИЙ РІК ТЕПЛО.*

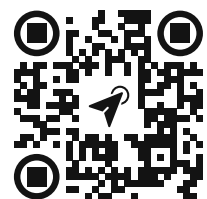
*ЯКЩО НА ТЕПЛОГО ОЛЕКСІЯ
ТЕПЛО, ТО І ВЕСНА ТЕПЛА.*

*НА ТЕПЛОГО ОЛЕКСИ ЯК ВИДНО
ЧЕРВОНОГО МЕТЕЛИКА, ТО
БУДЕ ВЕСНА КРАСНА.*

*ЯК ПОВІЄ ВІТЕР НА ОЛЕКСУ З ВОСТОК,
ТО ВИВОЗЬ З'ЇДКИ НА МІСТОК
(ВРОЖАЙНИЙ РІК), А ЯК ПОВІЄ
МОСКАЛЬ (ПІВНІЧНИЙ ВІТЕР), ТО ВСЕ
В КУПУ ТЯГАЙ (НЕВРОЖАЙНИЙ РІК).*

ДИВИТИСЯ, СЛУХАТИ, ЧИТАТИ

БЛАГОВІЩЕННЯ

МАТЕРІАЛ: ОЛЕКСАНДР ВАСЯНОВИЧ

25 БЕРЕЗНЯ – БЛАГОВІЩЕННЯ ПРЕСВЯТОЇ БОГОРОДИЦІ, БЛАГОВІЩЕННЯ, БЛАГОВІСТЯ.

Згідно з християнською традицією, в цей день до діви Марії прийшов ангел Гавриїл, щоб сповістити про особливу місію: вона стане матір'ю Ісуса Христа.

Від Благовіщення починалися польові роботи. Цей тиждень ще називався «вдовиний плуг», коли громада орала поле родинам, де не було господаря, — вдовам і сиротам.

ВІРУВАННЯ ТА ЗАБОРОНИ

Народні тлумачення свята ризняться і сприймають «благу звістку» з початком весни і пов'язані з язичницькими віруваннями. На думку українців, Благовіщення — час, коли Бог благословляє землю і починають рости рослини. На Черкащині вірили, що коли у церкві заспівають **«БЛАГОВІСТВУЙ, ЗЕМЛЕ, РАДОСТЬ, РАДОСТЬ ВЕЛЮ, ХВАЛІТЕ НЕБЕСА БОЖІЮ СЛАВУ»**, то архангел Гавриїл відмикає землю і з того часу дає землі рости всякому зелу, що не росло від Воздвиження. На Гуцульщині вірять, що святий Миколай, який контролював ключі протягом зими, передає їх на Благовіщення святому Юрію, що відмикає весняну гражду, трубить у золотий ріг — й одразу зеленіють гори та долини.

Цей день — межова точка, коли прокидається земля і починається сільськогосподарський сезон. Існує зв'язок Благовіщення з астрономічною датою весняного рівнодення. Вважалося, що до Благовіщення весна остаточно перемогла зиму і починалася справжня (правдива) весна. На Черкащині казали, що від цього дня **«ОДМИКАЄТЬСЯ ЗЕМЛЯ, І РОСЛИНИ, І ТРАВА, І ДЕРЕВО ПОЧИНАЄ РОСТИ»**.

Від початку весни до Благовіщення заборонялося чіпати землю: орати, копати чи бити її палицею. Від свята Введення (21 листопада), коли завершувалися усі сільськогосподарські роботи, до Благовіщення землі не торкалися, бо вона спить або відпочиває і на літо сили набирається. Гуцули казали, що **«ДО БЛАГОВІЩЕННЯ НЕ ПОЧИНАЮТЬ РОБИТ У ГОРОДАХ — БО ЗЕМЛЯ ШЕ НЕ БЛАГОСЛОВЕННА»**. На саме свято заборонялося торкатися зерна, бо воно втра-

тить свою родючу силу: не зійде, погано вродить, а то й зовсім «переміниться» (замість пшениці виросте кукіль чи замість коренеплодів буряків будуть стовбури). А ще гуцули у цей день старалися не ворушити землі, бо, на їхню думку, того дня вкладає Бог свою голову в землю, щоб розігріти її, пробудити все те, що спить у землі.

На Поліссі дотепер побутує заборона ставити огорожу до Благовіщення, аби не накликати посуху влітку. При порушенні заборони потрібно розібрати конструкцію, вирвати коли, а в ямки налити води. На Житомирському та Київському Поліссі з цієї ж причини заборонялося топити в печі.

Вірування, що на Благовіщення просянаються від зимової сплячки і вилазять на світ Божий гадюки та вужі, відомі в різних регіонах — від Закарпаття до Полісся. Гуцульський ґазда рано-вранці тричі оббігав свою хату і кидав позад себе палаючу ганчірку, аби змії не лізли на подвір'я і всяке лихе не підступало до хати. На важливість свята Благовіщення вказує приказка, що в цей день **«ДІВКА КОСИ НЕ ПЛЕТЕ, А ПТИЦЯ ГНІЗДА НЕ В'Є»**.

Жінки на Слобожанщині не чесали волосся, щоб птахи грядки не розгрібали, а дівчата на Холмщині та Підляшші не запліталися, щоб долю собі не заплутати.

Гуцули вважали, що від Благовіщення зозуля починає кувати, а волиняни та подольняни згадують легенду, що зозуля вила гніздо на Благовіщення, тому і не має його, а мусить підкидати яйця у чужі гнізда. На Слобожанщині ж казали: **«ВИЛА ЗОЗУЛЯ СОБІ ГНІЗДО, ТА Й ОСТАЛАСЬ ПОВІК БЕЗ ГНІЗДА»**.

Суворо заборонялося віддавати які-небудь хатні речі сусідам чи позичені гроші, бо тоді протягом року така людина матиме матеріальні труднощі. Господині не позичали яєць, бо кури перестануть нестися. Від цього свята господарі випускали на подвір'я худобу, щоб **«ВЕСНУ ПОНЮХАЛИ І СОНЦЕ ПОБАЧИЛИ»**. Гуцули не виганяли овець на пасовище, але залишали їх ночувати просто неба, готуючи до полонинського сезону. Народжені цього дня хоч людина, хоч тварина називалися «благовісними» і сприймалися негативно, бо будуть каліками чи недовгожителами. **«З БЛАГОВІСНОГО ТЕЛЯТИ ДОБРА НЕ ЖДАТИ»**, тому його швидко ріжуть. Знесені в цей день яйця не підсипали під квочку, бо буде або бовтун, або також калічка. На Буковині казали, що **«КУРІТА БУДУТЬ С ДВОМА ГОЛОВАМИ»**. Волиняни на Благовіщення не парували корів та свиней, побоюючись приплоду з вадами. Особливо уникали робіт вагітні жінки (не шити, не різати), бо це може позначитися на зовнішності дитини. Благовісним також називається день тижня, коли випадало Благовіщення. Протягом року намагалися в цей день не починати жодних важливих робіт, особливо господарських — ні орати, ні сіяти, ні рибалити, ні полювати, бо не вродить. Гуцули у такий благовісний день не дають нічого з дому, щоби не нашкодити худобі. Натомість на Слобожанщині злодії старалися щось украсти цього дня, аби цілий рік не попадатися.

Інколи Благовіщення припадає в один день із Великоднем. Тоді потрібно провести благовіщенську службу. На Бойківщині побутовало вірування, що піп і дяк забули про це і день не наставав, поки вони не виправили свою помилку.

СВЯТКОВІ СТРАВИ ТА ОБРЯДОВА ВИПІЧКА

Благовіщення часто випадає на період Великого посту. Але харчування в це свято вирізнялося більшим різноманіттям їжі, хоча і далі дозволялося готувати лише просту їжу. Коли Благовіщення припадало на Страсну седмицю Великого посту, не можна було наїдатися. Якщо припадало на інший тиждень Великого посту — дозволялися навіть рибні страви. Могли готувати грибну юшку з крупами, рибну юшку з картоплею, квасолю з олією, печеню з грибів або риби, пісну капусту, налисники з пісними начинками, картопляники, деруни з грибною підливою. На Слобожанщині пекли проскурки на всіх членів сім'ї, поклавши в одну з них монету. Той, кому попаде проскурка з монетою, вважався щасливим протягом року. У західних регіонах України до цього дня виготовляли обрядове печиво — серпи, плуги, борони. «Плуги» та «борони» давали хлопцям, «щоб вони швидко виконували весняні польові роботи», а «серпи» — дівчатам, «щоб швидко жали». Це печиво селяни могли брати із собою в поле, класти до посівного зерна, закопувати по кутах поля (як оберіг від граду й посухи), класти в засіки («щоб миші не їли зерна»). На Волині, Західному Поліссі та Підляшші прийнято готувати ритуальну випічку у вигляді пташиної лапи — **ГАЛЬОПА, БУСЬКОВА ЛАПА**. З таким виробом діти бігали зустрічати делек, побачивши яких, вигукували:

*«БУСЕЛ-БУСЕЛ, НА ТОБІ ГАЛЬОПУ,
А МЕНІ ЖИТА КОПУ!».*

**ЗАКЛИКАННЯ
ВЕСНИ** На півночі Житомирщини в день Благовіщення починали співати веснянки надворі, розкладаючи ритуальне багаття з торішньої соломи. Такі вогні під час ранньовесняних обрядів на Поліссі називалися: «ГРІТИ ВЕСНУ», «ПАЛИТИ ВЕСНУ», «ПАЛИТИ ВЕСНЯНКУ».

**ПРОГНОЗУВАННЯ
ПОГОДИ
ТА ВРОЖАЮ** За віруваннями українців, Благовіщення — таке ж важливе свято, як і Великдень, що пояснює прикмета:

*«ЯКА ПОГОДА НА БЛАГОВІЩЕННЯ,
ТАКА БУДЕ Й НА ВЕЛИКДЕНЬ».*

Український етнограф М. Максимович ще у ХІХ ст. писав, що люди літнього віку відмічають неправдивість означеної прикмети, адже раніше час ішов правильніше, коли ця прикмета справджувалася, а на їхній пам'яті він змінився.

В різних регіонах України побутують й інші прогнозування погоди та врожаю:

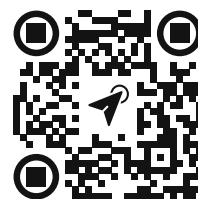
*ДО БЛАГОВІЩЕННЯ ЗИМИ НЕ
ЛАЙ І САНОК НЕ ХОВАЙ.
БЛАГОВІЩЕННЯ БЕЗ ЛАСТІВОК —
ХОЛОДНА ВЕСНА.
ЯКА ПОГОДА НА БЛАГОВІЩЕННЯ,
ТО ТАКА БУДЕ Й ЛІТОМ.
ЯКЩО ДО БЛАГОВІЩЕННЯ ЛЕЖИТЬ
СНІГ, ТО ЛІТО БУДЕ НЕВРОЖАЙНЕ.
ЯКЩО ДО БЛАГОВІЩЕННЯ МОРОЗ,*

ТО БУДЕ БАГАТО ОГІРКІВ.

*БДЖОЛИ НА БЛАГОВІЩЕННЯ
СИЛЬНО ГУДУТЬ — ДО ВРОЖАЮ.
ЯКЩО НА БЛАГОВІЩЕННЯ ДОЩ,
ТО БУДЕ ВРОЖАЙ НА ГРИБИ.
ДЕ НА ПОЛІ НА БЛАГОВІЩЕННЯ
БУДЕ ЛЕЖАТИ СНІГ — НА ТОМУ
МІСЦІ ХЛІБА НЕ БУДЕ.*

*ЯК НА БЛАГОВІЩЕННЯ ВРАНЦІ
СОНЯЧНО, ТО РАННІЙ ХЛІБ КРАЩЕ
УРОДИТЬ, ЯК ОПІВДНІ — СЕРЕДНІЙ,
А ЯК УВЕЧЕРІ — ПІЗНІЙ.
ЯКЩО УВЕЧЕРІ ЗОРЯНО, ТО
ВРОДЯТЬ КОНОПЛІ.*

ДИВИТИСЯ ТА
ЧИТАТИ ЦІКАВЕ

8 КВІТНЯ — ДЕНЬ АПОСТОЛА РУФА — ЄПІСКОПА, ЯКИЙ ПОМЕР ЗА ХРИСТІЯНСЬКУ ВІРУ.

ЙОГО НАЗИВАЮТЬ ПОКРОВИТЕЛЕМ ПЛАЗУНІВ.

Українці вірили, що в цей день небезпечно ходити в ліс, бо після зимової сплячки плазуни вилазять зі своїх схованок. Подібні вірування пов'язані і з днем Воздвиження (14 вересня), коли плазуни ховаються у свої нори.

Від Руфа йшло повне пробудження (рушення) природи. На Харківщині етнографом В. Івановим було зафіксовано свідчення про це свято:

*«НА РУФА ВСЕ В ЗЕМЛІ РУШИТЬСЯ:
І ТРАВА, І ВСЯКА ЗЕЛЕНЬ, І ВСЕ, ЩО
ПОСІЯНО Й ПОСАДЖЕНО В ЦЕЙ ДЕНЬ ПІДЕ
РОСТИ ВГОРУ. І ВСЯКА ГАДИНА ПОЛІЗЕ ІЗ
ЗЕМЛІ, А ПТИЦЯ ПОЛЕТИТЬ З ВИРІЮ». А
УКРАЇНЦІ ВОРОНІЖЧИНІ КАЗАЛИ: «ЦЮ
НЕ ПОСІЙ НА РУХМАНА, ТАК УСЕ ЗОЙДЕ».*

У цей день господині виносили надвір курчат та гусенят із зав'язаними очима, «щоб ворони та шуліки сліпли», поїдаючи маленьких пташенят.

Прогнозували, якщо цього дня добра погода — буде сонячне літо, а якщо похмура — холодне і дощове.

ЛІТЕРАТУРА

Иванов П. Жизнь и поверья крестьян Купянского уезда Харьковской губернии / Упоряд. та передм. М. М. Красикова. Харків: Майдан, 2007.

Конопка Володимир, Зюбровський Андрій. «Від зернини до хлібини»: семантико-структурний аналіз хліборобського побуту українців (на матеріалах Південно-Західного історико-етнографічного регіону України). Львів, 2018.

Кримський Агатангел. Звенигородщина. Шевченкова батьківщина з погляду етнографічного та діалектологічного: Відтворення з авторського макету 1930 р. Черкаси: Вертикаль, 2009.

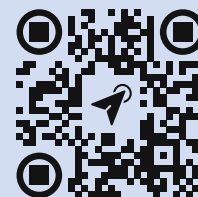
Скуратівський Василь. Святвечір. Нариси-дослідження: у двох книгах. Кн. I. Київ, 1994.

Чубинский Павло. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским Географическим Обществом. Юго-Западный отдел. Материалы и исследования: [в 7 т.] / собрал П. П. Чубинский. Т. 3: Народный дневник. Санкт-Петербург, 1872.

Шекерик-Доників Петро. Рік у віруваннях гуцулів. Верховина, 2009.

Шухевич Володимир. Гуцульщина: у 5 частинах / Передм. А. А. Карпенко; післям. М. С. Глушко; упоряд. О. О. Савчук. (Репринтне видання 1899–1908 рр.). Харків: Видавець Олександр Савчук, 2018.

ЧИТАТИ

МАСНИЦЯ

МАТЕРІАЛ: АННА НІКОЛАЄВА

МАСНИЦЯ, МАСЛЯНА, СИРО- ПУСТ, ПУЩЕННЯ, МАСЛЯНІ КОЛЯДИ, ЗАПУСТИ, ЗАГОВИНИ, КОЛОДИ, БАБСЬКИЙ АБО КРИ- ВИЙ ТИЖДЕНЬ

*МАСНИЦЯ, МАСНИЦЯ,
ЯКА ТИ МАЛЕНЬКА,
АБИ ТЕБЕ СІМ НЕДІЛЬ,
А ПОСТУ ОДНЕНЬКА.*

Свято Масляної пов'язують із завершенням зими, що символізує смерть природи, і настанням весни — її пробудженням і переродженням. У народі казали, що «марець хоч одним рожком в маслі затопиться», тобто що Масничний тиждень завжди зачіпає березень. Це пора веселощів і масового дозвілля, яка, до того ж, була пов'язана з початком нового року (за княжих часів Новий рік припадав на 1 березня). Через це всі обрядодії Масляної пов'язані з проекцією достатку й родючості, чим подібні до різдвяних ритуалів.

Передував Масниці тиждень **ВСЕЇДНИЙ, МІСНИЦІ АБО М'ЯСОЇД**, під час якого дозволялося їсти все, а особливо скоромну їжу (від теплокровних тварин). У цей час намагалися досхочу наїстися саме стравами із м'яса. У неділю, яку подекуди називали Ніжкові Заговини (Слобожанщина) або Гишкове пущення (Гуцульщина), варили холодець зі свинячих ніжок. Інколи таку страву робили вже в понеділок на Масляному тижні.

На Куп'янщині дівчата ворожили на свинячих кістках із цього холодцю, перекидаючи їх через ворота. Якщо перекине, то цього року вийде заміж, не докине — дівуватиме, а за більш песимістичним варіантом ворожіння — не доживе до Великодня.

Вважалося, що всі м'ясні страви потрібно з'їсти, не залишаючи на Сирний тиждень. Часом це призводило до пере-

їдання і нічних трапез. Тема ритуальної обжерливості ставала особливо актуальною протягом цього часу: **«ХОЧ ПУЗО РОЗДАЙСЬ, А БОЖИЙ ДАР НЕ ОСТАНЬСЬ»**. Вважається, що Масниця, яку православна церква залучила до свого календаря, майже не зазнала християнських впливів. Із часом вона стала своєрідним перехідним періодом між буденним харчовим раціоном і суворим постом. Протягом Масляної вже не вживали м'ясні страви, проте наїдалися досхочу молочними, а також активно веселилися, адже попереду — сім тижнів суворого посту перед Великоднем.

Аналогом нашої Масляної у католицькому світі є карнавал, де головні обрядодії відзначають на Жирний вівторок (Марді Гра), Попільну середу та Тлустий четвер.

ЩО ЇДЯТЬ НА МАСНИЦЮ

МАТЕРІАЛ: АННА НІКОЛАЄВА

*ВАРЕНИКИ — ВЕЛИКОМУЧЕНИКИ,
ВЕЛИКУ МУКУ ТЕРПІЛИ,
В ОКРОПІ КИПІЛИ,
СИРОМ БОКИ ПОНАПИХАНІ,
МАСЛОМ ОЧІ ПОЗАЛИВАНІ,
Я ВАС, ВАРЕНИКИ, ВЕЛИЧАЮ,
І В СМЕТАНУ ВМОЧАЮ.*

Найголовнішим символом Масниці/Масляної/Сиропусту є страви, які помітно з назв свята. Фейсбучні бої за те, що ж насправді їли українці, тривають вже не перший рік, але правда така, що готували дуже багато страв з набілу — молочних продуктів.

За цей тиждень намагалися наїстися молочного донесочу, щоб увесь піст його не хотілося їсти. До цього готувалися завчасно. Сир засолювали або заливали сироваткою чи топленим маслом. Починали з Пилипівського посту, який передує Різдву:

*«А СИР СОБІРАЮТЬ В ТАКІ ДІЖКИ
— ВІДЕР ПО ДВА. ОТО ДІЖКИ
НАКЛАДАЮТЬ, А ТОДІ ДО МАСЛЯНОЇ
ДЕРЖАТЬ ТОЙ СИР. ПЕРЕМІНЯЮТЬ ВОДУ,
ЗАКЛАДАЮТЬ, А ТОДІ ЗАЛИВАЮТЬ
ВОДОЮ, ТОДІ ЗЛИВАЮТЬ ДНІВ
ЧЕРЕЗ ДВА — ЧЕРЕЗ ТРИ, СВІЖОЮ
НАЛИВАЮТЬ. ПРИСОЛЮЮТЬ. А ТОДІ
ВЖЕ НА МАСЛЯНУ ЇЖТЕ, СКІЛЬКИ
ХОЧТЕ. ТИЖДЕНЬ МАСЛЯНА. СИР*

*СОЛОНЕНЬКИЙ НЕ ТАКИЙ, ЯК СВІЖИЙ,
МНЯКШЕНЬКИЙ — ЯК БРИНЗА.
НАЙЛУЧЧІ ВАРЕНИКИ ЗІ СВІЖОГО СИРУ.
ОТО ЦІЛИЙ ТИЖДЕНЬ ЇМО ВАРЕНИКИ,
А ТОДІ ВЖЕ ПІСТ ДО ВЕЛИКОДНЯ»*

(с. Червлене Сумського району, Сумська область).

Саме вареники були топовою стравою повсюди. Як писала дослідниця української традиційної кухні Лідія Артюх: «Протягом усієї Масниці годилося щодня готувати макітру вареників із сиром, щедро присмачених вершковим маслом чи сметаною». На Поділлі намагалися робити пухкі великі вареники, щоб у корів було багато молока. Найчастіше, окрім сирної начинки, додавали всередину варену картоплю, смажену капусту, рідше — мак, калину, квасолю, горох, сушені яблука. На Донеччині й Харківщині любили піджартовувати: ліпили фальшиві вареники з сіллю, попелом, цукром, монетами, землею чи соєю. Можна уявити, як реагували ті, кому діставалися такі «сма-

колики» із сюрпризом. Такі забави подібні до андріївських ворожінь. Утім це не означає, що їли тільки їх. Не варениками єдиними. Ось далеко не повний список того, що в цей період їли українці:

- млинці пшоняні та гречані
- мамалига
- лінівні вареники
- сирники
- вергуни
- налисники з різними начинками
- сирні баби
- молочні каші
- локшини й галушки на молоці
- молочний кисіль
- ряжанка
- Колотуха
- пампушки
- розтиранки

Кожен регіон має свої особливості. На Закарпатті, наприклад, на Масляну робили макарони з молоком і лопатки — «фасолі у своїй початковій стадії росту — у початках, молоді, в банках, на заготовку, і тоді то з молоком роблять».

Фольклорист Петро Іванов, вивчаючи звичаї Куп'янщини, зазначав: «Протягом всієї Масляної щоденно варять вареники і печуть млинці та сирники, а борщу майже ніде не варять; якщо є риба, то її смажать на скромній олії. Борщ же, зазвичай з рибою, готується тільки на заговини».

Млинці є однією з найдавніших страв, тому часто фігурують у календарній та родинній обрядовості. Зокрема, вони згадуються і в контексті поминальних практик на Масляному тижні. На Поліссі під час поминання душ померлих предків могли лишати теплий млинець на підвіконні. Вірили, що душі їдять пару з гарячих страв.

То коли ж почалася «мода» на млинці? Приблизно з 1960-х святкування Масляної перетворилося на проводи зими з уніфікованими сценарними кроками, які поширювалися на різних рівнях через заклади культури й освіти. Так по всьому СРСР стали звичними асоціації Масляної зі спалюванням опудала Зими, самоварами, льодовими гірками та масовим поїданням млинців. Цікаво, що ця страва насправді і в росіян не була така популярна до кінця XIX століття. Однакове шаблонне святкування Масляної стирало традиційні місцеві обряди та страви.

Сьогодні ми маємо можливість вивчати й пізнавати українську культурну спадщину у всьому її різноманітті, тому ось кілька ідей, що ще можна приготувати на Масляну.

РЕЦЕПТИ

ВАРЕНИКИ З ГРЕЧАНОГО ТІСТА (ЗАПИСАНО ЛІДІЄЮ АРТЮХ)

Найбільш популярними гречані вареники були на Наддніпрянщині, особливо на Полтавщині.

Гречане борошно на тісто для вареників традиційно робили з молоком і яйцем. На 2 склянки гречаного борошна вбити 1 яйце. Взяти приблизно одну склянку кип'яченого, щойно знятого з вогню, пряженого (вареного, топленого) молока чи окропу. Влити його тоненькою цівочкою, ретельно перемішуючи борошно дерев'яною чи силіконовою лопаткою, щоб не було грудок. Посолити.

НАЛИСНИКИ ЧЕРНІГІВСЬКІ (ЗАПИСАНО ОЛЕНЮ ЧЕБАНЮК)

Збити 10 яєць, 1 літр молока, пів кілограма крохмалю, сіль, цукор (за смаком), влити трошки олії (без запаху). Смажити на олії. Далі зробити начинку (сир чи третій мак). Скласти у макітру, залити маслом, запікати у печі або духовці.

Для начинки взяти 0,5 кг домашнього сиру, підсолити його, вбити туди 1 яйце, розмішати і перетерти через сито чи проблендерити до однорідності. Тісто не розкатувати, а сформувати у долонях чималу кульку і розплескати. Гречаний вареник має бути товстим за пшеничний. Варити у підсоленому окропі 10-12 хвилин. Вийняти вареники, полити маслом чи сметаною, подавати з медом. Можна робити тісто з додаванням третини чи навіть половини пшеничного борошна. Його засипають у вже запарене гречане тісто.

МЛИНЦІ ВЕЛИКОБАГАЧАНСЬКІ (ЗАПИСАНО ЛІДІЄЮ АРТЮХ)

- 1 склянка борошна
- 1 склянка рідких вершків
- 4 столові ложки цукру
- 4 яйця
- сіль
- сметана чи ряжанка для промащування

РОЗТИРАНКА (ЗАПИСАНО ВАСИЛЕМ КРАВЧЕНКОМ)

Розтирають солоний сир із водою та коров'ячим маслом, гріють і в гаряче вмочають. Зазвичай сир пропускали через сито чи друшляк, а тоді збивали його до однорідності з гарячим молоком і гарячим маслом, розтопленим на водяній бані. Цей крем подавали гарячим до вареників і млинців.

Насмажити тонких млинців. Дно форми (казанка) змастити маслом, покласти млинця і намастити густою сметаною чи ряжанкою. Всі млинці згортати вчетверо і вкладати по чотири в один ряд. Кожен ряд перемащувати сметаною чи ряжанкою. Зверху накрити розгорнутим млинцем, полити його розтопленим маслом і поставити в піч або духовку. Дістати з печі, трошки охолодити, вийняти з форми, перекинувши. Подавати гарячими з ряжанкою, молоком, кисляком чи сметаною.

КОЛОДКА І КОЛОДІЙ

МАТЕРІАЛ: ДАР'Я АНЦИБОР

СИРНИЙ ТИЖДЕНЬ МАЄ БАГАТО РЕГІОНАЛЬНИХ НАЗВ, І ОДНА З НИНИ НАЙВІДОМШИХ ПОВ'ЯЗАНА З КОЛОДКОЮ АБО КОЛОДІЄМ.

Останніми роками на різних ресурсах можна прочитати, ніби Колодій був давньослов'янським богом життя й добробуту, начебто від слів «коло» і «дія». Насправді ж у родоводі масничної колодки жодних таких божеств науковцями не виявлено. Для того, щоб визначити справжню суть колодки, а відтак припустити, якою могла бути її архаїчна форма, потрібно порівнювати наявні фіксації обряду з традиціями інших народів, а також уважно вивчити її функції.

ОТЖЕ, ЩО УКРАЇНЦІ РОБИЛИ З КОЛОДОЮ НА МАСЛЯНУ І НАВЩО?

ЗАСУДЖЕННЯ НЕОДРУЖЕНИХ І СТИМУЛЯЦІЯ ШЛЮБІВ

Сезон весіль чітко залежав від постів і аграрних робіт, тому якщо не встигли посвятитися та одружитися до Масляної, доводилося чекати аж до осені, коли врожаї будуть зібрані та вільного часу знову стане більше.

Традиційне суспільство всіляко контролювало ці процеси та слідувало, щоб всі вчасно виконували свої соціальні місії. Тож колодка ставала символом засудження незаміжньої молоді за те, що вона вчасно не виконала «план з одруження». Водночас треба розуміти і логіку такого контролю. Молодь, яка уособлює найбільшу плодючість і життєву силу, у цей перехідний період повинна була додатково своїм прикладом стимулювати природу до пробудження. Натомість ті, хто не вступив у шлюб, неначе затримували цей процес.

У давнину кількість нових шлюбів і новонароджених дітей вважали ознакою добробуту і гарного врожаю, а напередодні весни, коли розпочинався новий аграрний рік, люди робили все можливе, аби «забезпечити» вдалий родючий рік. Отже, колодка асоціюється з покаранням тих, хто ставив під сумнів вдалість нового року. Фольклорист Микола Сумцов вважав, що спорідненими до нашої колодки є середньовічні практики прив'язувати злодіїв до колоди за руки й ноги.

ЯК ВИГЛЯДАЄ КОЛОДКА І ЩО З НЕЮ РОБЛЯТЬ?

Первинно колодка була великим зрубом чи пнем, які дійсно волочили по вулиці. При цьому зазвичай це робила не одна людина, а кілька. Їх обв'язували мотузками чи ланцюгами, запрягаючи як коней. Такі волочіння практикувалися у всіх слов'ян і донедавна фіксувалися в українців Підгір'я.

На Волині колоду котили по селу, підпирали нею двері хати і просили викуп, щоб звільнити вихід.

Колодку волочать, тягнуть, в'яжуть, чіпляють, ставлять, справляють, на неї йдуть.

Найчастіше у понеділок на Масляну жінки збиралися в'язати колодку неодруженим хлопцям, аби вони швидше женилися, а також їхнім матерям.

На Харківщині цей день звать Колодов'язний понеділок. На Чернігівщині дівчата тягнули колоду за мотузку, заходячи до своїх мам і вимагаючи відкуп (здебільшого алкогольний). Далі цей відкуп розпивався у шинку чи на зйомній для вечорниць хаті.

Тож колодкою почали називати і тематичну вечірку на Масляну, яку молодь робила за рахунок пригощань і могоричів.

ВИДИ КОЛОДОК

З часом колода ставала меншою і більш мобільною. З'являлися замісні версії: дрючок, тріска, паличка зі стрічкою, хустка чи інший елемент одягу, букетик із живих чи паперових квітів, дрібні предмети (сірники, порожні пляшки, низка бубликів). Чіпляли колодку на мотузці або на рушнику до ноги, до руки, а якщо це маленький букетик чи колодка у вигляді ляльки, то пришпилювали до одягу, як брошку. Прикметно, що колодка або її замітники могли вішатися на шию. Це нагадує традиційний спосіб покарання за крадіжки, на що звертав увагу фольклорист Микола Сумцов. Він вважав, що зі сфери тортур колодка перейшла у предмет жарту і веселощів.

На Поділлі хлопці пригощали дівчат горілкою, пивом, солодоцями, що називалося «купувати» або «запивати» колодку. У подяку за це дівчата вишивали перкалеву хусточку з ініціалами обранця, яку дарували на Великдень. Це означало «повернути колодку». Тож колодка слугувала способом символічно позалицятися, що нерідко закінчувалося шлюбом у наступному сезоні.

Традиційно в'яжуть колодку не лише неодруженій молоді, а також їхнім батькам, тим, хто відмовив сватам, і молодим вдовам. За це вони мають відкуплятися — виставляти могорич. Саме тому з часом у багатьох регіонах України колодка стала означати просто частування, похід у гості під час Масниці.

На Масляному тижні «тягнули колодку»: навідувалися з подарунками в гості до тих, хто мав незаміжніх дочок. Дарували велику хустку й нею перев'язували дівчину, чим натякали, що їй час виходити заміж. Батьки зі своєї сторони

частували гостей. Пізніше в різних діалектах вираз «тягати колодку» став означати просто похід у гості. Так привід затерся, але уявлення про ритуальні обходи на Масляну зберігається.

ВІДБУВАЛОСЯ ЦЕ У ТАКИЙ СПОСІБ:

ПОНЕДІЛОК — жінки сходилися до корчми або до когось у хату, клали на стіл сповиту в полотно колоду, прикрашали її стрічками й сухими квітами. Часом для сповивання брали пелюшки у трьох молодих мам, які мали немовлят. Інколи відбувалася імітація народження Колодія: одна з жінок мала залізи на стіл або на піч, покласти колоду собі на живіт чи під одяг та розігравати весь процес. Інші допомагали їй «розродитися», співаючи відповідні пісні з хрестин на зразок: «А вже наше дитя народилось, а вже наше дитя на світ Божий та й з'явилося», — тричі обходили навколо столу, як це робили зі справжніми породіллями. Колодку вкладали посеред стола, а довкола виставляли принесені вареники, сир, масло, яйця, пляшку меду чи горілки і влаштовували веселе частування з нагоди народин Колодія. На Звенигородщині чоловік «породіллі» виставляв могорич за народження Колодія. В окремих районах Харківщини кожна з жінок цього дня мала з собою маленькі колодочки, які охоче чіпляли чоловікам, що зазирали в той час до корчми. За це вони мусили ставити викуп — мед чи горілку. Втім, частіше чоловіки взагалі не допускалися до цього обряду. Єдиний, заради кого могли зробити виключення, — це музика, який запрошувався грати жінкам у шинку. Таким був понеділок — народження Колодія.

ВІВТОРОК — Колодія хрестили. Жінки збиралися знову, щоб співати: «Щоб такий був багатий, як кожух волохатий».

СЕРЕДА — святкували його похрестини (поскребини, похресьбини, Зноби-баби).

ЧЕТВЕР — Колодій помирав.

П'ЯТНИЦЯ — його ховали.

СУБОТА — Колодія поминали й оплакували. Голосили, що не буде з ким «волочити колодку»:

*Я НА ТЕБЕ, КОЛОДІЮ,
ПОЛОЖИЛА ВСЮ НАДІЮ,
А ТЕПЕРКА, КОЛОДАЧУ,
ЯК НЕ БАЧУ, ЧУТЬ НЕ ПЛАЧУ!*

Все це відбувалося з жартами, тематичними піснями, перевдяганнями, народними театралізованими діями й частуванням — і так цілий тиждень. Наприкінці «притоптували» або «палили» з голосіннями.

На Поділлі в кінці влаштовували бабину трапезу з випивкою на цю честь. Таке поводження з колодою, яку пеленають, гойдають і чий життєвий шлях концентровано переживають у певний період часу, нагадує казки про Піноккіо, а також різдвяні колоди на кшталт балканського бадняка та каталонського Тіо де Надаль. Схожий до Колодія звичай «завивати Федора» зафіксований у гуцулів на першому тижні Великого посту (на так званій Федоровиці). Господиня пеленала колоду, яка звалася Федором, і клала біля печі.

Це було пов'язано із заборорою прясти в цей період і мало б захистити урожай льону.

Дослідники вбачають мотив розвитку й безсмертного переродження рослин у такому спресованому проживанні колодою свого життя. Також є думка, що це варіація архаїчного ритуалу знищення Смерті-Зими.

НА СЛОБОЖАНЩИНІ ДО ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ ПОБУТУВАВ ЗВИЧАЙ «ВОДІННЯ КОЗЛА».

ТАК, БІЛЬШОСТІ З НАС ВІДОМО ПРО ОБРЯД З КОЗОЮ НА РІЗДВЯНО-НОВОРІЧНІ СВЯТА, І ВИ БУДЕТЕ ПРАВИ, ЯКЩО ПОДУМАЄТЕ, ЩО ТУТ МАЮТЬ БУТИ ЗБИГИ.

По всьому слов'янському ареалу зооморфні образи є важливою складовою масничного рядження, яке дійсно багато в чому перегукується з колядним. Поряд із традиційними образами баби й діда (чия підкреслена «старість» акцентувала на необхідності позбутися цих персонажів), фігурували такі карнавальні маски тварин, як ведмідь, кінь, бик, баран, кіт, лелека й навіть верблюд. Вважається, що рядження у тварин мало ритуально сприяти плодючості та гарному врожаю. Сценки з народженням і помиранням персонажів підкреслювали циклічність буття. Водночас такі маски пов'язані з потойбічним світом, звідки різні сутності приходять саме в цей карнавальний час.

Масничний козел був відомий на Харківщині, Луганщині, в прилеглих районах Білгородчини та Воронежчини, де жили українці. Це був цілий комплекс ритуалів весняного обходу з різноманітними танками та піснями, що співалися молоддю на вулиці. Святково вдягнена молодь (здебільшого дівчата) йшла вулицею «стінкою», утворюючи коло чи півколо, водили хороводи по типу «кривого танцю» чи «струмочка» на чолі з рядженим та співали. Ритуал мав засвідчити пошанування кожного учасника громади та сприяти пробудженню природи.

Молодь «води́ла козла» протягом трьох тижнів — найчастіше від Всеїдного до початку Великого посту. Для процесії на роль «козла» вибирався гарний хлопець, якого рядили у вивернутий кожух, чіпляли йому роги (коров'ячі або зроблені з дроту й соломи). Тулуб могли обгортати соломкою і підв'язувати. Інколи єдиним атрибутом «козла» були роги і батіг, яким підганяли інших учасників.

«Козел» очолював ходу. При цьому всі співали масничні пісні. Найпопулярніша була присвячена цій тварині:

*СКОЧИВ КОЗЕЛ В ОГОРОД,
ПОЇВ ЛУК, ЧЕСНОК;
ВИЙШЛА БАБУСЯ,
ВЗЯЛА КОЗЛА ЗА РОЖОК,
ПОВЕЛА КОЗЛА НА ТОРЖОК,
ПРОДАЛА КОЗЛА ЗА РУБЛЯ,
ПРИЙШЛА ДОДОМУ, ЗАГУЛА:
ДЕШЕВО КОЗЛА ПРОДАЛА,
БУЛО Б УЗЯТИ ТРИ РУБЛЯ...*

(с. Гузіївка (кол. Ново-Астрахань) Сіверськодонетського району Луганської області).

Також у селі Марківка поблизу Старобільська зафіксовано варіант пісні з ритуальним висміюванням парубків дівчатами. Такі тексти є характерними для української весняної обрядовості, коли парубочі й дівочі гурти змагалися між собою в тому, хто кращий.

Саме пісні на Масляну відкривали весняний цикл:

*УСКОЧИВ КОЗЕЛ У ГОРОД, У ГОРОД,
ОЙ, ЛЬОЛІ-ЛАДОНЬ (ПОВТОРЮЄТЬСЯ
ПІСЛЯ КОЖНИХ ДВОХ РЯДКІВ)
У ГОРОД, У ГОРОД.*

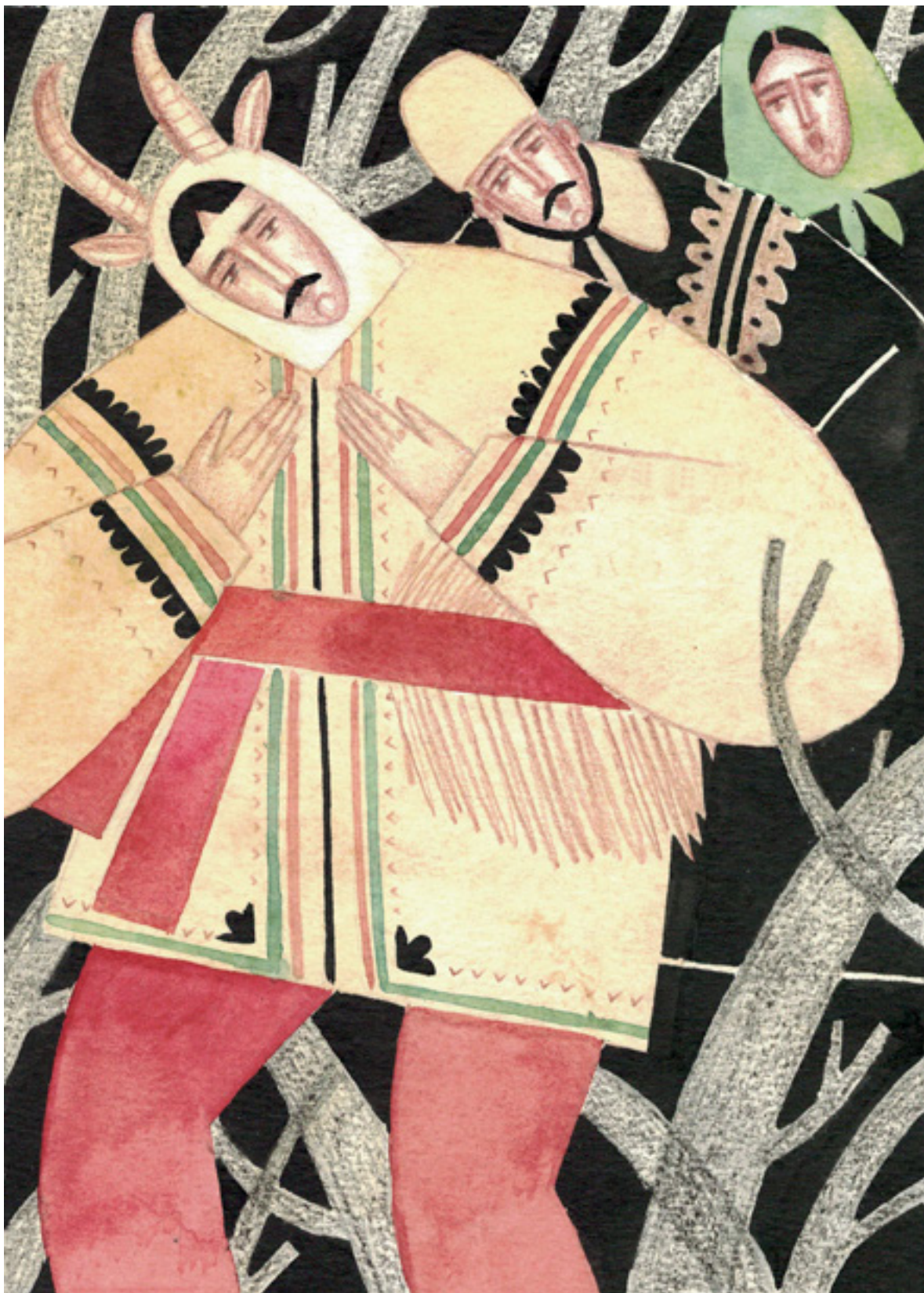
*ПОЇВ КОЗЕЛ ЛУК-ЧАСНИК,
ЛУК-ЧАСНИК, ЛУК-ЧАСНИК.
ПОЇВ КОЗЕЛ КАПУСТУ,
КАПУСТУ, КАПУСТУ.
ЩЕ КРАСНІ БУРЯКИ, БУРЯКИ,
БУРЯКИ, БУРЯКИ.
НАШІ ХЛОПЦІ ДУРАКИ, ДУРАКИ,
ДУРАКИ, ДУРАКИ.
ЇДЯТЬ ПОЛОВУ ЯК БИКИ, ЯК БИКИ,
ЯК БИКИ, ЯК БИКИ.
А ДІВЧАТА УМНИЦІ, УМНИЦІ,
УМНИЦІ, УМНИЦІ.
ВОДЯТЬ КОЗЛА ПО ВУЛИЦІ, ПО ВУЛИЦІ,
ПО ВУЛИЦІ, ПО ВУЛИЦІ.*

На Масничні заговини молодь прогнала козла «у вербу на сусідню вулицю» або «закопувала козла».

Відбувалося це у такий спосіб: дівчата брали якусь колоду, несли її на вигін за село і там закопували у сніг. Все це супроводжувалося піснею з мотивом «вбивання козла/ звільнення від нього»:

*ПОРА КОЗЛА БРАТЬ ЗА ХВІСТ,
ЩОБ НЕ ВОДИТЬ УВЕСЬ ПІСТ:
В ПІСТ НЕ БУДЕМО СПІВАТЬ,
БУДЕМ КОЗЛА ЗАБУВАТЬ.
ТЕПЕР КОЗЛА ЗАКОПАЛИ
І ВУЛИЦЮ РОЗІГНАЛИ.*

Дослідники традиційної культури припускають, що водіння козла є одним із тих залишкових давніх обрядів, які збереглися у масничному комплексі, хоч уже і в зредукваному варіанті. Натомість тема з помиранням і воскресінням карнавального персонажа — кози — міцно вкоренилася у різдвяно-новорічному циклі, про що детально можна прочитати в путівнику «Витоки» про Різдво.

РИТУАЛЬНІ БЕШКЕТИ І ГУЛЯННЯ

МАТЕРІАЛ: АННА НІКОЛАЄВА

МАСНИЦЯ — ЧАС ВЕСЕЛОЩІВ, РОЗВАГ І НАВІТЬ КАРНАВАЛЬНИХ ПЕРЕОДЯГАНЬ.

На Запоріжжі ще до початку 1930-х років рядилися у «цигана», «лікаря», «свадьбу». На Слобожанщині теж ходили рядженими по селу і грали жартівливі весілля. На Черкащині робили волочильник: жінки перебиралися в козаків і в'їжджали до хати на конях (подекуди не на бутафорських палицях, а на справжніх конях!).

Зазвичай молодь і діти в цей час з'їжджали з гірок, каталися на фургалі — каруселі на льоду з прикріпленими до осі санчатами. Дорослі запрягали коней і каталися на санях. Часто з них робили рухому платформу, на якій можна було і грати на музичних інструментах, і танцювати, і їхати одночасно. Робили також кінні каруселі, каталися на ковзанах, влаштовували різноманітні випробування. Наприклад, на Чернігівщині ставили високий стовп, обвішаний подарунками. Хлопці змагалися, хто залізе й дістане приз. В основі ритуальних забав із гойданням, катанням, лазінням приховане стимулювання до кращої вегетації та швидкого пробудження.

ІЛЮСТРАЦІЯ: МАРГАРИТА ЯКИМЕНКО

Для Масляної також характерна антиповедінка, бешкетування. Хлопці, так само як і на Андрія, могли знімати хвіртки з воріт дворів, в яких мешкали дівчата. На Слобожанщині були популярними бої навкулачки або, як їх іноді називали, «курячі» бої і групові змагання «лава на лаву» або «стінка на стінку».

На Старобільщині в слободі Кабичені (сьогодні с. Кабичівка) «кулачки» починали діти за три тижні до Масляної. Вже під час самих Масниць навкулачки билися одружені чоловіки до 35 років, а найбільший бій відбувався в день заговин, коли збиралися всі — від малого до старого.

Етнограф Михайло Красиков розповідає, що в Харкові чоловічі бої навкулачки проводилися між мешканцями Москалівки і Основи. Зазвичай на такі святкові сутички збиралося близько 50-100 осіб.

Серйозніші бійці йшли на Благбазу і на Рогатинський міст, під яким на льоду відбувалася наймасштабніша міська бійка за участі близько тисячі, а іноді й більшої кількості бійців. Зазвичай вони сходилися з двох сторін міста, з Гори та із Замостя (Іванівка, Гончарівка). За правилами, руки хлопців мали бути пусті, й використовувалася своя специфічна термінологія: «пустити звонаря» — вдарити

у вухо, «покласти гриба» — вдарити в живіт. Часто такі масові побиття завершувалися розгоном натовпу холодною водою, якою поливали пожежники з бочок.

Після завершення бійки в селі Гур'ів Козачок на Харківщині переможені пригощали переможців. В основі таких змагань, окрім певних етапів чоловічої ініціації, була прихована ритуальна боротьба між зимою і літом, холодом і теплом, а також продукування хорошого врожаю, адже таке биття мало би розбудити землю.

Під час цього тижня прийнято ходити одне до одного в гості. Обов'язкову гостину влаштовувала теща для зятя, накривала на стіл, а зять приносив їй гостинці: домашній хліб, горілку й подекуди подарунки на знак поваги — чоботи або елементи одягу.

Під час Сиропусного тижня веселилися і танцювали досхочу, високо підскакуючи і заграючи одне до одного. Дослідник Юрій Пуківський зафіксував обряд «ховання Савки», що є подібним до ритуалу поховання колоди (Хмельниччина, Славутський район).

У Масничний четвер жінки ловили чоловіка і закопували його у сніг. За Савку могли часом брати жінку, яку клали на лавку й оплакували. Раніше на Київщині «хованням діда» називалося гуляння жінок в масничний четвер, під час якого вони обіцяли «відкопати» старого до Великодня.

Особливістю цих обрядів є те, що з одного боку, відбувалося ритуальне прощання й поховання з тим, що могло уособлювати зиму і старий рік взагалі, а з іншого — зберігається інтенція на воскресіння.

Варто звернути увагу, що ці ритуальні закопування як не живих чоловіків, то колод відбувалися саме в четвер, який вважався головним днем для гулянь у жіноцтва. Етнографи фіксували на Харківщині, що у четвер на Масниці жінки гуртом випивали у шинку для того, щоб корови не брикалися і були ласкаві до телят. Фольклорист Петро Іванов у своїй праці згадує, що на Куп'янщині вислів «ласкати телят» означав пити горілку в шинку.

Протягом Масниці жінки дозволяли собі найбільше веселощів, а в деяких місцевостях для зображення цього свята використовували образ заміжньої жінки, яку жартома возили на санчатах.

ІНШІ ТРАДИЦІЇ МАСНИЦІ

МАТЕРІАЛ: ДАР'Я АНЦИБОР

БЛУДНИЙ ТИЖДЕНЬ

Оскільки Масляна — це свято кінця року і початку нового, то в традиціях її святкування простежується багато ритуального хаосу з гіпертрофованим переїданням, пиятикою, рядженням, дозволом на веселощі, лайку, сороміцькі залицяння. Наприклад, у масничних піснях, де звучить багато непристойних натяків:

*ПРИЙШОВ КУМ ДО КУМИ
КОНОПЕЛЕЧКУ МНЯТИ.
ВІН МНЯВ, ПРИМНЯВ,
НАМИНАЮЧИ, КАЗАВ:
— КУМКО, ГОЛУБКО, КУМКО МОЯ,
ХТО Б ТОБІ НАМИКАВ, ЯКБИ НЕ Я?*

Традиції Сиропусного тижня сповнені тілесної розкутості та стимуляції плодючості. Причому, якщо у період різдвяно-новорічних свят активну участь в обрядах громади брала неодружена молодь, то під час Масниці — дорослі. Веселощі і загравання людей дітородного віку наповнені неприхованим еротизмом, що має на меті стимулювання врожайності та збільшення надоїв молока. В обряді з Колодієм спостерігаємо імітацію пологів, в танцях — підстрибування із задиранням одягу (чим вище підняти — тим вищими ростимуть льон і коноплі). Недарма на Поліссі та Закарпатті Масляну іноді називали Блудним тижнем.

ВШАНУВАННЯ ПРЕДКІВ

Важливого значення надавали також пошануванню предків. На Поліссі весняне поминання припадало на останній тиждень М'ясоїда: зазвичай п'ятницю називали діди, а суботу — баби або ж обидва дні звалися дідами (від «дід» — предок). Етнологиня Надія Ковальчук фіксувала традиційні уявлення на Рівненщині, що померлі сідали до трапези після того, як живі поїли. Тому на Масляному тижні їжу зі столу не прибирали на ніч, а залишали для предків. Подекуди навіть залишали хату та йшли ночувати до сусідів, щоби свої предки мали час спокійно повечеряти.

ВИЗНАЧИТИ ВІДЬМУ

Якщо виникало бажання дізнатися, хто в селі є відьмою, вірили, що допоможе в цьому шматочок сиру. На Масляну треба було переночувати з сиром у роті, тоді сховати в хустинку, а на Великдень взяти до церкви на святкову службу. Вважалося, що відьма обов'язково відчує сир і буде його просити всіма можливими способами: наприклад захоче купити. Проте, якщо стриматися і його не продати, то вона не здобуде силу. За народними віруваннями, під час Великодньої служби також можна було побачити нечисту силу, якщо сховаєш припасений сир за щокою.

ПРОЩЕНА НЕДІЛЯ, ПУЩЕННЯ, ПОСТОВІ ЗАГОВИНИ

Завершується Сирний тиждень Прощеною неділею. В цей день прийнято просити у всіх вибачення, навіть у померлих. Зазвичай вибачаються тричі. Цей день є важливою психологічною настановою перед початком Великого посту.

ПОМИНАЛЬНИЙ ПОНЕДІЛОК — ПОЛОСКОЗУБ

У понеділок існувала заборона для жінок ходити по хатах. Її подекуди можна зустріти і сьогодні. Вірили, що жінка з собою принесе негаразди. Це вірування переформується з обрядом засівання в перший день Нового року і тим, що першим до оселі має зайти саме чоловік. Через це жінки у Жилавий (Чистий, Поминальний) понеділок нерідко збиралися у шинку, щоб горілкою або іншим алкоголем «полоскали зуби» від масних страв з набілу, які було заборонено вживати під час посту. Звідси і назва Полоскозуб.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА:

Агапкина Т. Мифопоэтические основы славянского народного календаря. Весенне-летний цикл. Москва: "Индрик", 2002.

Артюх Л. Традиційна українська кухня в народному календарі. Київ, Балтія-Друк, 2022.

Возняк М. Народний календар із Овруччини 50-х років XIX століття у записі Михайла Пйотровського // Записки Наукового товариства імені Шевченка. Львів, 1995. Т. ССХХХ: Праці Секції етнографії і фольклористики.

Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Т. 6. Календарна обрядовість / [голов. ред. Г. Скрипник] ; НАН України; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2016.

Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии : Очерки по этнографии края» (Под ред. В.В. Иванова. Т. 1. Харьков: Харьк. губ. стат. ком., 1898.

Иванов П. Народные рассказы о ведьмах и упырях. Материалы для характеристики мирозерцания крестьянского населения Купянского уезда. Харьков, 1891.

Иванов П. Жизнь и поверья крестьян Купянского уезда, Харьковской губернии. Харьков: Типография "Печатное дело", 1907.

Івченко Б. Кулачні бої "стінка на стінку" в Харкові від XIX до XXI століття: традиції і трансформації. Матеріали до української етнології. 2015. Вип. 14. С. 25–29.

Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні: У 2 кн. Кн.2. Київ: Обереги, 1994.

Ковальчук Н. Традиційні свята та обряди Рівненського Полісся: структура, термінологія, географія поширення (середина ХХ ст.). Київ: Арт Економі, 2021.

Кольберг О. Покуття. Етнографічний нарис. Том 1.

Котлярова Л. Релікти звичаю «колодка» на Переяславщині. Етнічна історія народів Європи 28 (2009). С. 101-105.

Кримський А. Звенигородщина. Шевченкова батьківщина з погляду етнографічного та діалектологічного. Київ, 1930.

Матеріали фольклорно-етнографічної експедиції «Муравський шлях — 97» (по селах Богодухівського, Валківського, Краснокутського та Нововодолазького районів) / Харків. держ. ін-т культури ; упоряд. М. М. Красиков [та ін.]. Харків, 1998.

Милорадович В. П. Житьё-бытьё лубенского крестьянина // Українці: народні вірування, повір'я, демонологія. Київ: Либідь, 1992.

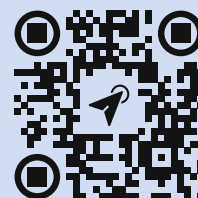
Пуківський Ю. Весняна календарно-побутова обрядовість українців історико-етнографічної Волині. НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича [та ін.]. Львів, 2015.

Сумцов М. Слобожане: Історико-етнографічна розвідка. Харків, 1918.

Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край. Материалы и исследования, собранные д. чл. П. Чубинским. Том третий: Народный дневник. Санкт-Петербург, 1872.

Шухевич В. Гуцульщина. Ч. 4 // Матеріали до українсько-руської етнології. Львів, 1904. Т. VII.

ЩО ПОДИВИТИСЯ НА ТЕМУ

ВЕЛИКОДНІЙ ПІСТ

МАТЕРІАЛ: ОЛЕНА ЧЕБАНЮК

ВЕЛИКОДНІЙ, ПАСХАЛЬНИЙ, ВЕЛИКИЙ ПІСТ РОЗПОЧИНАЄТЬСЯ ЗА 48 ДНІВ (7 ТИЖНІВ) ДО ВЕЛИКОДНЯ.

ЦЕ ПРИБЛИЗНО ОДНА ДЕСЯТА ЧАСТИНА РОКУ, ТОМУ НАЗИВАЮТЬ ЙОГО «ДЕСЯТИНОЮ БОГУ».

Великодній піст — головний і найсуровіший серед чотирьох багатоденних постів, що церква рекомендує віруючим дотримуватися протягом року.

Ці сім тижнів — це час духовного й тілесного очищення людини напередодні Воскресіння Ісуса Христа. Люди стараються утримуватися від сварок у сім'ї чи із сусідами, осмислюють вчинки та думки, прагнуть звільнитися від пристрастей та гніву.

У церкві всі рушники міняють на вишиті у чорних або темних тонах. У хаті прибирають божники, рушники, серветки, вишиті червоними та яскравими нитками, замінюють їх на скромні, у стриманій кольоровій гамі.

Впродовж Великого посту бажано бути врівноваженим, скромно вдягатися, відмовитися від прикрас та уникати розваг — вечорниці, вінчання та весілля не проводили.

У піст тільки дівчатам дозволялося співати веснянки-заклички й водити танки та ігри. Інші співали виключно сумні «боже-ственні», «постові» пісні про сирітку, злу мачуху, бідного Лазаря.

У перший тиждень посту не розпочинали важливих справ, утримувалися від важкої господарської роботи, господині не прали й не шили. Не прями в усі велико-пісні четверги, щоб влітку град не побив урожай, не залило полів дощами. Всі суботи Великого Посту — поминальні, в церкву несуть коливо, хліб, солодощі, гроші, особливо дотримують «батьківської суботи» на першому тижні посту.

У піст не вживають м'яса, яєць, молочних продуктів. Ті, хто дотримується строгого посту за монастирським уставом, присмачують страви олією тільки в суботу й неділю, а риба на столі — лише на Благовіщення та у Вербну неділю. Від постування звільняються тяжко хворі, старенькі й немічні, а також діти до 14 років. За дозволом священника послаблення можуть бути вагітним і матерям, що годують дітей, а також тим, хто фізично важко працює або перебуває у дорозі.

КОЖЕН ТИЖДЕНЬ ВЕЛИКОГО ПОСТУ МАЄ СВОЇ ОСОБЛИВОСТІ.

1-ИЙ ТИЖДЕНЬ, У цей час пекли **ЖИЛАВИЙ, ЖИЛЬНИК** жиляники або дужики — довгасті коржики на воді з житнього або гречаного борошна, щоб бути «жилавим і сильним». Їли з олією, хрінном і редькою. До цього існує приказка: **«ПІСТ — ХРІН ТА РЕДЬКИ ХВІСТ»**. Жартували, що в церкві протягом тижня дзвонять «по хрін та по редьку». Цих овочів їли багато, щоб протягом року не хворіти й бути здоровим. Задля цього радили весь перший тиждень утримуватися від вареної їжі, їсти тільки раз у день. Набожні люди у п'ятницю й суботу першого й останнього тижня Великого посту взагалі нічого не споживали, крім води й хліба.

У понеділок хлопчики-підлітки обходять сусідів та родичів із привітанням: «З постом будьте здорові!» Їх обдаровують дрібними грошима. Дорослі ходять один до одного полоскати горілкою зуби, щоб у них не застрягли крихти скоромної їжі. Господині ретельно вимивають й випарюють посуд, щоб у ньому не залишилося ані краплі жиру. Тому перший день посту ще називають **ПОЛОСКОЗУБОМ** або **ЧИСТИМ ПОНЕДІЛКОМ**. Існує прикмета: якщо першим до хати завітає чоловік, то в родині протягом року всі будуть дужими й не хворітимуть.

Вважалося, що цього дня тільки відьми вештаються селом. Тому жінки, особливо літні та хворі, цього понеділка не виходили з хати. Існує вірування: якщо щопонеділка протягом 6 тижнів посту скидати на горище по одному недогорілому поліну, то в Чистий четвер прийде відьма за жаром.

У суботу згадують християнського мученика Федора Тирона. На честь цього святого на Гуцульщині, Лемківщині, Бойківщині, Покутті поширена назва першого тижня посту **ФЕДОРОВИЦЯ**. Господиня брала поліно або праника, називала Федором, пеленала, наче немовля, і клала у кутку хати.

Федоровиця — жіночий тиждень, коли робили лише вкрай необхідне, рано лягали спати, не запалюючи світла, «бо Федор у хаті» і «можна йому обсмалити брови», а це може спричинити пожежу від блискавки. Завершували тиждень застіллям, брали ложку куті, кидали її в кут, поліно спалювали, примовляючи: «Федір з хати, а добро до хати».

2-ИЙ ТИЖДЕНЬ, НА ЧЕРНІГВЩИНІ — ГЛУХИЙ

Рекомендують провести тихо, стримуючи емоції. Повертаються до щоденних клопотів: чоловіки — до роботи в господарстві, жінки — прядуть, але не тчуть, щоб не наробити помилок.

На другий тиждень посту до раціону додавали гриби та рибу. Заздалегідь до посту готували на сім'ю мішок тарані й бочку солоні риби.

3-Й ТИЖДЕНЬ

На другому й третьому тижні починали говіти — строго постити і відвідувати церковні служби, готуючись до сповіді та причастя. Хворі й літні люди соборувалися. У таїнстві соборування відбувається відпущення забутих, несповіданих гріхів (але не свідомо прихованих), тоді людина може одужати після важкої хвороби, позбутися поганих звичок. Дівчата говіють, щоб «запостити» хорошого чоловіка.

**4-Й ТИЖДЕНЬ,
СЕРЕДОХРЕСНИЙ,
ХРИСТОВИЙ
АБО ХРЕСТЯ**

У середу відзначають середину посту — Середопістя. Кажуть, що опівночі можна почути великий шум і тріск — то піст ламається навпіл. У суботу треба покласти перед іконами 12 поклонів.

На Підляшші існував звичай перебивання посту. Дівчата й хлопці переодягалися циганами чи жебраками і ходили від хати до хати, ворожили, випрошували, а то й щось цупили у господарів. Парубки кидали

до хати, де була молода дівчина, горщик із попелом. «Мазали глиною або фарбою вікна, двері й стіни хати чи заставляли двері дерев'яними колодами, дровами, щоб вранці ніхто не міг вийти надвір. Або ще розбирали віз на частини і потім складали його на даху клуні. Вранці господар сушив собі голову, як його звідти зняти. Увечері на дорозі посеред села палили соломую, стрибали через вогонь, щоб швидше пройшла зима, закінчився Великий Піст», — так описує Єлизавета Рижик Середопусте на Підляшші.

І зараз збережений звичай до Середохресної середі випікати хрестики з тіста для кожного в родині. Їх годиться з'їсти натщесерце, щоб протягом року не хворіти. До одного хрестика кладуть дрібну монетку — «на щастя» тому, кому дістанеться. Вірили, що тоді людині протягом року в усьому щаститиме, та їй доручали розпочинати важливі для сім'ї справи, наприклад починати посівну, саджати город, пересаджувати дерева й квіти. Хрестиками частують худобу, дають корові, коли виганяють її перший раз на пасовисько.

Випічку закопують на чотирьох кутах поля «на добрі сходи й щедрий урожай», для захисту ниви від усього лихого. А ще кладуть до зерна, яким будуть засівати, приказуючи: «Роди, Боже, на всякого долю: і бідного, і багатого, і кривого, і сліпого, і вола, і мошки, і мені трошки!».

5-ИЙ ТИЖДЕНЬ, ПОХВАЛЬНИЙ

На Похвальному тижні утримувалися від будь-якої важливої роботи, бо «толку з того не буде»: не розпочинали будівництва, ремонту, нової

справи, не вирушали в дорогу, не укладали договорів, не спродували й не купували худоби. Не білили хату, «бо пообсипеться», не шили й не в'язали, оскільки або покинеш недоробленим, або взагалі швидко порветься.

У п'ятницю ввечері прибирають у церкві живими квітами. Після служби квіти беруть додому. Вірять, що ті допомагають «од поганого ока», «від відьом».

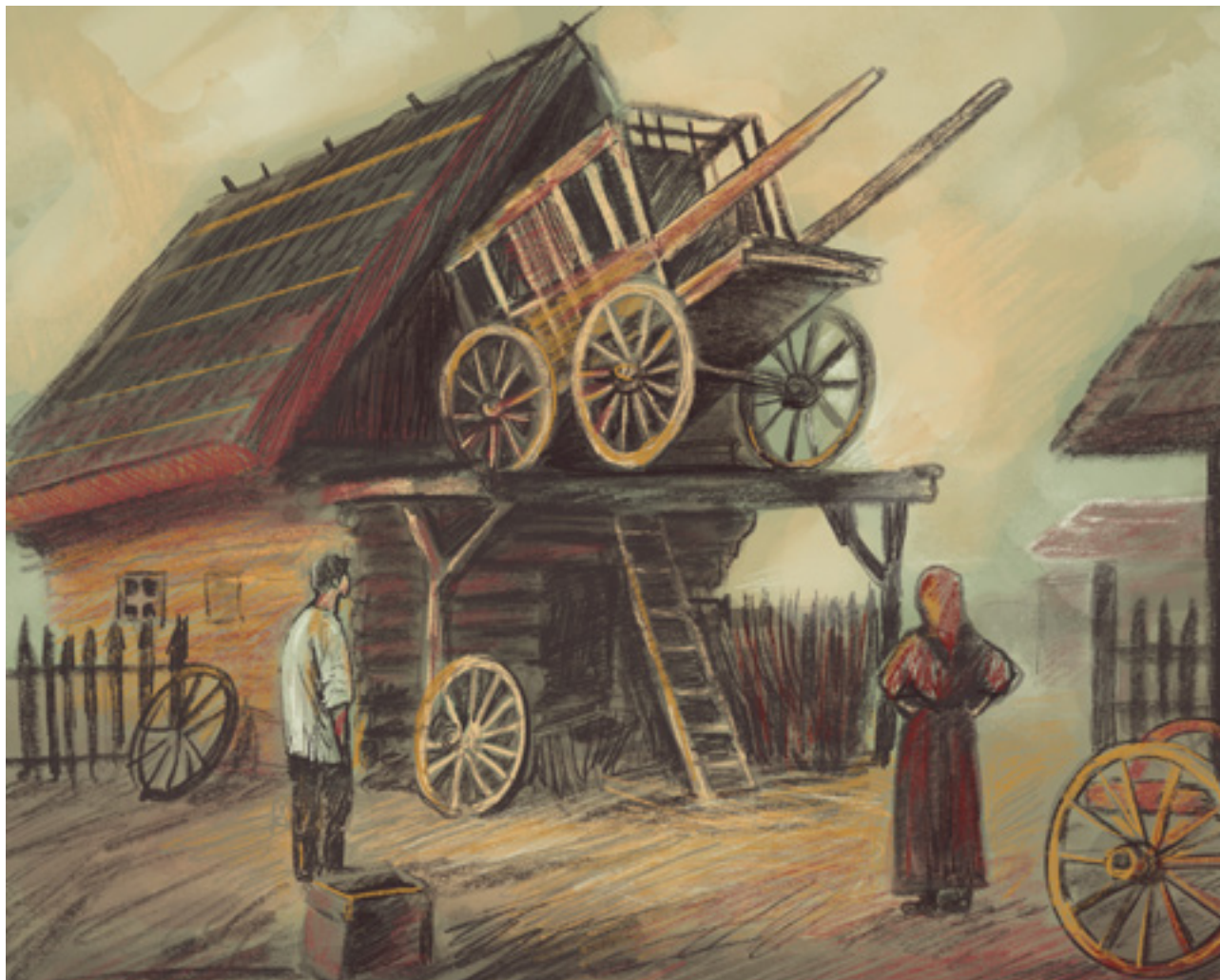
На Чернігівському Поліссі на ікону Матері Божої жінка вішала власного рушника, а через рік забирала його додому — **«НА ЩАСТЯ, НА ДОЛЮ»**.

На Правобережжі перед іконою ставлять посудину із землею, сіють туди пшеницю — **«НА ГАРНИЙ ВРОЖАЙ»**. До Великодня пшениця має зійти і до зелених паростків кладуть фарбовані яйця — така композиція символізує відродження життя, природи й новий аграрний рік.

Вірять, що все посаджене на Похвальному тижні в полі, на городі, в садку буде гарно рости, адже цей тиждень — найтепліший з усіх впродовж Великого посту: **«ХВАЛИТЬСЯ ПОХВАЛА, ЩО ВЖЕ ЗИМА РОЗТАЛА»**.

Застерігають: на Похвальному тижні не можна хвалитися один перед одним, щоб не зурочити ні урожай, ні здоров'я.

Вірили: хвалькуватих Бог може тяжко покарати. На Похвалу тільки **«СОРОКА ХВАЛИТЬСЯ ПЕРШИМ ЯЙЦЕМ»**.

6-ИЙ ТИЖДЕНЬ, Ще називають
ВЕРБНИЙ, ШУТКОВИЙ, Вербич, Вербниця,
КВІТНИЙ Бечковий тиждень.
Вербна неділя — одне
з дванадцяти найбільших свят християн.

В Євангелії розповідається, що цього дня Ісус Христос в'їхав на осляті до Єрусалиму і багато людей з пальмовими гілками вийшли його зустрічати. Оскільки пальми в Україні не ростуть, у церковній і народній обрядовості натомість використовують гілки верби.

У неділю «котики» освячують та б'ються ними. Згідно із законами контактної магії, таке шмагання наділяє людей і тварин силою та здоров'ям.

У народній традиції Вербна неділя осмислюється як святкування весняного відродження природи, вегетації, цвітіння, а у церковній — як символ боговшанування. Цього дня святкують зустріч Бога та прихід весни.

Протягом усього Вербного тижня діти радісно приспівували: «Вербич, Вербич, весну приклич!». Освячену вербу несуть на кладовище і залишають її на могилках. Цього тижня годиться прибрати могили родичів після зими.

ДОКЛАДНІШЕ ПРО ВЕРВНУ НЕДІЛЮ ЧИТАЙТЕ В НАСТУПНОМУ РОЗДІЛІ «ВИТОКІВ».

7-Й ТИЖДЕНЬ, СТРАСНИЙ, БЛИЙ, ЧИСТИЙ

На Чернігівщині ще називають Чистик. На Поліссі побутував звичай: вранці до сходу сонця мити й вишкрібати пікну діжу, в якій розчиняли тісто на хліб. Її накривали «настольником» (скатертиною), обв'язували червоним поясом, зверху клали хліб і сіль. Казали: **«ДІЖА ЙДЕ НА СПОВІДЬ»** або **«ДІЖА ЙДЕ НА ЯРМАРОК ТОРГУВАТИ»**. На світанку прикрашену діжку виносили надвір, ставили на ушули (стовпи, на яких кріпляться ворота), «ближче до неба», щоб перші промені сонця її поблагословили.

У середу завершують святкові прибирання в хаті й у дворі, вішають пишно вишиті рушники, спалюють сміття, що назбиралося в господі за зиму. До Великодня годилося обов'язково приготувати собі чи купити обновку. Казали: «До Великодня придбай сорочку новеньку, до Різдва май сорочку хоч і стареньку, але чистеньку».

Опівдні у Живну середу гуцули запалювали між худобою ватру, щоб була «маржина цвітуча, красна як Боже світло», щоб до неї «не мав приступу злий». На Гуцульщині господиня випікала кукуци — «малі

боханці хліба з житньої муки», ними обдаровували дітей. Вірили: поки кукуцарі будуть ходити за кукуцями, «поті буде стояти світ».

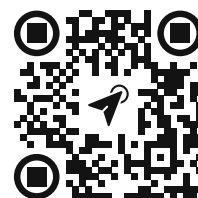
На Поліссі й на Лівобережжі існував прадавній звичай: вдосвіта на Чистий четвер господиня до сходу сонця роздягалася, знімала хрестик, сідала на поріг і лівою рукою проти сонця сукала «магічну нитку». Такою ниткою перев'язували руку й поперек під час жнив, щоб не боліли, а також використовували у побутовій магії як оберіг від пристріту, відьом, нечистої сили.

На Чистий четвер на вечірній службі у церкві або, як кажуть, на Страсті брали «страсну свічку». Її треба донести від церкви додому запаленою і над дверима та вікнами полум'ям цієї свічки випалити хрести. Вірили, що це захистить від нечисті.

З четверга до суботи пекли паски. Робили це у повній тиші, адже вірили, що гарно спекений ритуальний хліб — це до добра. Субота на Страсному тижні називається Красною або Червона Волока (Чернігівщина). У суботу фарбували великодні яйця, переважно у цибулинні, або у відварі гілочок верби чи яблуні, що дають зелений і жовтий колір.

ДОКЛАДНІШЕ ПРО СТРАСНИЙ ТИЖДЕНЬ ЧИТАЙТЕ В НАСТУПНОМУ РОЗДІЛІ «ВИТОКІВ».

ЩО ПОЧИТАТИ
ПРО ВЕЛИКОДНІЙ
ПІСТ

ВЕРБНА НЕДІЛЯ

МАТЕРІАЛ: ЯРИНА ЗАКАЛЬСЬКА

Апогеєм Вербного тижня є неділя, яка може називатися ще так: **ВЕРБИЦЯ, ВЕРБИЧ, ШУТКОВА, БЕЧКОВА, БАСЬКОВА АБО КВІТНА**

«ШУТКОВА» від дієслова schützen (нім.) — захистити. Наші предки вірили, що свячена верба справді має апотропейні властивості.

АПОТРОПЕЙ (від грец. ἀποτροφαῖος — той, що убезпечує, відганяє лихо) — захисний елемент; синонім до слова «оберіг». **АПОТРОПЕЯМИ МОЖУТЬ БУТИ ТАКОЖ СЛОВА, ФРАЗИ, ЗВУКИ, ЗАПАХИ, КОЛЬОРИ І РИТУАЛЬНІ ДІЇ.**

«БАСЬКОВА» від слова баська (вівця), адже вербові бруньки м'які й пухнасті, наче ягнятка.

«БЕЧКОВА» імовірно від звуків овець «бе».

Інколи ще називали «Вербич» і «Вербниця». «Прийшов Вербич — кожуха тербич». «Прийде Вербниця — назад зима вернеться»

Напередодні свята, у суботу, господиня дому виготовляла вербові пучечки. На Заході зазвичай брали нерозквітлу вербу, у Центральному і Східному регіонах України любили пишні «котики».

З ЧОГО СКЛАДАВСЯ ТАКИЙ ПУЧЕЧОК?

Окрім гілочок верби, там могли опинитися і сезонні квіти, і раніше освячена зелень (свято Маковія чи Спаса) — тоді цілющість множилася у рази.

Останніми роками в тренді гілочки верби з патріотичною синьо-жовтою символікою.

РИТУАЛЬНЕ БИТТЯ ВЕРБОЮ

Після того, як священник освятить вербові пучечки і людей, відбувається ритуальне биття — легеньке вдарання гілочками з побажанням сили та здоров'я. Б'ються і діти, і дорослі прямо на подвір'ї церкви, примовляючи:

- «Не я б'ю — верба б'є, за тиждень Великдень, будь здоровий як вода, а великий як верба, а багатий як земля»

- «Баська б'є — не заб'є. За тиждень Великдень прийде»
- «Не я б'ю — бечка б'є. Віднині за тиждень — Великдень»
- «Не я б'ю — лоза б'є. Не вмирай — червоної крашанки дожидай!»
- «Верба б'є — не я б'ю, за тиждень — Великдень, недалечко червоне яєчко»

Биття вербою слугувало нагадуванням, що зовсім скоро одне з найбільших свят у році — Великдень. А ще так парубки залипалися до дівчат, виявляючи свою симпатію.

Якщо хтось хворів і не мав змоги прийти до церкви, то його били вербою вдома, наче пробуджуючи до життя і даруючи енергію: не вмирай, прокидайся, не спи, будь здоровим увесь рік.

У деяких регіонах України свяченою вербою ляскали також і худобу, щоби вона не хворіла та був приплід. Освячені вербові котики вважалися помічними для здоров'я: якщо з'їсти вербового «котика», то цілий рік не буде горло боліти. Фольклористка Дар'я Анцибор зазначає, що освячені гілочки верби також клали до купелі немовлят для захисту. Їх тримають на видному місці — біля ікон, на покуті.

*«КОЛИ ПЕЧУТЬ ПАСКИ, ТО В НИХ
ВСТРОМЛЯЮТЬ СВЯЧЕНУ ВЕРБУ»*

(Записано Олексієм Долею 23.09.1993 року в смт Котельва Полтавської області від Гризодуб Марії Луківни, 1918 р.н.).

Вірили, що тоді паски неодмінно вийдуть гарними та рівними. Освячені гілочки верби кидають на дорогу, якщо йде град, злива. Переконані, що тоді негода затихне, град перестане йти і не нашкодить господарству. Освячену вербу не викидають, а зберігають до наступної Вербної неділі.

СТРАСНИЙ ТИЖДЕНЬ

МАТЕРІАЛ: ЯРИНА ЗАКАЛЬСЬКА

У СЬОМИЙ, ОСТАННІЙ ТИЖДЕНЬ ПЕРЕД ВЕЛИКОДНЕМ, ЯК І В ПЕРШІЙ, ДОТРИМУЮТЬСЯ ДУЖЕ СТРОГОГО ПОСТУ.

ЦЕЙ ЧАС НАЗИВАЮТЬ СТРАСНИМ ТИЖНЕМ, А ЩЕ ТРАПЛЯЮТЬСЯ НАЗВИ — БІЛИЙ, СТРАШНИЙ, ЧИСТИЙ, ЖИВНИЙ. САМЕ ТОДІ ТРИВАЮТЬ ОСТАННІ ПРИГОТУВАННЯ ДО ВЕЛИКОДНЯ.

У понеділок, наприклад, білили хату, мили вікна, мазали глиною підлогу. Батько й сини прибирали в господарських будівлях.

У вівторок зазвичай готували святковий одяг на Великодню службу.

У середу ретельно вимивали посуд, особливо той, у якому випікатимуть паски та варитимуть святкові страви.

А ось про четвер поговоримо довше, адже цей день має найбільше вірувань і прикмет серед усього страсного тижня.

ІЛЮСТРАЦІЯ: МАРГАРИТА ЯКИМЕНКО

ЧИСТИЙ ЧЕТВЕР

У цей день купалися, готували «чорну» сіль, випікали паску, робили крашанки й писанки.

Етнограф О. Воропай зазначає, що, за повір'ям, «цього дня до сходу сонця ворон носить із гнізда своїх дітей купати в річці. Вірили, що ті, хто скупається раніше від воронячих дітей, будуть упродовж року здоровими та щасливими. Хворі люди також купалися вдосвіта, щоби позбутися хвороби». До води могли кидати освячені напередодні гілочки верби.

Воду, у якій купалися хворі люди, виливали на перехресті. У фольклорі перехрестя — межовий простір, де збиралася всяка нечиста сила.

*«У ЧИСТИЙ ЧЕТВЕР КУПАЛИСЯ ВДОСВІТА.
ВКИДАЛИ У ВОДУ СВЯЧЕНУ ВЕРБУ.
ВОДУ ВИЛИВАЛИ В ГЛУХИЙ КУТОК, ЩОБ
НІХТО НЕ ХОДИВ. А ВЕРБУ ПАЛИЛИ»*

(Записано Олексієм Долею 25.11.1993 року в смт Котельва Полтавської області від Коваленка Степана Федоровича, 1902 р.н.).

У Чистий четвер зазвичай не вирушали в далеку дорогу. Однак, якщо мандрівки не вдавалося оминати, то принаймні намагалися обходити перехрестя, щоби «хвороба не вчепилася».

Цього дня також готували сіль (Четвергову) для освячення на Великдень. «Господині брали грудку солі, загортали її в ганчірку та клали в піч. Коли ганчірка обгорить, сіль збирали. Від тривалої дії високої температури сіль ставала темного кольору, тому її ще називають «чорною».

Чистий четвер — день, коли господині випікали великодній хліб, що мав різні назви відповідно до регіональних особливостей. Інколи пекли в суботу, але не в страсну п'ятницю. Здебільшого пекли паску. У деяких регіонах готували баби, бабки або сирні паски.

ВИПІКАННЯ ПАСОК

Приготування великоднього хліба — особливе дійство, з яким також пов'язана низка прикмет. Рецепт може передаватися в родині з покоління в покоління жіночою лінією.

ЕТАП 1 — ПІДГОТУВАННЯ ГОСПОДИНІ, ПРОСТОРУ

Господині встають рано, прибирають на кухні, де має бути стерильна чистота. Щоби паска гарно вдалася, одягають чистий одяг, а всіх інших просять вийти — тісто добре сходиться тоді, коли в кухні тепло, немає протягів, ніхто не метушиться. До випікання пасок беруться із чистими думками. Передовсім господиня мусить помолитися, запалити свічку. Молитва є вербальним вираженням прохання про заступництво вищих сил: Бога, Богородиці (Богоматері), Христа. Молитва — це також апотропей, тобто має захисну властивість.

*«Я ЗАВЖДИ МОЛЮСЯ «ОТЧЕ НАШ»
І «БОГОРОДИЦЕ», КОЛИ ПЕЧУ ХЛІБ,
А ОСОБЛИВО ПАСКУ. АЯКЖЕ. ВІРЮ,
ЩО БОГ МИ ПОМОЖЕ. ТО Є ДУЖЕ
ВІДПОВІДАЛЬНА СПРАВА. БО ЯК ПАСКА
НЕ ВИЙДЕ, ТО ЧЕКАЙ ЛИХА ДО РОКУ»*

(Записано Я. Закальською 22 серпня 2011 року від Марії Г., уродженки м. Бібрка Львівської області).

Якщо паска тріскає, западає, то це вважається поганою прикметою. Вірять, що впродовж року хтось із членів родини занедужає чи, не дай Боже, помре.

ЕТАП 2 — ВИМІШУВАННЯ І РОЗКЛАДАННЯ У ФОРМИ

Раніше тісто вимішували в ночвах, інколи протягом години. Опісля тісто кладуть у тепле місце, щоби підросло. Коли збільшиться вдвічі-тричі, рівномірно розподіляють у заздалегідь приготовлені вимиті форми.

Сьогодні — це розмаїття форм і матеріалів: паперові, силіконові, металеві, глиняні тощо. Колись-то такі форми — пасківники — виготовляли гончарі з найкращої глини, а домовлялися з майстром треба було заздалегідь.

ЕТАП 3 — ПРИКРАШАННЯ

Вершечок паски прикрашають залежно від регіону: подекуди — виробами з тіста (пташками, шишками, колосками, косичками, хрестиками) — геометрично-рослинними орнаментами або з християнськими мотивами.

У деяких регіонах випечену паску змащують білою мастикою — білками, збитими з цукровою пудрою.

ЕТАП 4 — ВИПКАННЯ Перед тим, як посадити паски в піч, господиня знову молиться, перехрещує хлібини та кладе поруч освячену вербу. За віруваннями, поки паска печеться, господиня не має права сісти, щоби паска «не сіла». Якщо спечена паска вийшла високою, великою, рівною, то рік для членів родини обіцяв бути добрим.

Якщо незаміжня дівчина хотіла вийти заміж упродовж року, то їй треба було скуштувати 12 пасок у 12 різних господинь.

У Страсний четвер правиться особлива служба в церкві — Страсті Христові. Цього дня освячують свічку в церкві. Її готували вручну — сукали.

Після завершення служби додому намагалися повернутися із запаленою свічкою. Тоді господар на сволиці випалював свічкою хрестик, який вважався оберегом для дому і його мешканців.

КУКУЦІ. ІЛЮСТРАЦІЯ МАРГАРИТИ ЯКИМЕНКО

ОБРЯД КУКУЦУВАННЯ

цікавий звичай — кукуцуння.

І до сьогодні у деяких селах Гуцульщини зберігся

«ДІТИ ВІДВІДУЮТЬ РОДИЧІВ І СУСІДІВ У МЕЖАХ СВОЇХ КУТКІВ ТА ОТРИМУЮТЬ ВІД ДОРОСЛИХ ПИСАНКУ ТА КУКУЦУ (БУЛОЧКУ) АБО ПИСАНКУ ТА ЗОЗУЛЬКУ (ПЕЧЕНУ) ЗА ЦАРСТВО НЕБЕСНЕ, ПРИ ЦЬОМУ ДЯКУЮТЬ ТА КАЖУТЬ «ПРОСТИБИ», ТОБТО БАЖАЮТЬ ПРОЩЕННЯ ТА ВІДПУЩЕННЯ ГРІХІВ ПОМЕРЛИМ РОДИЧАМ ТИХ, ХТО ДАЄ «ЗА ПРОСТИБИ».*

Діти ходять поодиночі або невеликими групами зранку і до початку церковної служби. Примовляють під вікнами:

«ГРІЙТЕ ДІДА! ГРІЙТЕ ДІДА! ГРІЙТЕ ДІДА! ДАЙТЕ ХЛІБА! АБИ ВАМ ОВЕЧКИ, АБИ ВАМ ЯГНИЧКИ, АБИ ВАМ ТЕЛИЧКИ!».

Кличуть доти, доки з хати не обізветься голос і не промовить:

«ГРІЄМО, ГРІЄМО, ДАЄМО!»

Кукуцарі не заходять до хати, а стають під вікнами. Вони, як і колядники, є медіаторами між світом живих і померлих.

У сучасній традиції кукуцарям дають випічку і писанки, а також шоколад, вафлі, соки, горішки, чипси, палички, йогурти, сухарики тощо. Суть залишається — вшанувати душі померлих предків.

СТРАСНА ПРЯТНИЦЯ

День найстрогішого посту. Згідно з віруваннями, у цей день Ісуса розп'яли на хресті. До винесення з церкви Плащаниці нічого не їдять, упродовж дня не виконують жодних робіт.

Цього дня навіть дзвони в церкві не дзвонять. Під час винесення із церкви Плащаниці малі хлопці стукають у дерев'яне калатало, нагадуючи про те, як Христа розпинали на хресті.

СТРАСНА СУБОТА

День перед Великоднем присвячували останнім приготуванням до свята. Подекуди господині ще випікали паски. Дівчата пишуть писанки (у деяких регіонах — у Страсний четвер). Існує повір'я, що «допоки ми пишемо писанки, до того часу існуватиме світ».

ПИСАНКА — сире яйце видувають і розписують за допомогою писачка, воску та фарб.

КРАШАНКА — яйце варять і зафарбовують в один колір. Найчастіше — у червоний — як символ Воскресіння Христа.

КРАПАНКА — яйце цяткують воском і занурюють у барвник.

ДРЯПАНКА — яйце фарбують у темний колір і голкою видряпують орнамент.

Яйця у техніці декупаж, з тканини, бісеру, фетру, паперу, дерева, пофарбовані аквареллю називати писанками не варто. Це — великодні яйця.

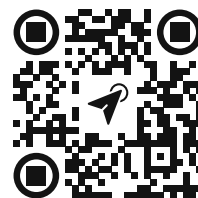
Для фарбування використовували природні барвники: лушпиння цибулі, буряковий квас, відвар із зеленого листя, ягід. Сьогодні вони знову набирають популярності.

Воду, у якій варилися яйця на крашанки, дівчата використовували для вмивання, аби личко було гарним. На сам Великдень діти бавилися крашанками в різні ігри: «Відгадки», «У котка», «Навбитки», «У кидка».

СУЧАСНЕ ФАРБУВАННЯ КРАШАНОК НАТУРАЛЬНИМИ БАРВНИКАМИ. ФОТО ЗІ СПІЛЬНОГО ПРОЄКТУ НЕЗАЙМАНА ТА QDR0

ДИВИТИСЬ ТА
ВІДТВОРЮВАТИ

ВЕЛИКДЕНЬ.

МАТЕРІАЛ: ЯРИНА ЗАКАЛЬСЬКА

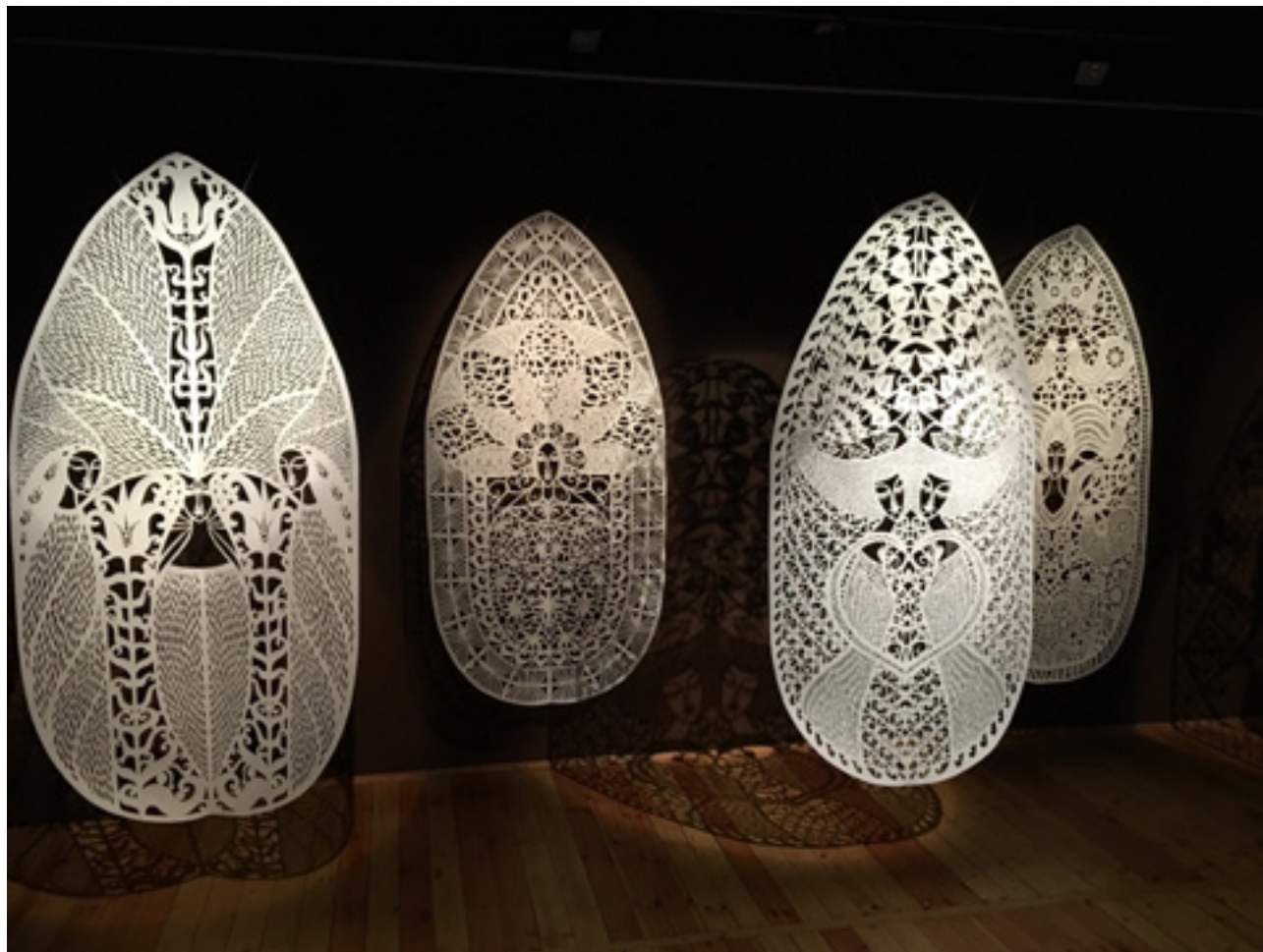
ДЕКОРУВАННЯ ОСЕЛІ

ВЕЛИКДЕНЬ — ЦЕ НЕ ЛИШЕ ПРО СТРАВИ. УКРАЇНЦІ ЩЕ Й ДЕКОРУВАЛИ ОСЕЛЮ, АБИ ДОДАТИ СВЯТКОВОСТІ.

ЦИМ ЗАЙМАЛИСЯ ЗАЗВИЧАЙ ДІВЧАТА І ДІТИ.

Вікна, як і напередодні Різдва, прикрашають витинанками. Однак на Великдень вони, звісно, на весняну тематику: пташки, квіти, яйця, написи «Христос воскрес! — Воістину воскрес!»

Декорують хатину також писанками: підвішують до сволока (у сучасному варіанті — до люстри) або біля ікон. З писанки, гофрованого паперу і воску виготовляють великодніх голубів. Писанка служить тулубом, з воску роблять голівку, а з паперу — хвіст і крила.

ВИТИНАНКИ ДАРІЇ АЛЬОШКІНОЇ. ПРОЄКТ «МАГІЯ ПИСАНКОВОГО МЕРЕЖИВА»

Декорують хатину також писанками: підвішують до сволока (у сучасному варіанті — до люстри) або біля ікон. З писанки, гофрованого паперу і воску виготовляють великодніх голубів. Писанка служить тулубом, з воску роблять голівку, а з паперу — хвіст і крила.

Птахів також роблять із соломи й ниток і теж підвішують до сволока. Адже пернаті — провісники тепла, весни та миру.

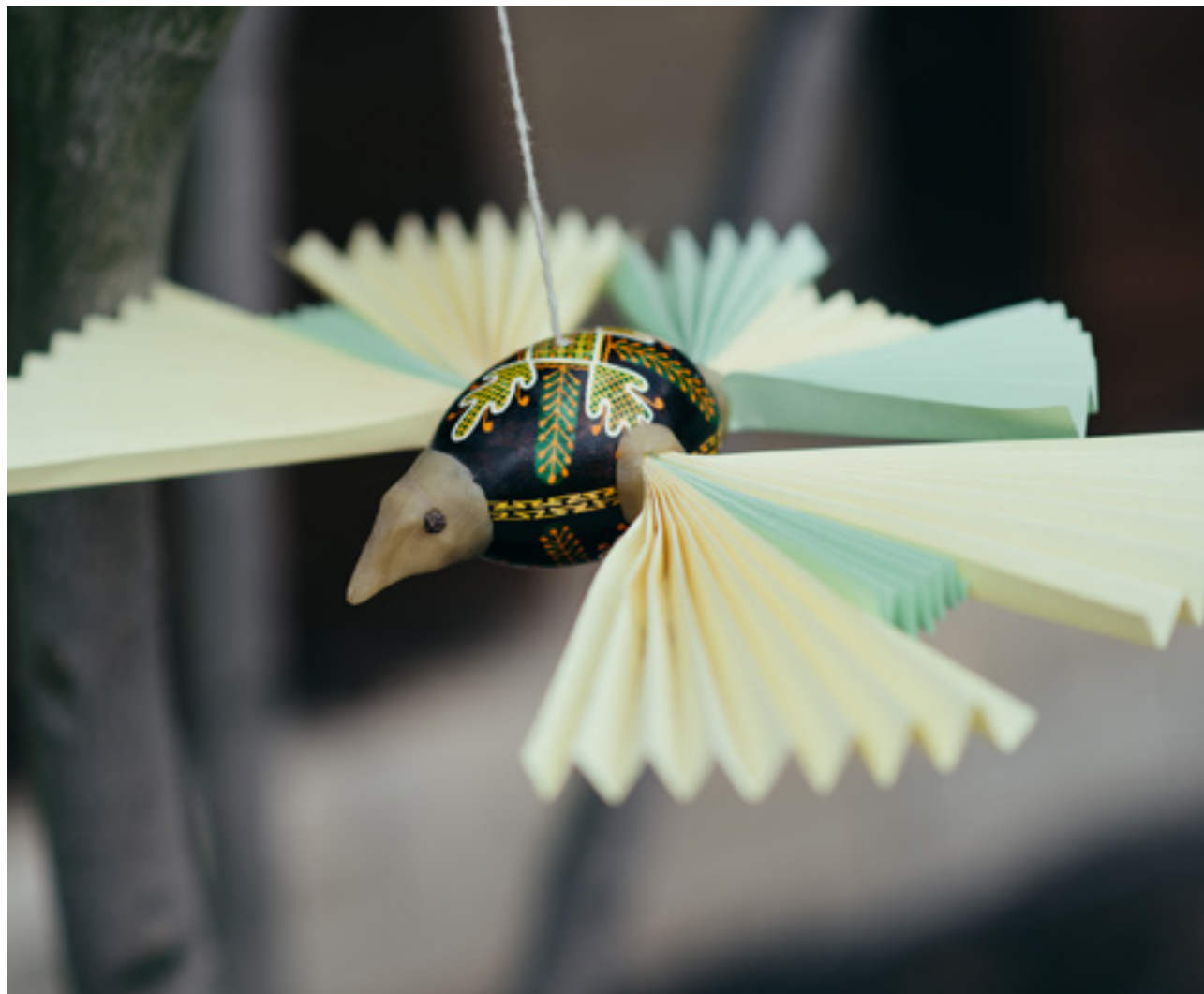
Діти теж докладаються рученятами: вирізають яйця з паперу і прикрашають дім. Дівчата застеляють вишиті скатертини, ставлять живі квіти.

Декорують і вбирають не лише дім, але й церкву:

*«К ВЕЛИКОДНЮ ХЛОПЦІ ЦЕРКВУ
УБИРАЛИ (ПРИКРАШАЛИ) «ПУЗИРЯМИ»,
КРУГОМ ЦЕРКВИ. «ПУЗИРІ» —
РОБИЛИ ДВА ОБРУЧІ З ОБИЧАЙКИ,
В ОБРУЧАХ ДВА ПЕРЕХРЕСТЯ, ЯКІ
З'ЄДНУВАЛИ ПАЛИЧКОЮ І ОБКЛЕЮВАЛИ*

*РІЗНОКОЛЬОРОВИМ ПАПЕРОМ.
І «СВАНГЕЛІЄ» РОБИЛИ З ДЕРЕВА Й
ПАПЕРУ. ВІШАЛИ НАДВОРІ З ТОГО БОКУ,
ДЕ ВІВТАР. І ДЗВІН ТАК ЖЕ РОБИЛИ.
БУЛА БОМАГА ЛЯНЗОВА, ЗОЛОТА ТА
СЕРЕБРЯНА. ТРИ НЕДІЛІ ПЕРЕД ПАСКОЮ
ПРИКРАШАЛИ. ГРОШІ ДАВАЛИ ЛЮДИ Й
БАТЮШКА. «ПУЗИРІ» ВІШАЛИ НАВКОЛО
ЦЕРКВИ У ДВОРАХ. У КОЖНОМУ
ДВОРІ НА ВИСОКОМУ ДРЮЧКУ (ХОЧ
І 5 МЕТРІВ). «ПУЗИРІ» ВИСІЛИ ДО
ТИЖНЯ, А В ДЗВОНІ ДЗВОНИЛИ
ТРИ ДНІ. ДЗВОНИЛИ В 6 ДЗВОНІВ»*

(Записано Олексієм Долею 25.11.1993 року в смт Котельва Полтавської області від Коваленка Степана Федоровича, 1902 р.н.).

СУЧАСНИЙ ДЕКОР. ФОТО ЗІ СПІЛЬНОГО ПРОЄКТУ МРІЇ МАРІЇ, НЕЗАЙМАНА, QDR0

ЛІТЕРАТУРА:

Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. У двох томах. Том 1. Київ, 1991.

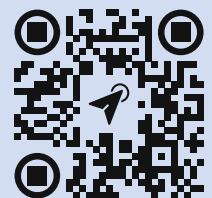
Грінченко Б. Словарь української мови: у 4-х тт. Т1. Київ, 1907—1909.

Завадська В., Музиченко Я., Таланчук О., Шалак О. 100 найвідоміших образів української міфології. Київ, 2002.

Максимович М. Дні та місяці українського селянина. Київ, 2002

Чубинский П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край. (Томъ третій: Народный дневникъ (обычаи и обряды, приуроченные к временам года). Императорское русское географическое общество, 1872.

Шухевич В. Гуцульщина. У 5 ч. Частина четверта. Львів, 1904

ДИВИТИСЬ БІЛЬШЕ

ПРИГОТУВАННЯ ДО СВЯТА. ЇЖА

МАТЕРІАЛ: ОЛЕНА БРАЙЧЕНКО

ВЕЛИКДЕНЬ — СВЯТО НЕ ОДНОГО ДНЯ, А ЦІЛИЙ ПРОЦЕС.

Великодню передував піст, протягом якого утримувались від споживання м'ясної та молочної продукції, не справляли весілля та не вселялись у нову хату. У розмові з респондентами етнографічних експедицій помітно, що спогади про очікування Великодня займають важливе місце.

«Встигнути до Паски» — вислів, який об'єднує сучасних українців та їхніх предків. Хоча формат приготувань змінився, адже нам стали доступні технологічні засоби, трансформувалися уявлення про гігієну і загалом повсякдення стало іншим.

До Чистого четверга, перед Великоднем, жінка повинна була прибрати та вибілити хату (на Гуцульщині, де хати були з дерева, вимити всередині та ззовні); випрати й підготувати чистий одяг для всіх членів родини, святкові рушники/скатертини; перемити миски й мисники. Чоловіки мали навести лад у господарських спорудах та стайні.

Традиція трансформувалася, але продовжує виконувати свою роль. Багато містян намагаються вимити самостійно чи замовити клінінг вікон «до Паски», а мешканці сіл структурують час так, аби «до Паски» прибрати подвір'я, побілити дерева, підфарбувати тин/вікна, змінити на чисті тюлі, штори, вимити вікна, перебрати речі, вимити та сховати зимове взуття, одяг, також підготувати одяг для святкування. Такий собі неписаний мікроменеджмент робіт у власній оселі.

Великдень святкують три дні, не лише на рівні родини, але і громади:

1-Й ДЕНЬ заведено проводити більше з родиною. Традиція збиратись на Великдень усією родиною в батьківській хаті, розділяти між усіма членами освячену в церкві паску та яйце — звичай, який зберегли до сьогодні.

2-Й І 3-Й ДЕНЬ — гуляння молоді біля церкви. У минулому колективні святкування молоді після Великодня мали ритуалізований характер. Після Великоднього сніданку парубочі й дівочі громади збирались разом, водили хороводи, гойдались на великих гойдалках.

Варто згадати про значення церкви для традиційного суспільства, у якому церква — це не лише культова споруда і місце для релігійних богослужінь. Приміщення церкви та територія навколо неї займали ключове місце як у фізичному ландшафті села (церкву завжди закладали на узвишші чи видному місці), так і в ментальному. Біля церкви збиралась молодь, на недільних службах була нагода побачитися

з односельцями. Церква відігравала знакову роль для громади. Прихід до церкви на Великдень має не лише релігійне, але й соціальне значення, адже там одночасно опинялись практично всі мешканці села/містечка. Принаймні так було до встановлення радянської влади та активної антирелігійної боротьби.

ОБРЯДОВИЙ ХЛІБ — ПАСКА, БАБА

Паска — це обрядовий хліб, який має важливе символічне й ритуальне значення, так само як і крашанки, писанки. Пасок випікали багато — на кожного члена родини. Як не могли — пекли одну, але неодмінно з білого пшеничного борошна. Заможніші завжди завчасно дбали, аби спекти ще й бабу з додаванням великої кількості масла, яєць та прянощів, таких як шафран, імбир, родзинки.

Процес випікання паски має всі ознаки ритуального дійства. Жінка має помолитись і вчиняти тісто в чистому одязі та зі світлими думками. До недавнього часу зберігався звичай розтоплювати піч полінами, які по одному викидали на горище щочетверга протягом Великого Посту. Оскільки паска — обрядовий хліб, то пильнували і процес, і результат. У різних хатах, селах і регіонах були свої прикмети та забобони: якщо тісто просіло, при випіканні репнуло чи перекошилося — поганий знак.

Навіть після того, як паска засохне чи скибки впадуть на підлогу, хліб не викидають, а дають худобі або висушують на сухарі.

Ми сьогодні звикли, що паска більше схожа на десерт, але вона не завжди була солодкою. Не дивуйтесь, якщо почуєте, що паску часто їдять із крашанками, вершковим маслом чи печеною підчервиною.

ОЗДОБЛЕННЯ ПАСОК

В Україні ми сьогодні зустрінемо багато пасок, прикрашених білою поливкою, що є новотвором, звичаєм, що набув поширення з початку ХХ ст. Ймовірно, ця традиція з'явилась унаслідок копіювання оздоб солодощів, які продавались у цукернях чи кав'ярнях. Водночас зберігається і більш давня практика — прикрашати паски виробленими символами з тіста: «хрестами», «косичками», «гусочками», «пташками», «квітками», «драбинками», «дубовими листочками». Змащують їх яйцем, аби паски були лискучими. На Лемківщині та західній Бойківщині паску зверху «ціхували» спеціальною «ціхою» — щось на зразок печатки — або ж просто використовували для цього скляну чарку.

Цікаву традицію прикрашання пасок у ХІХ ст. зафіксували етнографи на Слобожанщині. Спечені паски мастили розтовченим жовтим імбирем із жовтком, аби верхівка була лискучою та жовтою. Процес приготування вважався сакральним. Нерідко господині виганяли всіх із хати, щоб ніхто не кричав під час замішування й підняття тіста. Запалювали свічку.

У давнину для замішування тіста на паску зазвичай використовували не хлібну діжу, а ночви. Замішуючи, українські селянки хрестили тісто, інколи навіть молились. Обов'язково хрестили його під час всаджування до печі. Посадивши хліб у піч, жінки підстрибували — щоб паска була вищою, а також намагалися не сідати — щоб тісто не осіло. Інколи для того, щоб витягнути вдалу паску, доводилося розбирати піч.

Паски сприймали як проєкцію людини. Відомі ворожіння, коли по тому, як паска зійшла, пророкували життя родини. Казали, що якщо паска впала, то це віщувало сильну хворобу або смерть когось із сім'ї.

У багатьох селах донині заборонено впускати до хати будь-кого, коли печеться паска. Вважали, що святковий хліб можна зурочити.

Коли ми говоримо про обрядовий Великодній хліб, то в Україні можна почути й іншу назву — «баба». Цю назву ще й нині вживають у багатьох історико-етнографічних районах паралельно з «паскою» — «баба», «бабка», «бабчина».

Між двома великодніми печивами часто є різниця: вони можуть уживатися в одній локальній традиції. Основним відмінним критерієм є рецептура. В одних випадках бабка особлива тим, що вона солодша, більш здобна, тоді як паска може майже не відрізнятися від звичайного хліба.

Лемки називали бабкою великоднє печиво з найкращого білого борошна, а паску пекли із житнього чи пшеничного разового борошна.

Ще одним елементом розрізнення була форма великоднього хліба, а також факт його освячення.

«Паска — така велика, кругла, як хліб, а бабки — то в ринках* таких пекли. Вже ці бабки лучші роблять, здобні, а паска — така, як хліб», — описувала Олександра Федорчук зі села Рівки колишнього Славутського району на Хмельниччині, 1934 року народження.

* РИНКА — УНІВЕРСАЛЬНИЙ ГЛИНЯНИЙ ПОСУД.

Крихти пасок закопували на городі чи в полі — для кращого врожаю — або ж віддавали тваринам. Викидати їх, як і шкаралупи, було заборонено. Оскільки паска — це ритуальний хліб, то навіть після того, як він засохне чи якісь скибки впадуть на підлогу, його не викидають. Паску дають худобі або висушують шматочки та з'їдають як сухарики, запиваючи чаєм.

Магічними властивостями наділялись також крашанки та шкаралупа з них. Українці згодовували її курям, закопували біля хати, у саду, на городі, в полі. На Покутті, Бойківщині та Гуцульщині існував звичай кидати рештки з крашанок і писанок у проточну воду. Першу крашанку зберігали — як оберіг від пожежі. Вірили, що якщо перекинути її через вогонь, пожежа вщухне.

Шкаралупою свячених яєць «підкурювали» хвору людину чи тварину. Її давали курям, щоб краще неслися, і худобі, щоб була здорова. Іван Франко писав, що в його рідному селі Нагуєвичі свячені яйця зберігають у теплому місці протягом кількох тижнів. Більшість пропадає, але трапляються такі, що в шкаралупі висихають і «створять так зване скло». Цим «склом» лікують більма в худоби та людей: «...треба тільки ножиком нашкребти того скла і цією мукою посипати око».

Великодні яйця та паски клали на вулики в пасіках; на Юрія гладили худобу, щоб була гладка й здорова; вмивалися водою з крашанками — на красу й багатство.

ІЛЮСТРАЦІЯ ДАРІЇ ПАВЛЮК (НА ОСНОВІ ФОТО РИНКИ З СМТ. ОПШНЯ, ПОЧ. ХХ СТОЛІТТЯ. НЦНК «МУЗЕЙ ІВАНА ГОНЧАРА»)

ВЕЛИКОДНІЙ КОШИК

Що ж кладуть на освячення до Великоднього кошика? Це не найпростіше запитання, і чіткої інструкції з відповіддю на нього просто не існує. Річ у тому, що в різний час та в різних регіонах України побутувала своя традиція. Звісно, найважливішими атрибутами Великоднього кошика є паска та крашанки, а далі багато чого залежить від контекстів.

Так, на Поліссі в кінці XIX і на початку XX століття до великоднього кошика вкладали хрін, мед, сіль, шмат вареного і сирого сала, шматок печеного м'яса. На Бойківщині й досі побутує традиція прикрашати кошик зеленню, барвінком, першими квітами.

Серед страв, які вкладають у кошик, можна зустріти такі: кільце ковбаси, печене сало, шинку, плесканку, масло, сіль, хрін, а часом і часник.

ВЕЛИКОДНІЙ КОШИК.
ФОТО ЗІ СПІЛЬНОГО ПРОЄКТУ
ZAGORIY FOUNDATION ТА МРІЇ МАРІЇ

ГОСТИНИ ТА НАЇДКИ

ЯКИМ Є СВЯТКОВИЙ СТІЛ НА ВЕЛИК- ДЕНЬ В УКРАЇНІ?

Звісно, в центрі уваги самого столу — паска, навколо якої викладають крашанки чи писанки. Для цього обирають найкрасивіший таріль. Крашанками та паскою починають недільний сніданок і обід — ритуал розговіння*. Святкова трапеза завжди починається з яйця і паски, а далі куштують решту страв. Досі збережена традиція «христосуватись» — вигукувати «Христос Воскрес» і обмінюватися крашанками. На стіл також ставлять вершкове масло, сирну плесканку і коники (Гуцульщина). Аби виробити сирних коників з вершниками потрібно мати неабияке вміння та досвід, а ще — потрібну консистенцію сиру.

На півдні України, Київщині, Лівобережжі дуже поширеною є солодка сирна паска. Варіантів її приготування так само багато, як і паски з борошна. Секрет її приготування — у добре перетертому домашньому сирі, додаванні вершків/сметани/вершкового масла та різних вишуканих додатків, як-от мигдаль, родзинки, сушені абрикоси. Змішану масу закладали у минулому в дерев'яну форму (сьогодні найчастіше зустрічаємо пластикові) і притискали гнітом. За кілька годин зайва волога стече й паска триматиме свою форму.

У минулому обов'язковою стравою до Великодня було ціле печене молочне поросся, начинене гречаною кашею, а заможніші господарі використовували рис, що підкреслювало їхній соціальний статус. Ті ж, хто не міг дозволити собі таку розкіш, запікали цілу щуку чи іншу рибину в маслі.

Серед Великодніх страв зустрінемо пироги з м'ясною начинкою, кільце печеної ковбаси, сальцесон, киші чи кров'яні ковбаси, ковбаси, начинені пшоном чи картоплею, драглі або ж холодець, печену ягнятину, локшину з гускою, вуджене м'ясо, сало, печену підчеревину. На Слобожанщині готували смажених ягнят, індичок та гостили копченими окістами.

Багато родин, які не могли собі дозволити широкий асортимент м'ясних страв на Великдень, тримали у діжечках кільце ковбаси чи шматок солонини ще з Різдва. Досить довгий час в Україні зберігалась давня практика збереження м'ясних про-

дуктів у смальці. Для цього кільця ковбаси вкладали у макітру/глиняний горщик та заливали розтопленим смальцем. Без доступу кисню такі продукти легко зберігались кілька місяців.

Обов'язковим до м'ясних страв подавали хрін чи цвіклі — буряк з хроном. Вважалося, що на Великдень неодмінно потрібно скуштувати пекучого кореня: з'їси невеликий шматочок і хрін допоможе, коли заблукаєш у лісі. На солодке ж випікають різні види домашнього печива. Найчастіше це підківки, рогалики, струцлі та завиванці, а ще — сирник та мазурики.

ЦВІКЛІ. ІЛЮСТРАЦІЯ МАРГАРИТИ ЯКИМЕНКО

ЗМІНИ У ТРАДИЦІЯХ СВЯТКУВАННЯ

Коли говоримо про українську традицію, то дуже часто акцентуємось на селі й ніби заперечуємо міську традицію. Таке умовне протиставлення села і міста уповільнює комплексне розуміння української культури. Витоки такого сприйняття сягають часів радянської доби, у якій це розмежування було максимально відчутне. Це частково позначилось на тому, що ми й досі не помічаємо, як багато традицій містить міська культура. До прикладу, у Харкові в середині та кінці XIX століття на Великдень відбувались святкові гуляння: в університетському саду грав оркестр, а молодь збиралась на танці.

Але повернімось до того, що суттєво змінилось у традиціях святкування із встановленням радянської влади. До 1917 року Різдво і Великдень мали велике значення і для світської культури. У розрахункових книгах дорадянської доби можна побачити грошові винагороди для працівників дому чи підприємства з нагоди Великодня — свята, що пронизувало різні верстви суспільства.

Встановлення радянської влади суттєво вплинуло на святкування Великодня. Адже з перших днів більшовики розпочали активну антирелігійну кампанію, яка не могла не позначитись на святкових практиках знакових свят. Антирелігійна боротьба та антирелігійна пропаганда були всеохопними, вони не просто підважували почуття вірян — це була системна фізична боротьба, висміювання та виведення релігійних практик на маргінес.

Господині, які випікали паски вдома, тепер і не мислили про те, аби похвалитись

своїми кулінарними вміннями. У післявеликодній понеділок у школах влаштовували лінійки, на яких класні керівники або ж комсомол перевіряли руки учнів, аби виявити та висміяти тих, хто розписував крашанки. Ба більше! На Великодні свята найчастіше організовували збори трудового колективу, суботники та інші громадські дійства, не прийти на які означало поставити під загрозу свою трудову кар'єру та фінанси. Але великодні традиції виявились міцнішими за ідеологію.

Це і Великодні свята містян у радянський час, які попри заборону випікали бабу, але звали її «кексиком». Цікаво, що й сьогодні на Великдень великі хлібопекарські компанії випікають паски, які на цінниках вказані як «кекси». Це не випадковість, а неусвідомлені пережитки минулого, коли фактично слова «паска», «великодній хліб» вживались виключно у негативному світлі: у комуністичній країні не мало б бути товарів, що мають стосунок до релігії, ритуалу.

Та попри те, що за XX століття внаслідок цілої низки процесів значна частина нашої традиційної культури трансформувалась, ми можемо простежити, наскільки свято Великодня зберегло свій зміст і значення для нас. Найперше — що попри всі заборони відзначення Великодня набувало особливої ваги для багатьох родин. Для когось це ставало способом прояву своєї ідентичності, заперечення і протесту, мовою трансляції власної культури, яка знаходилась у лещатах тоталітарного режиму.

Тому сьогодні, хоч на наших Великодніх столах з'явилося чимало нових страв та сучасних елементів декору, свято, як і у минулому, відіграє важливу культурну роль.

Великдень дозволяє відчувати себе частиною спільноти, транслювати власну ідентичність та культуру, прожити свою українськість та буквально візуалізувати її різними способами.

ФОТО ЗІ СПІЛЬНОГО ПРОЄКТУ
ZAGORIY FOUNDATION ТА МРІЇ МАРІЇ

СВЯТКОВИЙ ОДЯГ

МАТЕРІАЛ: ВОЛОДИМИР ШИБРЯ

УКРАЇНСЬКИЙ ОДЯГ РОЗВИВАВСЯ ТА УДОСКОНАЛЮВАВСЯ УПРОДОВЖ СТОЛІТЬ, ВБИРАЮЧИ БАГАТОВІКОВИЙ ДОСВІД, ЗАСВОЮЮЧИ НАЙКРАЩІ ТРАДИЦІЇ.

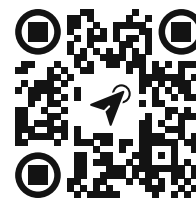
Виразною рисою народного одягу стало органічне поєднання практичності та краси. Традиційне вбрання мало ритуальне значення у весільних і поховальних обрядах. Що стосується Великодня, то особливостей народного одягу, прив'язаного до цього свята, не зафіксували.

Визначальною рисою вбрання на Великдень є протиставлення тому одягу, який носили під час посту. Якщо до Великодня послуговувалися простим вбранням, яке мало мінімальну кількість оздоблення і характеризувалося стриманістю кольорів, то на саме свято одягалися в найкраще, що мали.

МИКОЛА ПИМОНЕНКО. ВЕЛИКОДНЯ УТРЕНЯ. 1891 Р.

БІЛЬШЕ ПРО КАРТИНУ

Парадоксально, але найбільш вишукано одягалися на понеділкову службу, а не на великодню. Всенічне богослужіння, під час якого і святили паску, вимагало верхнього вбрання: надворі ще досить прохолодно.

Урочиста Служба Божа у понеділок — час похизуватися новим одягом, створеним узимку чи під час Великого посту. У деяких етнографічних регіонах вважалося, що на Різдво має бути нова сорочка, а на Великдень — головне, щоб чиста:

«ДО ВЕЛИКОДНЯ СОРОЧКА, ХОЧ І ТОНЕНЬКА, АБИ БІЛЕНЬКА. А ДО РІЗДВА — ХОЧ І ТОВСТА, АБИ НОВА», — казали в с. Керелівка, на батьківщині Тараса Шевченка.

Володимир Шухевич, описуючи одяг гуцулів на Великдень, пише:

«СЕ ОДНА З НАЙЧУДОВШИХ КАРТИН, КОЛИ УСІМИ ДОРОГАМИ ТА ГІРСЬКИМИ ПЛЯЯМИ НАБЛИЖАЮТЬСЯ ДО ЦЕРКВИ ГУЦУЛИ У СВЯТОЧНИХ СТРОЯХ, ОДНІ ПІШО, ДРУГІ НА КОНЯХ. ЇХ МАЛЬОВНИЧИЙ, ПЕРЕВАЖНО ЧЕРВОНИЙ ОДЯГ КРАСУЄ СЯ НАПРОЧУД ГАРНО НА ЗЕЛЕНИМ ТЛІ СМЕРЕКОВИХ ЛІСІВ ТА МУРАВ, ЦЮ ПОЧИНАЮТЬ ЯКРАЗ ЗЕЛЕНІТИСЬ».

Червоному кольору — особлива увага. Якщо у час посту домінували чорний і білий, то на Великдень старалися використовувати червоні хустки.

У різних регіонах України збереглися певні забобони, пов'язані з традиційним текстилем і його складниками. Зокрема,

у Звенигородському районі Черкаської області вважалося, що не можна прясти впродовж Масниці (святковий тиждень перед Великим постом), бо «ту пряжу з'їсть міль, а як не з'їсть пражою, то полотном, а все-таки з'їсть. То в масницю не прядуть і молоді, не тільки старі».

На Гуцульщині є цікавий обряд: червоними вовняними нитками перев'язували ножиці та ніжки стола під час випікання пасок. Робили це із магічною метою:

«ВОЛІЧКУ, ЯКОЮ БУВ ПЕРЕВ'ЯЗАНИЙ СТИЛ, ПЕРЕРИВАЄ ДІВКА У ВОЛОЧІВНИЙ ПОНЕДІЛОК І ЗАПЛІТУЄ ЇЇ В КІСКУ, АБИ ЇЇ НІХТО НЕ УРІК; У КОГО НЕМА ДІВЧИНИ, ТАМ ГАЗДИНЯ ПЕРЕВ'ЯЗУЄ ТОЮ ВОЛІЧКОЮ ХВІСТ КОРОВИ, ЯК ВИГОНИТЬ У ПОЛОНИНУ, АБО ЯК КОРОВА УПОЛОЖИТЬ СЯ; СЕ НА ТЕ, АБИ НЕВРІЧЛИВА БУЛА».

Тобто прослідковується використання «волічки» як апотропейного (захисного) елемента.

МИКОЛА ПИМОНЕНКО. ВЕЛИКОДНЯ УТРЕНЯ. ФРАГМЕНТ. ДІТИ ГРАЮТЬСЯ КРАШАНКАМИ. 1891 Р.

ЛІТЕРАТУРА:

Білан, М. Українській стрій / М. С. Білан, Г. Г. Стельмашук; Львівська нац. академія мистецтв. — 2-ге вид. Львів: Априорі, 2011, 314 с. : іл.

Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка: етнографічний аспект / ред. О. М. Козакевич / Людмила Булгакова-Ситник. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2010, 336 с.

Врочинська Г. В. Українські народні жіночі прикраси ХІХ–ХХ століть: монографія / Г. В. Врочинська. Київ : Родовід, 2008, 232 с. : іл.

Зайченко В. Вишивка Чернігівщини / В. Зайченко. Київ: Родовід, 2010, 208 с. : іл.

Кулинич-Стахурська О. Мистецтво української вишивки. Техніка і технологія / Кулинич-Стахурська Олена. Львів, 2007, 264 с.

Матейко К. І. Український народний одяг / К. І. Матейко. Київ: Наукова думка, 1977, 222 с.

Народний костюм як виразник національної ідентичності : зб. наук. пр. / за ред. д-ра мист-ва М. Селівачова. Київ : ТОВ «ХІК», 2008, 310 с. : іл.

Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма / Т. О. Ніколаєва. Київ : Либідь, 1996, 176 с.

Традиційне народне вбрання Харківщини: альбом. Харків : Точка, 2018, 138 с. : іл.

Пилип Р. І. . Художня вишивка українців Закарпаття XIX — першої половини XX ст. (типологія за призначенням, художніми та локальними особливостями). Ужгород: ПП «Повч Р. М.», 2012, 466 с.

Пономар Л. Г. Народний одяг Правобережного Полісся середини XIX — середини XX століття. Історико-етнографічний атлас. Словник. Київ: ТОВ «Бизнесполиграф», 2015, 268 с. : іл.

Стельмащук Г. Українські народні головні убори: монографія / Г. Стельмащук. Львів: Априорі, 2013, 276 с.

ВІД ТЕКСТИЛЮ ДО ЛОЗИ: ЕВОЛЮЦІЯ ВЕЛИКОДНЬОГО «КОШИКА»

**ЗАРАЗ ВЕЛИКДЕНЬ НЕМОЖЛИВО
УЯВИТИ БЕЗ КОШИКА. АЛЕ ТАК БУЛО
НЕ ЗАВЖДИ.**

До середини ХХ ст. паски святили переважно в текстильних домотканих виробках: скатерки, хустки, тайстри, бесаги*. Зокрема, на Чернігівщині існували спеціальні домоткані лляні хустки, переткані червоними нитками, які в народі називалися «хлібними».

На Гуцульщині використовували пасківники або «дорінники» з дерев'яних клепок — резервуари циліндричної форми, декоровані геометричним різьбленням. На Бойківщині вони називалися «світильниками».

*БИСАГИ (БЕСАГИ) — (З ЛАТ. BISACCUM — ПЕРЕКИДНА ТОРБА) ПОДВІЙНА ТОРБА, САКВИ, ВИТКАНІ З ГРУБОЇ КОНОПЛЯНОЇ АБО ВОВНЯНОЇ ПРЯЖІ. ПОШИРЕНІ НА ГУЦУЛЬЩИНІ, СХІДНОМУ ПОДІЛЛІ, ЗРІДКА — НА ЗАКАРПАТТІ.

ІЛЮСТРАЦІЯ ДАРІЇ ПАВЛЮК (НА ОСНОВІ ФОТО ПАСКІВНИКА ІЗ С. ОТІНІЯ КОЛОМИЙСЬКОГО Р-НУ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛ., ПОЧ. ХХ СТ. НЦНК «МУЗЕЙ ІВАНА ГОНЧАРА»)

МИКОЛА ПИМОНЕНКО. ВЕЛИКОДНЯ УТРЕНЯ. 1891 Р. ФРАГМЕНТ.

ЖІНКА З БИСАГАМИ, КОЛОМІЯ, 1890 Р. ФОТО Ю. ДУТКЕВИЧА

Ось як описує процес підготовки до освячення продуктів Володимир Шухевич у дослідженні «Гуцульщина» (IV частина):

«У ВЕЛИКОДНЮ СУБОТУ ВЕЧЕРОМ, ЗАКИ ЗВАРИТЬСЯ «СКОРОМ», ГАЗДИНЯ ПРИГОТОВЛЯЄТЬСЯ ДО «ПОСВІЙЩІННЯ»; ВОНА БЕРЕ «ПАСКЕВНИК-ДОРІННИК» — ЦЕ ДЛЯ ЦЬОЇ ЦІЛІ СПОРЯДЖЕНА ДЕРЕВ'ЯНА ПОСУДИНА, ЯКУ ЗБЕРІГАЮТЬ ІЗ РОКУ НА РІК, КЛАДЕ НА ЇЇ СПІД «ДОРУ» — ПОКРАЯНІ КУСКИ ПАСКИ, ХЛІБА, ХУДОБ'ЯЧОЇ ПАСКИ, СИРУ, КОВБАСИ І ПО КУСНИКУ ВСЬОГО, ЦЮ ВОНА ПРИГОТУВАЛА НА СВЯТА. ПОВЕРХ ЦЬОГО КЛАДЕ ВОНА БУКАТУ СИРУ, РАКВУ З МАСЛОМ, СОЛОНИНУ, ОБЛУПЛЕНІ ЯЙЦЯ, ПОМІЖ НИМИ ОДНО СИРЕ, ЯКЕ ПОСВЯЧЕНЕ І ПОМАГАЄ ПРОТИ «ЗІГІГ», — ПИСАНКИ, ПЛЯШКУ

З ВОДОЮ, У ЯКІЙ ВАРИЛИСЬ ЯЙЦЯ, (ОЦЯ ВОДА МАЄ ПОМАГАТИ «НА ОЧІ»); ВІДТАК ВИКОПУЄ В ГОРОДІ ХРІН ІЗ «КОСИЦЕВ» — ЛИСТЯМ, ЧАСНИК І ВКЛАДАЄ ЇХ ЗБОКУ В ПАСКІВНИК; ВВЕРХ ЦЬОГО ВСЬОГО КЛАДЕ ТОПКУ СОЛИ. У ЦЕЙ СПОСІБ УЛОЖЕНИЙ ПАСКІВНИК ВПИХАЄ В ОДНО ВУХО БЕСАГ, А В ДРУГЕ КЛАДЕ ЦЮ ПАСКУ, ЦЮ ПЕРШОЮ ПІШЛА В ПІЧ, ПЕРЕПІЧКИ, СВІЧКИ, КУСНІ СОЛОНІНИ І Т. П.»

На Гуцульщині масло або бринзу клали в рахву — круглу дерев'яну шкатулку з кришкою, яка часто оздоблювалася різьбленням та інкрустацією.

Для північної смуги України, переважно Полісся та Волині, характерними були коробки, плетені з бересту, а для Полтавщини — глиняні пасківники.

Широко використовували видовбані з дерева ночви*, у які клали великодні страви.

ІЛЮСТРАЦІЯ ДАРІЇ ПАВЛЮК (НА ОСНОВІ ФОТО РАХВИ З КОЛЕКЦІЇ НЦНК «МУЗЕЙ ІВАНА ГОНЧАРА»)

*НОЧВИ — ВИДОВБАНІ ІЗ ЦІЛЬНОГО ВІДРІЗКА ДЕРЕВИНИ КОРИТЦЯ ПРЯМОКУТНОЇ АБО ЧОВНОПОДІБНОЇ ФОРМИ, ЧАСТО — ІЗ ЗАВУЖЕНИМИ КІНЦЬМИ-РУЧКАМИ, У ЯКИХ КУПАЛИ ДІТЕЙ, ПРАЛИ ВЛИЗНУ, ПІДСІВАЛИ БОРОШНО, УЧИНЯЛИ ТІСТО, СІКЛИ ОВОЧІ ТА ЗЕЛЕНЬ СІКАЧКОЮ, ВІЯЛИ ЗЕРНО ТА КРУПИ.

Вже з другої половини ХХ ст. для освячення продуктів починають використовувати плетені кошики*, а накривають все те вишитими рушниками чи серветками.

Основними мотивами на цих серветках є зображення великодніх яєць (писанок та крашанок), вербових гілочок, церков, христів тощо. Досить часто композиція обрамлюється літеральним орнаментом «Христос

Воскрес!». Для серветок II половини ХХ ст. характерною була вишивка хрестиком, рідше — гладдю, на початку ХХІ ст. широкої популярності набула оздоба бісером.

*КОШИК — ВИРІВ, РІЗНИЙ ЗА ФОРМОЮ ТА РОЗМІРОМ, ВИПЛЕТЕНИЙ ІЗ ЛОЗИ, СТЕБЕЛ РОГОЗИ, ДРАНКИ, ЯКИЙ ВИКОРИСТОВУЮТЬ У ПОБУТІ ДЛЯ ЗБЕРІГАННЯ АБО ПЕРЕ-НЕСЕННЯ ЧОГО-НЕБУДЬ.

ВОГНИЩА, ВІРА ТА ВЕЛИКОДНІ ОБРЯДИ. ЯК ЄДНАЛАСЬ СПІЛЬНОТА

МАТЕРІАЛ: ІРИНА БАРАМБА

НІЧ ПІД ВЕЛИКДЕНЬ

Важливим дійством було розпалювання вогню у ніч із суботи на неділю. Вважалося, що «вогнище під Великдень — то так, як Ісусові присвічували, коли він мав воскреснути». А ще — це ритуальний спосіб допомогти весні перемогти зиму, себто дати поштовх життю, новому циклу.

Великодні вогні творили по-різному, залежно від регіону України:

КИЇВЩИНА

Брали суху вербу чи дуб — «бо в сухому дереві нечиста сила ховається». Розпалювали на горбі чи майдані під церквою та так, щоб полум'я виднілося на все село, і навіть на сусідні;

ТАКОЖ КИЇВЩИНА

Треба було вкрасти в шинкаря стару бочку, діжу або колесо від старого воза, щоби цим розпалити вогнище;

ПОДІЛЛЯ

Парубкам треба було випросити або вкрасти дерев'яну річ у попа — «бо то святий вогонь»;

РІВНЕНЩИНА

Розпалювали індивідуальні вогнища на окремих подвір'ях. Бувало, що і на Чистий четвер;

ТАКОЖ РІВНЕНЩИНА

Розпалювали вогонь із клубків лляного валу — «каганів», які жінки зносили до церкви. Чоловіки намочували їх у бензин, кріпили до довгих палиць і прив'язували до дерев навколо церкви. Вірили, що таємничі вогні під час всеношної служби приведуть до скарбу.

Діти та старші люди, які залишаються вдома, спати не лягають — пильнують, щоб вогонь горів цілу ніч, бо «янголи над селом літають». Ті, що таки планують іти на нічну службу, не стелять спати — щоб було твердо і легше прокинутися.

**ВЕЛИКДЕНЬ.
НЕДІЛЯ** У церкві правиться із самого вечора й до ранку. Урочиста Великодня ніч переходить у світанок. Співають півні, лунають церковні дзвони. **«ХРИСТОС ВОСКРЕС! — ВОІСТИНУ ВОСКРЕС»** — чутно звідусіль.

У церкві, прикрашеній святковими рушниками та килимами, щільно заповненій вірянами, величне богослужіння. Люди тримають запалені свічки та кошики. По закінченні літургії коло церкви святиться «свячене», що складалося із паски, сиру, яець, поросяти з хріном у роті, масла, сала та ковбаси. А також брали святити ладан, мак, сіль. Інколи яйця святити очищеними, бо боялися, щоб свячена шкаралупа не впала на землю і не була потоптана ногами.

Після служби люди «христосуються» — вітають один одного з воскресінням Христа, цілуючись і обмінюючись крашанками.

З освяченим чимдуж поспішали додому. Бувало, перш ніж занести до хати освячену паску, заведено було тричі обійти з нею всі будівлі. Згідно з повір'ям, це мало захистити подвір'я від усього нечистого, насамперед від вужів.

Перед тим, як почати розговини (вживання непісної їжі) господар казав: **«ДАЙ, БОЖЕ, І НА ТОЙ РІК ДОЧЕКАТИСЯ ЦЬОГО СВІТЛОГО ХРИСТОВОГО ВОСКРЕСІННЯ В ЩАСТІ ТА ЗДОРОВ'І!»**. Присутні відповідали: **«ДАЙ, БОЖЕ!»**. Потім наливали в череп'яну миску води, клали принесену із церкви крашанку і вмивалися, терли крашанкою щоки, щоб завжди були рум'яні. Бувало, що освяченим салом мастили щоки,

ніс та губи, щоб влітку сонце і вітер не тріскали шкіри. Також зі святим хлібом заходили до корови, вітались: «Христос Воскрес!»

Починали святкову трапезу із розрізання свяченої крашанки на стільки частин, скільки було членів сім'ї. Кожен мовчки з'їдав свій краєць і далі бралися до свинини, ковбаси, сирної паски тощо. Подекуди починали снідати зі свяченої хлібної паски. Усе освячене набувало особливого статусу. Освяченою свічкою висмалювали хрести на центральній балці в хаті — для захисту. Шкаралупу зі свячених крашанок зберігають для ліків: труть на порошок, розводять водою і напувають ослаблого. Освячене просо згодують курям.

У Степовій Україні за два тижні до Великодня наповнювали тарілку землею і засівали її вівсом.

На Великдень, коли зело вже закущувало так, щоб могло сховатися яйце, ставили «могилку» (в народі — вівсяна зелень) на стіл. Довкола клали стільки крашанок, скільки померло близьких у родині. «Могилка» мала лежати протягом тижня — до поминального понеділка.

Після родинного сніданку діти оббігали сусідів та родичів, вітаючи їх із Христовим воскресінням. За це юних оповісників обдарували крашанками або писанками. Інколи діти не просто вітали «Христос Воскрес!», а й декламували вірші:

*ХРИСТОС ВОСКРЕС, НЕ САМ Я ЗНЕС,
А САМ ІЗ СОБОЮ ДУШУ ПОКОЮ,
ПРИЙНЯВ ХРИСТОС ВЕЛИКІ МУКИ,
УЗЯЛИ ЙОГО ПІД БОЖІ РУКИ,
ЙОГО МАТИ СТОЯЛА, ТАКІ
СЛОВА ЗВІЩАЛА:
— ОЙ, СИНОЧКУ, МІЙ ЯСНИЙ,
ПЕРЕД ТОБОЮ СВІТ КРАСНИЙ,
ЯК БУДЕШ ТИ ВОСКРЕСАТИ,
БУДУТЬ ПЕРЕД ТОБОЮ ЯНГОЛИ ЛІТАТИ,
ЗІ СВЯТИМ ВОСКРЕСІННЯМ
ПОЗДОРОВЛЯТИ.*

По обіді молодь та одружені пари сходилися на цвинтар. Підлітки вчилися дзвонити в дзвони, а парубки грали в «довгу березу»: кілька хлопців, розмістившись шеренгою один від одного на десять кроків, схилились на коліно і пригинали голову. Той, що ззаду, перестрибував передніх і також приймав подібну позу. Гра закінчувалася тоді, коли «довга береза» обійшла довкіл церкви.

Увечері хлопці йшли до дівчат по писанки. Якщо дівчина давала парубкові пару розмальованих яєць, то хлопець зобов'язувався на третій день Великодня «відгуляти писанки», тобто найняти музик і запросити її в танок.

ФОТО ЗІ СПІЛЬНОГО ПРОЄКТУ ZAGORIY FOUNDATION ТА МРІЇ МАРІЇ

ІЛЮСТРАЦІЯ: МАРГАРИТА ЯКИМЕНКО

ПОНЕДІЛКОВІ ОБРЯДИ

Розподіляються на два окремих дійства:

1) ХРИСТОСУВАЛЬНІ ОБХОДИ З НАЗВАМИ:

«Волочільний понеділок», «Волочібний понеділок», «Волочінник» — селяни ходять один до одного, христосуються та обмінюються писанками. Залежно від того, до кого йдуть у гості, такий несуть гостинець.

Жінка йде до баби-повитухи, що в неї приймала пологи. Бере гостинець: горілку, три калачі, три яблука або крашанки. Усе це залишається бабі, а горілку разом випивають;

Хлопчики 8–12 років навідувать дідусів та бабусь, хрещених та бабусь-повитух. Беруть три калачі, писанки чи крашанки. Іноді, якщо це найближчі родичі, то й кільце ковбаси. Їм дарують у відповідь цукерки, крашанки та гроші;

Кум до кума, а кума до куми. На гостинець беруть три калачі, три яблука або крашанки. Горілку господар дає свою, один калач повертає назад, а все решту залишає собі;

Зять іде до тестя. Бере три калачі та три яблука. Якщо одного калача повертають — значить зятя шанують;

Молодята, які недавно в шлюбі, йдуть до батьків та беруть із собою калач;

Знайомий до знайомого бере один хліб і той йому повертають, коли йде додому.

*«НА ДРУГИЙ ДЕНЬ ВЕЛИКОГО ДНЯ
РАНСЕНЬКО, ЧУТЬ СВИТОЧОК,
УСТАЮТЬ МАЛЕНЬКІ ДІТИ, Й ІДУТЬ ПО
ХАТАХ ХРИСТУВАТИ. ПОЗБИРАЮТЬСЯ
ТАБУНЧИКАМИ ТА Й ХОДЯТЬ ІЗ ХАТИ
В ХАТУ. УХОДЯТЬ У ХАТУ І КАЖУТЬ:
«ХРИСТОС ВОСКРЕС!» І НЕПРЕМІННО
ТРИ РАЗИ, А ХАТНІ ЇМ ОДКАЗУЮТЬ:
«ВОІСТИНУ ВОСКРЕС» — ТЕЖ ТРИЧІ. І
ТОДІ ЇМ ДАЮТЬ ПО КРАШАНЦІ КОЖНОМУ;*

*А ХТО НЕ МАЄ КРАШАНОК, ТО ДАЄ
ДІТЯМ ГОСТИНЦІ, А В КОГО НЕМАЄ
ГОСТИНЦІВ, ТО ШМАТОК ПАЛЯНИЦІ.
І ТАК ХОДЯТЬ ХАТА В ХАТУ.»*

(П. Чубинський)

2) ОБЛИВАННЯ ВОДОЮ — «ПОЛИВАЛЬНИЙ», «ВОДЯНИЙ», «ОБЛИВАЛЬНИЙ» ПОНЕДІЛОК.

Це був очисний ритуал. Ще до сходу сонця дівчата йшли вмиватися до криниць. Хлопці тим часом уже підстерігали їх. Як тільки відерце з водою з'являлося на криниці, парубок, що уподобав дівчину і хотів дружити з нею, зненацька обливав її. Це вважалося

природною витівкою. Могли обливати й біля потічків та річок. Дівчина, котру хлопець облив водою, мала подарувати йому писанку.

Ще перед Великим постом на вечорницях молодь сходилась танцювати: кожен парубок, з якою дівчиною танцював, мав у неї під час Великодня дістати писанку. Ото і ходили у Волочільний понеділок за писанками — волочились від хати до хати, заодно придивлялись до господарки дівчат, обирали, до кого хотіли б свататися.

ЯКІ ЩЕ РОЗВАГИ У МОЛОДІ?

Забав і веселощів було хоч греблю гати! Театральні вистави, музичні гурти, танці, співи, ігри, хороводи.

Ще перед Великоднем робили на вигоні гойдалку. Плати за користування не брали, та ієрархія була: спершу гойдалися ті, що її робили; потім — найближчі родичі та товариші; дівчат же впускали стільки, скільки вони цього бажали — з пошани.

Часом біля гойдалки билися хлопці, їх розбороняли та мирили. Хто хотів погойдатися, той міг дати одну-дві крашанки за цю можливість.

ЯК ГРАЮТЬСЯ КРАШАНКАМИ?

ГРА №1 «НАВБИТКИ»

Ціль — щоб твоя крашанка лишилась нерозбитою.

Б'ються крашанкою ніс до носа (гострою стороною), а потім «гузкою» («пушкою»). Биток віддається тому, чия крашанка залишиться цілою.

ГРА №2 «КОТКИ»

Ціль — своєю крашанкою підбити найбільше інших яєць.

Діти стоять купкою на горбі. Скочують вниз свої крашанки. Чие яйце найбільше вдарить інші, той забирає собі підбиті ним галунки (крашанки).

ГРА №3 «КИДКИ»

Ціль — поцілити крашанкою в обидві інші. На відстані кількох кроків клали дві крашанки з проміжком між ними в півтора пальця. Гравець мав влучити своєю крашанкою в обидві зразу. Якщо промахнувся або ж поцілив в одну — віддавав свою.

ГРА №4

Ціль — дійти до крашанки із зав'язаними очима.

На відстані десяти кроків клали яєчко на землю. Гравцю зав'язували очі. Він мав знайти шлях до крашанки та взяти її голіруч. Якщо «заблукав» чи не розрахував відстані — мусив віддати свою.

ВЕЛИКОДНІЙ ВІВТОРОК І СЕРЕДА

Вівторок вважається «днем господарів» — ходять в гості до родичів, сусідів і знайомих. Несуть гостинці.

Третього дня, у середу, перевіряють поля. Збираються цілою родиною і вітають ниву: «Христос Воскрес!» — сідають на узбіччі, їдять свячене і закопують крашанку — «щоб добре земля вродила».

А ще на третій день Великоднього тижня перевибирають ватажків молодіжних громад. Такі вибори вважалися дійсними, коли кандидатуру отамана чи отаманші обирали одногосно. Доросле населення збиралося в шинку «спроваджувати свята».

КРАШАНКИ. ФОТО ЗІ СПІЛЬНОГО ПРОЄКТУ
ZAGORIY FOUNDATION ТА МРІЇ МАРІЇ

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА:

Нитка життя: зі спадщини Павла Чубинського». Бориспіль, 2016 р.

Т. Пархоменко «Календарні звичаї та обряди Рівненщини». Рівне, 2008 р.

А. Кримський «Звенигородщина». Черкаси, 2009 р.

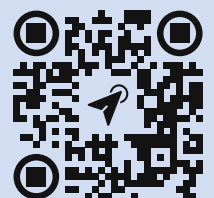
О. Воропай «Звичаї нашого народу» (Етнографічний нарис). Київ, 1993 р.

В. Скуратівський «Святвечір». Нариси-дослідження у двох книгах, книга I. Київ, 1994 р.

Н. Фіцич «Культ предків». Харків, 2017 р.

О. Боряк «Україна: етнокультурна мозаїка». Київ, 2006 р.

ЩО ПЕРЕГЛЯНУТИ

ЩО СПІВАТИ ТА ТАНЦЮВАТИ НА ВЕЛИКДЕНЬ

МАТЕРІАЛ: НАТАЛІЯ ХОМЕНКО

ВЕСНЯНІ ПІСНІ НАЙРАНІШЕ ПОЧИНАЛИ СПІВАТИ ЗІ СВЯТА СТРІТЕННЯ І ДО ЗЕЛЕНИХ СВЯТ.

Найпоширеніша назва — це **ВЕСНЯНКА**, однак поруч можуть побутувати й інші:

На Західному Поділлі, Буковині, Опіллі, Галичині, Гуцульщині, Лемківщині та Прикарпатті — **ЦЕ ГАЇВКИ, ГАГІЛКИ, ЯГІЛКИ, ЯГОЛОЙКИ, МАЇВКИ** (пісні Великоднього тижня);

На Холмщині та Підляшші великодні пісні називали **ЗЕЛЬМАНАМИ, РОГУЛЬКАМИ, ГУЛЬКАМИ, ОГУЛЬКАМИ, САДОНЬКАМИ**;

У південній частині Підляшшя їх іменували постяніми й великодніми піснями, а подекуди — **ЖАЛІМОНАМИ ТА КРОПОМ**;

На південно-західній Київщині пісні, які співали під час Великодніх свят, називали **ВОЛОДАРКИ**;

На Лівобережному Поліссі закличні веснянки називали **ГУКАНКАМИ**;

РИНДЗІВКИ АБО РАНЦІВКИ — величальні весняні пісні.

Отже, назва «веснянка» позначає всі пісні, які співають від ранньої весни й аж до Зелених свят на вулиці. А «гаївкою», здебільшого у західних областях України, називають ігрові та танечні пісні, що виконують під час Великодніх свят.

РІЗНОВИДИ ВЕСНЯНИХ ПІСЕНЬ

Серед весняних пісень можна виокремити кілька окремих груп:

1. Веснянки-заклички
2. Ігрові веснянки й танки
3. Величальні веснянки
4. Постові пісні.

**ВЕСНЯНКИ-
ЗАКЛИЧКИ**

Веснянки—заклички — обрядові пісні для зустрічі весни. Для таких веснянок характерні закличні інтонації, голосний звук або «крик». Співають на підвищеннях, стріхах, аби звук доносився якнайдалі — туди тоді швидше прийде весна, а отже, буде кращий урожай. Їх переважно виконували на початку весни й до Великодня. Ось кілька зразків таких пісень:

*ОЙ ВИЙДУ Я НА ПОЛЯНКУ,
ЗАСПІВАЮ Я ВЕСНЯНКУ. ГУ!*

*ЦІЛУ ЗИМУ ПРЯЛА-ТКАЛА,
ВЕСНЯНОЧКУ НЕ СПІВАЛА. ГУ!*

*А ТЕПЕРКИ ДОТИКАЮ,
ВЕСНЯНОЧКУ ЗАСПІВАЮ. ГУ!*

*ВЕСНЯНОЧКА-ПАНЯНОЧКА,
ДЕ ТИ ЗИМУВАЛА? ГУ!*

*У САДОЧКУ НА КІЛОЧКУ
НА СОРОЧКУ ТКАЛА. ГУ!*

*ВЕСНЯНОЧКА-ПАНЯНОЧКА,
ДЕ ТИ ЗАБАРИЛАСЬ? ГУ!*

*У САДОЧКУ НА КІЛОЧКУ
ХВОСТОМ ЗАЧЕПИЛАСЬ. ГУ!
ЗАКОПАЛИ ГОРЩИК КАШІ,
ЩЕ Й КІЛКОМ ПРИБИЛИ. ГУ!*

*ЩОБ НА НАШУ НА ВУЛИЦЮ
ПАРУБКИ ХОДИЛИ. ГУ!*
с. Усок Сумської області

*ВЕСНЯНОЧКО-ПАНЯНОЧКО,
ЩО ТИ НАМ ПРИНЕСЛА?*

*ХЛОПЦЯМ ВОДУ, ХЛОПЦЯМ ВОДУ,
А ДІВЧАТАМ ВРОД(У). ГУ!*

*ВЕСНЯНОЧКО-ПАНЯНОЧКО,
ДЕ ТИ ЗИМУВАЛА?
У САДОЧКУ НА ПЕНЬОЧКУ
КВІТИ ВИШИВАЛ(А). ГУ!*

*ВИШИВАЛА, ВИШИВАЛА
КРАСНИМИ НИТКАМИ,
ВИГЛЯДАЛА КОЗАЧЕНЬКА
З ЧОРНИМИ БРОВАМ(И). ГУ!*

*ШОВКОМ ШИЛА, ШОВКОМ
ШИЛА, А БІЛЮ БІЛИЛА,
ВИГЛЯДАЛА КОЗАЧЕНЬКА,
КОТРОГО ЛЮБИЛ(А). ГУ!*

с. Лихолітки Чернігівської області

**ІГРОВІ
ВЕСНЯНКИ
Й ТАНКИ**

Ігрові веснянки й танки — найбільша група весняних пісень (гаївки), які супроводжували весняні ігрища, забави.

Їхня особливість — нерозривність наспіву, тексту і руху (типовий крок, ігрові рухи, біг тощо).

Якщо на Поліссі особливість весняних пісень — це закличні інтонації (намагалися докричатися до вищих сил), то для Поділля домінантною є магія руху.

ОСНОВНІ РУХИ У ВЕСНЯНИХ ТАНКАХ

КРУГОВІ ТАНКОВО-ІГРОВІ ВЕСНЯНКИ

Найбільш розповсюдженою формою виконання танково-ігрових і хороводних веснянок є коло. Рух колом у традиційній культурі мав солярну (уподібнену до сонця) і апотропейну (захисну) символіку. Коло тлумачилося як своєрідна огорожа сакрального простору, що забезпечує захист від вторгнення небажаних сил на свою територію.

Варіантом кола є рух еліпсом. Коло як танцювальна фігура у веснянках може бути статичним або рухомим. Іноді в процесі руху

основне коло може розбиватися на менші, а потім об'єднуватися у велике коло. Іноді рух колом чи статична фігура кола поєднуються з драматичним компонентом, коли хтось виконує художні компоненти всередині — це можуть бути пантомімічні ігри. Схеми кругових рухів:

1

2

3

Відомою веснянкою з круговим рухом є «Подоляночка». Одне із трактувань сюжету — мікромодель відродження та розквіту природи. Коло дівчат, що рухається, символізувало сонце, дівчина в колі — землю ранньою весною, що пробуджується.

*ДЕСЬ ТУТ БУЛА ПОДОЛЯНОЧКА,
ДЕСЬ ТУТ БУЛА МОЛОДЕСЕНЬКА,
ТУТ ВОНА ВПАЛА, ДО ЗЕМЛІ ПРИПАЛА.*

*- УСТАНЬ, УСТАНЬ, ПОДОЛЯНОЧКО,
УМИЙ ЛИЧКО, ЯК НА СКЛЯНОЧКУ,
ДА ВІЗЬМИСЯ В БОЧКИ, ДА
ПОТАНЦЮЙ ТРОШКИ,
ТА ПІДЕМ ДО ГАЮ...*

Велика група весняних ігор — тексти з мотивом «росту-визрівання». За допомогою магії «спресованого» часу пояснювали природний процес розвитку рослини (мак, льон, коноплі, грушка тощо). Такі тексти захищали від негативної сили.

*ОЙ СКОПАЮ, МОЯ МАМЦЮ, / ГРАДОЧКУ. / 2
ТА Й ПОСЮ, МОЯ МАМЦЮ,
/ ГРУШЕЧКУ. / 2
А ВЖЕ НАША ГРУШЕЧКА / І ЗЙШЛА, / 2
А ВЖЕ НАША ГРУШЕЧКА / ПІДРОСЛА. / 2
УЖЕ НА НАШІЙ ГРУШЕЧЦІ
/ БРУНЬКИ Є, / 2
А ВЖЕ НАША ГРУШЕЧКА / ЗАЦВІЛА*. / 2
УЖЕ НА НАШІЙ ГРУШЕЧЦІ
/ ЦВІТ ОПАВ, / 2
УЖЕ Й НА НАШІЙ ГРУШЕЧЦІ
/ ГРУШКИ Є. / 2
А ВЖЕ НАШУ ГРУШЕЧКУ
/ ЧАС ТРАСТИ. / 2
* ВАРІАНТ ВИКОНАННЯ — «РОЗЦВІЛА»*

Усі стають у коло, один учасник розміщується в центрі кола й імітує все, що проспівується в тексті.

ЛІНІЙНІ АБО КЛЮЧОВІ ТАНКОВО-ІГРОВІ ВЕСНЯНКИ

Це коли виконавці йдуть один за одним шнурочком, вимальовуючи різні фігури та криві лінії. Такий тип малюнку розподіляється на однолінійний та дволінійний — залежно від того, у скільки рядів шикуються виконавці. Рух у ключових танках може відбуватися в різних напрямках.

Найпоширенішим прикладом є гаївка «Кривий танець», якою розпочинають весняні забави чи Великодні ігри. Цей рух мав ініціювати пробудження природи, наслідуючи вегетацію, — тому і кривою лінією. Павло Чубинський зафіксував у Борисполі наприкінці ХІХ століття таку традицію:

*«ЗАБИВАЮТЬ У ЗЕМЛЮ ТРИ КІЛОЧКИ
ТАКИМ ЧИНОМ, ЩОБ ВОНИ УТВОРИЛИ
ТРИКУТНИК (ІНОДІ МОГЛИ САДИТИ
МАЛИХ ДІТОК), БРАЛИСЯ ЗА РУКИ ТА
У ДВА РЯДИ КРУТЯТЬСЯ НАВКОЛО ЦИХ
КІЛОЧКІВ, СПІВАЮЧИ СПЕЦІАЛЬНІ ПІСНІ».*

На Західному Поділлі саме цією гаївкою відкривали свято Благовіщення, обходячи кожне дерево в гаю. Схема ключового руху:

1

Приклад такої веснянки:

/ МИ КРИВОГО ТАНЦЮ ЙДЕМ, / 2

/ КІНЦЯ ЙОМУ НЕ ЗНАЙДЕМ. / 2

*ХТО ВИВЕДЕ — ТОЙ СТАНЕ,
ТОЙ ДІВЧАТА Й ПОГЛЯНЕ.*

/ ВСІ ДІВЧАТА (Й) У ВІНОЧКАХ, / 2

/ ЛИШ ОДНАЯ (Й) БЕЗ ВІНКА — / 2

/ ТО-ТО Ж МОЯ ДРУЖИНКА. / 2

Різновидом однолінійних танків є рух «плексис» чи «біжуча спіраль». Символіка цього руху — прадавня. Трапляється у вигляді рослинного орнаменту на кераміці та пов'язана з культом великої Богині-матері — повелительки плодючості землі, тварин та рослин.

2

Такий рух притаманний для гаївок «Шум», «Огірочки», «Горошок» тощо.

*ЗЕЛЕНІЙ ОГІРОЧКИ, ЗАВИВАЙТЕСЯ,
ЗАВИВАЙТЕСЯ,
МОЛОДІЙ ДІВЧАТОЧКА,
ВІДДАВАЙТЕСЯ, ВІДДАВАЙТЕСЯ.*

*ЗЕЛЕНІЙ ОГІРОЧКИ, ЯК СЯ
В'ЮТЬ, ЯК СЯ В'ЮТЬ,
МОЛОДІЙ ДІВЧАТОЧКА
ВІДДАЮТЬ, ВІДДАЮТЬ.*

*– ЗЕЛЕНІЙ ОГІРОЧКИ, ЗАВИВАЙТЕСЯ,
ЗАВИВАЙТЕСЯ,
МОЛОДІЙ ДІВЧАТОЧКА,
ВІДДАВАЙТЕСЯ, ВІДДАВАЙТЕСЯ.*

Весняна гра «Шум» — реліктове явище. Первинна роль веснянки — розбудження космічного руху, шуму весни, тож основний рух імітує заплітання, завивання рослин, що має спонукати до швидкого розпускання зелені.

*А В НАШОГО ШУМА ЗЕЛЕНАЯ ШУБА,
ДІВКИ ГУЛЯЛИ, ШУБУ ПОРВАЛИ.
СЮ, ВІЮ, СЮ, ВІЮ КОНОПЕЛЕЧКИ,
СЮ, ВІЮ, СЮ, ВІЮ, НЕВЕЛИЧЕЧКИ.*

*ДІВКИ ГУЛЯЛИ, КУКЛИ ПОРОБИЛИ,
КУКЛИ ПОРОБИЛИ, ВОНИ ПОГОРИЛИ.
СЮ, ВІЮ, СЮ, ВІЮ КОНОПЕЛЕЧКИ,
СЮ, ВІЮ, СЮ, ВІЮ, НЕВЕЛИЧЕЧКИ.*

*КУКЛИ ПОГОРИЛИ, ДІВКИ ПОНІМЛИ.
СЮ, ВІЮ, СЮ, ВІЮ КОНОПЕЛЕЧКИ,
СЮ, ВІЮ, СЮ, ВІЮ, НЕВЕЛИЧЕЧКИ.*

ДВОЛІНІЙНІ ТАНКИ ТЕЖ МАЮТЬ СВОЇ РІЗНОВИДИ.

Поширеним елементом таких ігор є зустрічний хід двох рядів учасників. Прикладом такого руху є весняна гра «А ми просо сіяли»:

*А МИ ПРОСО СІЯЛИ, СІЯЛИ,
ОЙ ДІД-ЛАДО, СІЯЛИ, СІЯЛИ.*

*— А МИ ПРОСО ВИТОПЧЕМ, ВИТОПЧЕМ.
ОЙ ДІД-ЛАДО, ВИТОПЧЕМ, ВИТОПЧЕМ.*

*— А ЧИМ ЖЕ ВАМ ВИТОПТАТЬ,
ВИТОПТАТЬ,
ОЙ ДІД-ЛАДО, ВИТОПТАТЬ, ВИТОПТАТЬ?*

*— А МИ КОНЕЙ ВИПУСТИМ, ВИПУСТИМ,
ОЙ ДІД-ЛАДО, ВИПУСТИМ, ВИПУСТИМ.*

*— А МИ КОНЕЙ ПЕРЕЙМЕМ, ПЕРЕЙМЕМ.
ОЙ ДІД-ЛАДО, ПЕРЕЙМЕМ, ПЕРЕЙМЕМ.*

*— А ЧИМ ЖЕ ВАМ ПЕРЕЙНЯТЬ,
ПЕРЕЙНЯТЬ, ОЙ ДІД-ЛАДО,
ПЕРЕЙНЯТЬ, ПЕРЕЙНЯТЬ?*

*— МИ ШОВКОВИМ ПОВОДОМ, ПОВОДОМ,
ОЙ ДІД-ЛАДО, ПОВОДОМ, ПОВОДОМ.*

*— А МИ КОНЕЙ ВИКУПИМ, ВИКУПИМ,
ОЙ ДІД-ЛАДО, ВИКУПИМ, ВИКУПИМ.*

*— А ЧИМ ЖЕ ВАМ
ВИКУПИТЬ, ВИКУПИТЬ,
ОЙ ДІД-ЛАДО, ВИКУПИТЬ, ВИКУПИТЬ?*

*— А МИ ДАМО СТО РУБЛІВ, СТО РУБЛІВ,
ОЙ ДІД-ЛАДО, СТО РУБЛІВ, СТО РУБЛІВ.*

*— НАМ НЕ ТРЕБА Й ТИСЯЧУ, ТИСЯЧУ,
ОЙ ДІД-ЛАДО, І ТИСЯЧУ, ТИСЯЧУ.*

*— А МИ ДАМО ДІВЧИНУ, ДІВЧИНУ,
ОЙ ДІД-ЛАДО, ДІВЧИНУ, ДІВЧИНУ.*

*— ОДЧИНЯЙМО ВОРОТА, ВОРОТА,
ЗАБИРАЙМО ДІВЧИНУ, ДІВЧИНУ!*

Обрядові пісні Слобожанщини / Упорядник В. В. Дубравін. Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. С. 167.

До дволінійних танків відносять і гаївки типу «Вербова дощечка», «Жучок».

Учасники стають обличчям один проти одного, схрещують руки, утворюючи місток, по якому йде дитина. Рух дитини може відбуватися самостійно або за допомогою старших дівчат, що тримають дитину і ведуть

її по кладці. Пара, яку дитина пройшла, перебігає наперед, що забезпечує нескінченність «дощечки». Схема руху:

«ВЕРБОВА ДОЩЕЧКА»

*ВЕРБОВАЯ ДОЩЕЧКА, ДОЩЕЧКА,
А ПО НІЙ ХОДИЛА НАСТОЧКА, НАСТОЧКА.*

*ОЙ ДЕ Ж ТИ, НАСТУНЮ, БУВАЛА, БУВАЛА,
ЗЕЛЕНА ДІБРОВА ПАЛАЛА, ПАЛАЛА.*

*Я РЕШЕТЦЕМ ВОДУ НОСИЛА, НОСИЛА,
ЗЕЛЕНУ ДІБРОВУ ГАСИЛА, ГАСИЛА.*

*СКІЛЬКИ В ТІМ РЕШЕТЦІ
ДІРОЧОК, ДІРОЧОК,
СТІЛЬКИ В НАШИХ ХЛОПЦІВ
ПРАВДОЧОК, ПРАВДОЧОК.*

*СКІЛЬКИ В ТІМ РЕШЕТЦІ ВОДИЦІ, ВОДИЦІ,
СТІЛЬКИ В НАШИХ ХЛОПЦІВ
ПРАВДИЦІ, ПРАВДИЦІ.*

ГРА «ЖУЧОК»

*ХОДИТЬ ЖУЧОК ПО ЖУЧИНІ,
А ДІВЧИНА ПО РУЧИНІ.
ГРАЙ, ЖУЧЕ, ГРАЙ, НЕДАЛЕЧКО КРАЙ.
А МИ ЖУЧКА НАПОЇЛИ,
НА НІМ ЖУПАН ПІДКРОЇЛИ.
ГРАЙ, ЖУЧЕ, ГРАЙ, НЕДАЛЕЧКО КРАЙ.
А НАШ ЖУЧОК МОЛОДЕНЬКИЙ,
НА НІМ ЖУПАН ЗЕЛЕНЕНЬКИЙ.
ГРАЙ, ЖУЧЕ, ГРАЙ, НЕДАЛЕЧКО КРАЙ.*

Ще одним поширеним рухом є дволінійні танки з ворітцями. Коли учасники стають парами, усі роблять ворітця, піднімаючи руки догори, остання пара пробігає під ворітцями та стає першою. Може бути однолінійний рух через ворітця. До прикладу, гра «Яворе, яворе, яворові люди».

— ЯВОРЕ, ЯВОРЕ, ЯВОРОВІ ЛЮДИ,
ЩО ВИ ТАМ РОБИЛИ?
— МОСТИ МОСТИЛИ.
— ДЛЯ КОГО, ДЛЯ КОГО?
— ДЛЯ ПАНА СТАРОСТИ.
— УСІ КОНІ ПРОПУСКАЛИ,
А ОДНОГО УПІЙМАЛИ.

Унаслідок занепаду обрядової функції відбувається поповнення гаївок новотворами. З'являються гумористичні гаївки, християнські мотиви та мотиви національно-патріотичного характеру, що простежуються в стрілецьких і повстанських гаївках.

Варто згадати одну унікальну традицію, де участь беруть лише чоловіки. Це гаївка «Сербен», яку виконують у с. Чортовець Городенківського району Івано-Франківської області:

Танок розпочинає заводило. Для цього обирали найпочеснішого чоловіка, який на ознаку старшинства тримав топірець. Учасники вишиковувалися від найстаршого до наймолодшого. Особливість руху — це почерговість кроків: три кроки вперед, крок назад, рух руками догори й донизу, далі знову три кроки і так далі. Розпочинають танок біля місцевої церкви, тричі її обходять, а потім рухаються через усе село до наступного храму.

Великодній танець чортовчан схожий на сербський військовий чоловічий танець, що може бути відгомном княжої історії, коли на прикарпатських землях були білі хорвати. У цьому танку можуть брати участь кілька сотень чоловіків.

ПІШОВ СЕРБЕН ПО ЗАРІНКУ,
ЗА НИМ, ЗА НИМ ДІВЧА У ВІНКУ...
ОЙ СЕРБЕНЕ, СЕРБЕНОЧКУ,
НЕ СМУТЬ МОЮ ГОЛОВОЧКУ
ОЙ СЕРБЕНЕ, СЕРБЕНОЧКУ,
НЕ СМУТЬ МОЮ ГОЛОВОЧКУ,
БО ВОНА ВЖЕ ЗАСМУЧЕНА,
ЗА НЕЛЮБОМ ЗАРУЧЕНА.
ОЙ У ПОЛІ ВІВСА МНОГО
ПОЛОВИНА ЗЕЛЕНОГО.
ІШЛИ ХЛОПЦІ В ПОЛЕ ЖАТИ,
ТА Й ЗАБУЛИ СЕРПИ ВЗЯТИ.
СЕРПИ ВЗЯЛИ, ХЛІБ ЗАБУЛИ,
ОТАКІ-ТО ЖЕНЦІ БУЛИ.
ВЕРНУЛИСЯ ЗА СЕРПАМИ
ТА Й ЗАБУЛИ ХЛІБ З ТОРБАМИ.
ДАЛІ ХЛОПЦІ, ДАЛІ НАШІ,
НАВАРИЛА МАМА КАШІ,
А ЯКОЇ — ПІШОНЯНОЇ,
ДАЛІ, ХЛОПЦІ, ДАЛІ МОЇ...
НАКОСИВСІ БУСЬОК СІНА,
ЗАРОСИВСІ ПО КОЛІНА,
ТА НАЙ ТАЯ ЧАПЛЯ КОСИТЬ,
ЩО ВИСОКО ФАРТУХ НОСИТЬ.
ОЙ, ДІВЧИНО ЧОРНОБРИВА,
ЧИМ ТИ БРОВИ НАМАСТИЛА?
КАПЕРВАСУ КУПУВАЛА,
ЧОРНІ БРОВИ МАЛЮВАЛА.

До парубочих забав можна віднести ігри «Дзвіниця», «Ремінець», «Пекар» та інші. Основну роль у них відіграє удар ременем, вербовою гілкою або рукою. Семантичною домінантою таких вдарянь

є відродження здоров'я, приплив космічної енергії, пробудження.

У кінці ХІХ століття гаївки переважно виконували дівчата, хлопці в них не брали участі, лише в окремих випадках відбувалися спільні ігри.

Одружені чоловіки та жінки були пасивними спостерігачами. Однак у ХХ столітті поступово відбувається зміна складу виконавців: дівчата і хлопці, одружені та неодружені.

Отже, гаївки — окремий вид веснянок, якому характерне поєднання тексту, наспіву і руху. Залежно від місцевої традиції виконували від одного до трьох Великодніх свят і на Провідну неділю.

ВЕЛИЧАЛЬНІ ВЕСНЯНКИ

Рідкісний жанр веснянок — величальні пісні, які виконувалися під час великодніх обходів. На жаль, ці обряди майже не збереглися, тому інформація про них та пісні, які їх супроводжували, є уривчастою.

ІНШІ НАЗВИ ВЕЛИЧАЛЬНИХ ВЕСНЯНИХ ПІСЕНЬ: РАНЦІВКИ, РИНДЗІВКИ, РОГУЛЬКИ, РОГУЛЬЧАТІ, ЛОМКАЧКИ, ВОЛОЧЕБНІ.

Ранцювати ходили тільки парубки протягом двох ночей великодніх свят. Співали під вікнами, ходили переважно до дівчат або молодих жінок. За це їм давали винагороду — щось їстівне (випічка, горіхи) й обов'язково писанки. Перед Великоднем дівчата намагалися не сваритися з хлопцями, щоби не оми-

нули їхньої хати. Ці величальні тексти дуже перегукуються з колядками для дівчат — іноді це однакові тексти, у яких різдвяний рефрен змінювався на великодній.

*КРАСНА МАРІЙКА САД ПІДМІТАЛА,
НАМ ХРИСТОС, НАМ ВОСКРЕС,
НАМ ВОІСТИНУ БОГ ВОСКРЕС! *
САД ПІДМІТАЛА, ГРАДКУ КОПАЛА.
ГРАДКУ КОПАЛА, ВІНОГРАД САДИЛА.
ВІНОГРАД САДИЛА Й ТАК ГОВОРИЛА:
«РОСТИ, ВИНЕЙКО, ДУЖЕ ЗЕЛЕНЕНЬКО,
КОРІННЯ ГЛИБОКО, ЛИСТЯЧКО ШИРОКО!»
ЗРОДИЛО ВІНО ТА ТРИ ЯГОДОЙЦІ.
ПЕРША ЯГОДОЙКА — ТО ЄЇ БАТЕНЬКО.
ДРУГА ЯГОДОЙКА — ЄЇ МАГІНОНЬКА.
ТРЕТЯ ЯГОДОЙКА — САМА МОЛОДЕНЬКА.
ТОБІ, МАРІЙЦЮ, КРАСНАЯ РАНЦІВКА,
А НАМ, МОЛОДЕНЬКИМ,
ПИСАНОК КУБІЛКА.
ДАЙ ЖЕ ТИ, БОЖЕ, У ГОРОДІ ЗІЛЛЯ!
У ГОРОДІ — ЗІЛЛЯ, НА ДВОРІ — ВЕСІЛЛЯ!
*ЦЕЙ РЕФРЕН ПОВТОРЮЄТЬСЯ
ПІСЛЯ КОЖНОГО РЯДКА ПІСНІ*

Малодосліджена традиція великодніх обходів на Наддніпрянщині — христування після освячення паски. Подібне до колядок, тільки на Великдень.

Приклад христування із с. Попельнасте Кіровоградської області. Записав Олександр Терещенко від Парасков'ї Лисяк, 1926 р.н.

*Я ТОБІ «ХРИСТОС ВОСКРЕС!», ТИ
СКАЖЕШ: «ВОІСТИНУ ВОСКРЕС!».
А Я ТОДІ:
«ХРИСТОС ВОСКРЕС,
НЕ САМ ВОЗНЕС,
НЕ САМ СОБОЮ —
ДАВ БОГ СПОКОЮ,*

ТАМ ПТАШКИ ЛІТАЛИ,
ВЕСЕЛО СПІВАЛИ:
— ГОДІ ТОБІ, МАТЕ,
У ГРОБІ СТОЯТИ,
УЖЕ ТВІЙ СИН ВОСКРЕС,
НАМ РАДІСТЬ ПРИНЕС!»

ТОДІ Ж ДАЄШ ЇМ КРАШАНКИ, КАНХВЕТИ.
ЯК КОЛЯДКА, ТАК І ХРИСТУВАННЯ».

ПОСТОВІ ПІСНІ

Під час Великого посту співали ще пісні, які називали постовими («постовки»). Іноді це запозичені з лірницького репертуару пісні релігійного змісту, переважно псалми, які часто супроводжували жіночу домашню роботу (прядіння). Однак серед таких пісень зустрічалися тексти і нерелігійного змісту — баладні пісні про сирітку, нещасну матір, знедолену сестру. Вони належали виключно до жіночого репертуару.

У ЖИВНИЙ ЧЕТВЕР ПО ВЕЧЕРІ

У ЖИВНИЙ ЧЕТВЕР ПО ВЕЧЕРІ
ХОДИВ ІСУС ПО ВСІЙ ЗЕМЛІ.

ВИБРАВ СОБІ КЕРНИЧЕНЬКУ,
У ЧИСТІМ ПОЛІ СТУДНИЧЕНЬКУ.

А ТАМ ДІВЧА ВОДУ БРАЛО,
У ЧИСТІМ ПОЛІ СПОЧИВАЛО.

ДАЙ, ДІВЧА, ВОДИ НАПИТИСЬ,
ХОЧ УСТОНЬКИ ЗАМОЧИТИ.

НЕ ДАМ, ПАНЕ, ВОДИ ПИТИ,
БО ТА ВОДА Є НЕ ЧИСТА.

БО ТА ВОДА Є НЕ ЧИСТА:
НАПАДАЛО З КЛЕНА ЛИСТЯ.

ВОДА ЧИСТА, ТИ НЕ ЧИСТА,
ТИ ДВАНАЙЦІТЬ МУЖІВ МАЛА.

ТИ ДВАНАЙЦІТЬ МУЖІВ МАЛА,
НЕ З ОДНИМ СЯ НЕ ЗВІНЧАЛА.

ТИ ДВАНАЙЦІТЬ МУЖІВ МАЛА,
І З КОЖНИМ ЇСЬ ДИТЯ МАЛА.

І З КОЖНИМ ЇСЬ ДИТЯ МАЛА,
НЕ ОДНЕЇ-С НЕ ВХРЕСТИЛА.

НЕ ОДНЕЇ-С НЕ ВХРЕСТИЛА,
У ТІЙ КЕРНИЦІ УТОПИЛА.

ЯК СЯ ДІВЧА ТОГО ЗЛЯКЛО,
ТА Й НА КОЛІНА ПРИКЛЯКЛО.

ТИХО, ДІВЧА, НЕ ЛЯКАЙСЯ,
ЙДИ ДО ЦЕРКВИ СПОВІДАЙСЯ.

ЯК СЯ ДІВЧА СПОВІДАЛО,
НА ДРІБНИЙ МАК РОЗСИПАЛО.

ЗАШУМІЛИ ГОРИ, ЗАШУМІЛИ РІКИ

ЗАШУМІЛИ ГОРИ, ЗАШУМІЛИ РІКИ,
ПОМЕРЛА МАТІНКА —
СИРОТА НАВІКИ. (2)
У НЕДІЛЮ РАНО ПОЧАЛО СВІТАТИ,
ОЙ ІДЕ СИРІТКА МАТІР ВИГЛЯДАТИ. (2)

ОЙ ІДЕ СИРІТКА ЛУГАМИ, ЛУГАМИ,
СТРИТИВ Ї ГОСПОДЬ БОГ ІЗ
ТРЬОМА АНГЕЛАМИ. (2)

ДЕ Ж ТИ ЙДЕШ, СИРІТКО,
ТИ ДАЛЕКО ЗАЙДЕШ,
ТИ СВОЮ МАТІНКУ НІКОЛИ
НЕ ЗНАЙДЕШ. (2)

БО ТВОЯ МАТІНКА НА ВИСОКІЙ ГОРІ,
НА ВИСОКІЙ ГОРІ СПОЧИВАЄ В ГРОБІ. (2)

ВІЗЬМИ СИ, СИРІТКО,
ЛОЗОВИЙ ПРУТОЧОК,
ПОГУКАЙ, ПОСТУКАЙ У
МАТЕРИН ГРОБОЧОК (2).

СИРІТКА ГУКАЄ, МАТИ СЯ ВЗИВАЄ:
ОЙ БОЖЕ Ж, МІЙ БОЖЕ, ХТО
Ж НА МОЇМ ГРОБІ? (2)
— ОЙ БОЖЕ Ж, МІЙ БОЖЕ,
ХТО Ж НА МОЇМ ГРОБІ?
— Я, МАМЦЬО, СИРІТКА,
ВІЗЬМІТЬ МЕНЕ Д' СОБІ. (2)

— ЦО Ж ТИ ТАМ, ДІТИНКО,
ЗА КРИВДИЦЮ МАЄШ,
ЦО ТИ СЯ МОЛОДА В СИРУ
ЗЕМЛЮ ПХАЄШ? (2)

— ЯК БИ Я, МАТІНКО,
КРИВДИЦІ НЕ МАЛА,
Я БИ СЯ МОЛОДА В ЗЕМЛИЦЮ
НЕ ПХАЛА. (2)

— ІДИ СИ, СИРІТКО, ГЕТЬ
ДО СВОГО ДОМУ,
НАЙ ТОБІ МАЧУХА УМІЄ ГОЛОВУ. (2)

— ГОЛОВОЧКУ МИЛА, ЗА
ВОЛОССЯ ТЯГАЛА,
З КОЖНОГО ВОЛОСКА
КРОВЦЯ ВИСЯКАЛА. (2)

А ХЛБЦЯ МИ КРАЄ ЯК МАКОВИЙ ЛИСТОК,
У СЕНЯХ СЯ ПИТАЄ, ЧИ
ЗІЙШЛО ТО ВШИТКО. (2)
З'ІЛА Ж БИ, Я З'ІЛА В
СІНЬОХ ЗА ДВЕРЯМИ,
ВМИЛА Я, СЯ ВМИЛА
РЕВНИМИ СЛЬОЗАМИ(2).
СОРОЧКУ МИ КРАЄ ТА І ВСЕ МЕНІ ЛАЄ.
ШОБИ-С НЕ СХОДИЛА, БО-С
НЕ ЗАРОБИЛА. (2)

ОЙ ЗІСЛАВ ГОСПОДЬ БОГ
ТРИ АНГЕЛИ З НЕБА,
УЗЯЛИ СИРІТКУ ПРАВИЙКО ДО НЕБА. (2)

ОЙ ЗІСЛАВ ГОСПОДЬ БОГ
ТРИ ПЕКЕЛЬНІ ПЕКЛА,
УЗЯЛИ МАЧОХУ ПРОСТО
АЖ ДО ПЕКЛА. (2)

ТИ МАЄШ, МАЧОХО, У СМОЛІ КИПІТИ,
БИ-С ЗНАЛА, МАЧОХО, ТО
ЗА ЧУЖІ ДІТИ. (2)

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА:

Гнатюк В. Гаївки. Зібрав Володимир Гнатюк // Матеріали до української етнології. Видає Етнографічна комісія Наукового товариства імені Шевченка. Том 12. Львів, 1909. 267с.

Голубець О. До питання жанрової класифікації українського весняного календарно-обрядового фольклору // Вісник. Львів. УН-ТУ. Серія філол. 2010. Вип. 43. С. 76–84.

Грушевський М. Історія української літератури: В 6 т. 9 кн. Т.1. К., 1993. 392 с.

Давидюк В. Міфологічні персонажі в ігровому фольклорі українців // Література. Фольклор. Проблеми поетики: зб. наук.пр. / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2011. Вип. 35. С. 155–170.

Календарно-обрядові пісні / Упор., вступ. ст. та примітки О. Ю. Чебанюк. К., 1987. 390 с.

Міндер Тетяна. Весняна календарно-обрядова поезія українців: регіональна специфіка та жанрова динаміка: Дис... канд. філол. наук: 10.01.07 / Інститут народознавства НАН України. Л., 2004. 273 с.

Мишанич М. Українські весняні величальні пісні: ранцівки // Етномузика / упорядник Юрій Рибак. Львів, 2007. Число 3. С. 67–94.

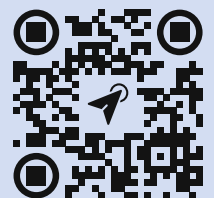
Смоляк О. Весняна обрядовість Західного Поділля в контексті української культури. Монографія. Частина перша / Олег Степанович Смоляк. Тернопіль: Астон, 2004. 296 с.

Терещенко О. Великодне христування з Підлісного: текст і контекст. Кіровоград, 2011.

Чебанюк, О. Ю. Українські весняні танково-ігрові пісні (Деякі проблеми генези й семантики) [Текст]: дис... канд. філол. наук: 10.01.07. НАН України, Ін-т мистецтвознав., фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. К., 1996. 210 л.

Чубинский, П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским Географическим Обществом. Юго-Западный отдел. Материалы и исследования: [в 7 т.] / собрал П. П. Чубинский. Т. 3: Народный дневник / изд. Под наблюдением Н. И. Костомарова. Санкт-Петербург, 1872. С.486

ТУТ ЗІБРАНІ МАТЕРІАЛИ, АБИ ВИ МОГЛИ
СЛУХАТИ, ДИВИТИСЯ, НАДИХАТИСЯ
Й ПЕРЕЙМАТИ ТРАДИЦІЮ

НАВСЬКИЙ ВЕЛИКДЕНЬ

МАТЕРІАЛ: ОЛЕНА ЧЕБАНЮК

НАВСЬКИЙ ВЕЛИКДЕНЬ АБО ВЕЛИКДЕНЬ МЕРТВИХ ВІДЗНАЧАЮТЬ АБО У ЧЕТВЕР НА СТРАСНОМУ ТИЖНІ, АБО У ЧЕТВЕР ПІСЛЯ ВЕЛИКОДНЯ.

Оповідать, що опівночі у Страсний четвер мерці піднімаються з могил і йдуть у ту церкву, яку відвідували за життя.

За переказами, що були поширені на Західному Поліссі, їх відпускають для відправи богослужіння й покаяння у гріхах. У цей день вони не бояться ні хреста, ні молитви і стають дуже небезпечні для живих — можуть задушити або розірвати людину. Щоб цього уникнути, треба облитися водою. На службу мерці збираються, коли пролунають тільки три удари

церковного дзвона. Священник, що служив у цьому храмі до своєї смерті, читає молитву і двері церкви самі відкриваються та починається «мертвецьке богослужіння». «Перед вітарем стоять діти і тримають у руках крашанки з дірочками, наповненими клоччям. По закінченню богослужіння, христосуються; всі виходять із церкви і зупиняються перед її дверима. Потім після прочитання священником якоїсь молитви, двері церкви зачиняються й мерці йдуть на кладовище», — подає оповідку з Рівненщини Павло Чубинський.

За свідченнями з Херсонщини, тут Мертвецький Великдень небіжчики нібито справляють в ніч проти Жилавого понеділка, першого дня посту. Побачити їх можна тільки, якщо закласти за губу вареник, який залишився з Масниці. Один дядько нібито так зробив, пішов за мерцями до церкви, але вони його ледь не розірвали, вимагаючи:

«ДАЙ, ДЯДЬКУ, ВАРЕНИКА, А ТО НА ШМАТКИ РОЗІРВЕМО!» «ВІН ХРЕСТИТЬСЯ, ВІН МОЛИТЬСЯ — А ВОНИ НЕ БОЯТЬСЯ, — ПЕРЕПОВІДАЄ ІВАН БЕСАРАБА. — КОЛИ ЦЕ ПІВЕНЬ: КУКУРІКУ! І ВСЕ ТЕ НЕ ЗНАТИ, ДЕ ПОДІЛОСЯ!»

На Чернігівському Поліссі Навську Паску відзначають після Великодня у четвер. За місцевими звичаями, відвідують могили родичів, качають навхрест по могилі свяченими яйцями, розламують їх і шматочок кладуть на хрест. За народними віруваннями, душі померлих у вигляді пташечок прилетять до могили й теж розговіються свяченим.

На Рівненському Поліссі вірять, що побачити мерців, які збираються в церкві на службу, можна навіть у вікно хати опівночі проти четверга на Великодньому тижні.

Пов'язані такі вірування із культом предків та уявленнями, що напередодні Великодня зникає межа між світами і душі померлих з'являються у світі живих та перебувають тут до Проводів або до Троїцького тижня. Назва ж походить від праслов'янського слова «навь», що означає «мрець».

РАХМАНСЬКИЙ ВЕЛИКДЕНЬ

Є в Україні згадки й про Рахманський Великдень. Це Великдень тих наших давно померлих предків, імена яких вже не пам'ятаємо. За легендою, їхні душі перебувають у вирії — країні вічного тепла, де нема часу й смутку.

Для них на Великдень пускають за водою шкаралупи великодніх крашанок. Рахмани дізнаються про Велике свято тоді, коли шкаралупи до них допливають — через двадцять п'ять днів.

Якщо цього дня прикласти вухо до землі, то можна почути голос дзвонів — це Рахмани справляють свій Великдень.

«І В БОРЩІВЩИНІ НАД СЕРЕТОМ, І В ЗАЛЩИЧЧИНІ НАД ДНІСТРОМ КАЖУТЬ ЛЮДЕ, ЩО РОБЯТЬ ТЕ ДЛЯ ТОГО, БО БОГАТО ЛЮДЕЙ ЖИЄ У ТУРКА В ЯСИРІ, ОНИ Б І НЕ ЗНАЛИ, КОЛИ У НАС ВЕЛИКДЕНЬ, НАКОЛИ Б НЕ ДОПЛИЛИ ДО НИХ ШКАРАЛУЩІ З ЯЄЦЬ І ПИСАНОК», — переповідає Володимир Шухевич гуцульську легенду. На думку вченого, слово запозичене з турецької й означає «милосердний».

ІЛЮСТРАЦІЯ: ДАРИНА ПАВЛЮК

ЛІТЕРАТУРА:

Бессараба И.В. Материалы для этнографии Херсонской губ. Петроград, 1916

Пуківський Ю. Навський Великдень — «свято мерців»: традиційні звичаї та обряди (за матеріалами з історико-етнографічної Волині). Народознавчі зошити. 2014. № 2, с. 264–269.

Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, собранные др. П. П. Чубинским. Том третий. — С.-Петербург, 1872, с. 14.

Шухевич Володимир. Гуцульщина. В 5 частинах. Харків: Видавець Олександр Савчук, 2018.

ЮРІЯ (ГЕОРГІЯ ПЕРЕМОЖЦЯ)

МАТЕРІАЛ: МИХАЙЛО КРАСИКОВ

ХЛІБОРОБ І ПЕРЕМОЖЕЦЬ ДРАКОНА

Це свято, що відзначається 23 квітня, має низку місцевих народних назв — Юра, Юря, Юрка, Юрая, Урая, Єгорія, Ягорія, а для церковної та книжної традиції більш характерна — Георгія Переможця.

Юрій є похідним від грецького «Георгій» (Γεωργός), що означає «хлібороб», «плугатар».

Невипадково Юрій у багатьох європейських народів став покровителем землеробства та скотарства.

Християнська легенда про те, що молодий лицар на білому коні врятував дівчину, яку поганське плем'я мало принести в жертву драконові, вплинула на обрядовість Юрієвого дня. Люди вірили, що ритуали на Юрія гарантують перемогу над злими силами.

ЮРКОВА РОСА Українці вважали, що саме у цей день «весна сходить на землю»: святий Юрій відмикає землю та небо ключами, які подає йому мати, «випускає росу», розбиває кригу та розвиває дерева.

З цього дня начебто вперше випадають нічні роси, а все, що має ініціальний характер, є особливо потужним у магічному сенсі, як вважалося в народі. Роса, що випадає в ніч на Юрія, не тільки «краща од вівса» (для худоби), але й має цілющі, апотропейні та косметологічні властивості:

- нею кропили дворову живність, «аби так рясно плодилася, як роса»;
- люди з поганим зором протирали росою очі та ще й збирали хусточкою чи рушничком, викручуючи в посудину, щоб і далі використовувати як ліки;
- дівчата вмивалися, аби бути красунями;
- у кого боліла голова, змочували росою;
- а найліпше рано-вранці цього дня покачати голяка по росі, й краще по власних посівах, на чотири боки — тоді і врожай буде гарний, і здоров'я міцне.

На Закарпатті цього дня переважно молодь (а часом і старші люди) влаштовували жартівливі поливання водою, що було рудиментом магічного обряду — викликання дощу. Якщо на Юрія йшов дощ, це було передвісником гарного врожаю та багатого випасу для худоби.

ПЕРШИЙ ВИГІН ХУДОБИ

Господарі вдосвіта вперше виганяли худобу «на пашу», вірячи, що відьма не зіпсує корівку, яка побувала на Юрієвій росі. На Харківщині в ХІХ столітті були впевнені, що худоба, яку виганяли раніше, страждатиме від нападів хижаків, тоді як та, що вперше пішла на випас в Юр'їв день, буде під захистом святого. Хто не виганяв з якихось причин цього ранку корову, приносив їй росяної трави.

А ритуал вигону у слобожан був такий: на хвіртці стелили червоний пояс і спостерігали, чи зачепить його корова. Якщо ні, то худоба не хворітиме влітку і звір її не торкнеться. Клади на хвіртці також косу без держака або сокиру, щоби «відрізати» чи «відру-

бати» від худобини вроки та відьомські чари. Щоб відьми не відібрали молоко, корову виганяли свяченою вербою, кропили свяченою водою чи обсипали освяченим маком або сіллю, обкурювали іноді свяченою свічкою. На Закарпатті край хлівних дверей втикали колючі квітучі тернові гілки або гілки свяченої верби і проганяли між ними худобу.

На Гуцульщині на ворота ставили дернину, в яку встромляли вербові гілки як захист від відьом. Уранці газдині плели спеціальні віночки й накладали їх на роги коровам. Вірили, що «закосичену» на Юра худобу не чіпає звір. Також переганяли худобу через ватру, а попіл розсіювали по пасовищах та сіножатях задля плодючості.

ЯКЩО ВПЕРШЕ ПОЧУЄШ ЗОЗУЛЮ НА ЮРІЯ На Юрія прислухалися: якщо цього дня людина вперше почує зозулю і матиме при собі гроші, за народними віруваннями, рік у цієї родини буде фінансово успішним.

Тому часто селяни напередодні Юрія зав'язували в сорочку монетку. Однак якщо зозуля закує на голе дерево, то люди хворітимуть і буде мор на худобу.

ЮРКО ТА ЙОГО «ХОРТИ» Від Велеса Юрій «успадкував» функцію покровителя скотарства, проте він же є й покровителем диких тварин, зокрема вовків, які в народних легендах називаються «Юрковими хортами». Цього дня не можна було відбирати здобич у вовка, «бо то йому Юрій дав».

Святий цього дня збирає вовків і призначає їм здобич та одночасно забороняє чіпати свійських тварин у праведних людей. Збирає Юрій цього дня й інших звірів — і всім дає настанови на цілий рік.

«ПАЛИТИ ЮРА» Святий Юрій мав подарувати дівчатам не тільки красу, а й кохання. Гуцулки до схід сонця йшли купатися туди, де сходилися кілька потоків, аби їх хлопці любили. А ввечері напередодні свята саме дівчата на виданні розпалю-

вали вогонь. Хлопці ж ходили від багаття до багаття й приглядалися до дівчат.

По всій Україні було прийнято цього вечора «палити Юра» — розкладати вогонь (палили сміття, хмиз, непотріб) на городі, подвір'ї чи коло стайні. Парубки стрибали через вогнище — це проста розвага, втім у давнину вірили, що так допомагають рослинам зростати.

«ХОДИТИ В ЖИТО»

Уранці на Юрія господар із хлібиною обходив поле, проказуючи молитви. Влаштовували й колективні хресні ходи на ниву та молебні про дощ і врожай, ритуальні трапези, після яких закопували в землю залишки освяченої їжі — кісточки поросяти, шкаралупу крашанок, залишки паски та хліба, встромляли в землю освячені гілки верби. Господар із господинею качались по посівах, обійнявшись, що мало посприяти родючості землі. Дивилися, чи ворона може сховатися в житі, якщо так — буде гарний врожай, а як горобцеві по коліно — поганий. В Поліссі палили колоски на полях для захисту ділянок від відьом.

САДІННЯ БАКШ НА ЮРІЯ

На Юрія йшли вранці до церкви, святили воду. На Слобожанщині та в інших регіонах України, де дозволяв клімат, цього дня садили бакшу — дині, гарбузи, кабачки, огірки.

Треба було хоч два куща посадити, «щоб рясні були» — це теж пов'язували з ідеєю множинності, образом якої була «Юркова роса».

ПОКАРАННЯ ЗА РОБОТУ НА ЮРІЯ

Свято Юрія відносилося до розряду «карательних»: робити не дозволялося. Одна жінка на

Харківщині здумала цього дня прати, пішла по воду, а в цей час її керогаз загорівся — ледве цією водою та ганчірками загасила. А сусідка їй: «Я тобі казала — не роби».

ЛІТЕРАТУРА:

Воропай О. Звичаї нашого народу : етнографічний нарис. Київ: Оберіг, 1993. 542 с.

Жайворонок В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.

Іларіон, митрополит. Дохристиянські вірування українського народу: іст. -реліг. моногр. Київ: АТ «Обереги», 1991. 424 с.

Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. Кн. 2. Т. 3 (Весняний цикл). Т. 4. (Літній цикл). Київ: Обереги, 1994. 528 с.

Скуратівський В.Т. Святвечір : нариси-дослідження : у двох книгах. Київ: Перлина, 1994. Кн. 1. 288 с.

ХРИСТОСУ- ВАННЯ З НЕ- БІЖЧИКАМИ

Через тиждень після Великодня на Томиному (Хоминому, Фоминому) чи Провідному тижні відзначають Проводи (Помини, Поминки, Гробки, Могилки, Батьківський Великдень).

На Слобожанщині — у понеділок або вівторок, на Галичині — у п'ятницю та суботу («дідова» субота), в інших частинах України — у неділю («провідна» неділя). У ці дні після церковної літургії служили панахиду на цвинтарі. Могили попередньо прибирали та прикрашали зеленим дерном, посипали білим пісочком, ставили букети з весняних квітів. Прийшовши до могилок, казали покійним: «Христос воскрес!». Іноді при цьому котили по могилі червону крашанку, чекаючи, що з домовини буде відповідь: «Воістину воскрес!».

Родичі небіжчиків розстеляли на одній із могилок рушник чи скатертину, ставили туди наїдки та напої, запрошували батюшку, когось із жебраків чи просто бідних односельців або знайомих, сусідів. Перш за все приказували: «Святі родителі, ходіте до нас хліба-солі їсти!» Захожим старцям особливо щедро подавали милостиню, оскільки вірили, що з Великодня до Вознесіння Господь ходить по землі у вигляді старця. Іноді перед початком поминання хазяїн розбивав об могильний хрест три-чо-

тири варених яйця, які лежали трохи на могилці, віддавав їх запрошеному старцю, казав діду імена своїх померлих родичів і просив за них помолитися.

Існувало повір'я, що на Проводи, чекаючи священника, покійники сидять на своїх гробках і читають поминальніці, а коли почнеться панахида, вони приєднуються до тих, хто молиться.

ТРИ ЧАРКИ НА МОГИЛКУ

На Куп'янщині в XIX столітті було прийнято поминати небіжчиків, виливаючи три чарки горілки на могилу, «щоб і покойники там покуштували», а також закопувати крашанки, «щоб покойники розговорились». При цьому приказували: «Дай, Боже, царство переславушим душам» або «Царство небесне, вічний покой, — дай вам, Боже, легко лежати і Христа в очі видати»; «Нехай над вами земля пером!»; «Дай, Боже, нам на світі пожити!». В інших місцевостях зафіксовані такі примовки: «Щоб їм легко лежать і землю держать, а на тому світі царства небесного!»; «Нехай со святими спочивають да й нас дожидають!».

На Поліссі крашанки («галунки») прикопували коло хреста на могилці, але не стільки для небіжчика, скільки для знайо-

мих діточок, яким тут же, на цвинтарі, пропонували відкопати їх.

У багатьох селах у ХХ ст. збиралися всією громадою зранку на цвинтар, де розпалювали багаття, варили борщ, молочну кашу. Чоловіки пили горілку, жінки — бражку. Часто одна чарка йшла по колу, з'єднуючи таким чином усіх поминальників. Виливали трошки горілки з чарки на могилку чоловіка, «щоб він випив», і казали «Царство небесне!». Старенькі бабусі співали «божественних пісень», селяни запрошували й півчу. Стелили рядно на траву і кожен виставляв, що приніс: книші, сир, масло, яйця. На Поліссі починали й закінчували поминати кутею («коловом», «коливом») — вареною пшеницею з медом, яка вважалася «стравою небіжчиків», такою ж, як на Різдво чи поминки після похорону. Це робили, аби солодко було покійникам на Тому світі. «Коливо» завжди їли натщесерце.

ПРИГОЩАННЯ На могилках залишали крашанки, **ДЛЯ ПТАШОК** пасочки, цукерки, пряники, а часом і півлітру, кажучи: «Хай і вони вип'ють!». Печиво іноді кришили, щоб пташки поїли.

На Поминальний тиждень на стовпах воріт клали пироги — «щоб пташка узяла». Вважалося, що це душі предків у вигляді пташок у відвідують рідних. За народними віруваннями, з Чистого четверга Бог відпускає душі небіжчиків на землю і вони перебувають разом зі своїми родичами.

Їх навіть не називали в цей час «покійними», щоб не образилися. А Проводи — це провадження цих духів «до вирію та на охорону нив і врожаю». От тому-то й треба було всіляко догоджати душам, щоб добре «допомагали по господарству».

ХУСТКА З ХРЕСТА

На Проводи перев'язували хрести: рушник вішали на могилі чоловіка, хустку — там, де похована жінка. Замість рушника могли пов'язати нову сорочку, 2-3 метри тканини або носовичок. Ці речі вважалися подарунками небіжчикам і свідоцтвом того, що про них пам'ятають. Будь-хто, але тільки з чужих, міг їх зняти, і це вважалося дуже добрим: люди будуть користуватись і поминати небіжчика.

Було уявлення, що хустка, знята з хреста, допомагає від головного болю: як в мертвого нічого не болить, так і в цієї людини не болітиме. Іноді рідні знімали рушники та хустки з хреста й роздавали тим, кому вважали за потрібне.

ДЯДИНКИ. «БАБСЬКИЙ ВЕЛИКДЕНЬ»

За свідченням М.Максимовича, в деяких місцевостях центральних регіонів України, крім загальних поминальних провадів усіх родичів у понеділок, жінки збирались по хатах ще й у вівторок — пом'янути дядинок (дружин дядьків), звідки й назва цього жіно-

чого свята — Дядинки. Однак існувала й назва для поминання, яке влаштовували виключно жінки, — «Бабський Великдень».

Відбувалося воно в суботу напередодні Провідної неділі, деінде в понеділок чи вівторок. Поминання проводилося на цвинтарі, була спільна трапеза з випивкою, потім оплакування та голосіння на могилах рідних, запрошення небіжчиків пригоститися та бути добрими помічниками живим.

ПОБАЧИТИ РАЙ

Вважається, що на Проводи не можна поминати самогубців. Існували легенди про те, що Бог засуджує такі спроби пом'янути тих, хто помер не своєю смертю. За уявленнями слобожан XIX століття, на Проводи душі грішників в пеклі бачать рай.

Цього дня полум'я підіймається вгору й відкривається картина райського життя — вочевидь, для того, щоб грішники розкаялися, відчувши цей контраст.

ТАБУ НА ПЕВНІ РОБОТИ

На Бойківщині від Великодня до Проводів заборонялося городити плоти, щоб не «загородити дощ» і не спричинити посуху.

На Гуцульщині протягом Провідного тижня не сіяли льону та конопель, бо полотно з них обов'язково укріє домовину когось із рідних цього ж року.

ЛІТЕРАТУРА:

Воропай О. Звичаї нашого народу : етнографічний нарис. Київ: Оберіг, 1993. 542 с.

Жайворонок В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.

Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. Кн. 2. Т. 3 (Весняний цикл). Т. 4. (Літній цикл). Київ: Обереги, 1994. 528 с.

Скуратівський В.Т. Святвечір : нариси-дослідження : у двох книгах. Київ: Перлина, 1994. Кн. 1. 288 с.

ВЕСНЯНИЙ МИКОЛА

МАТЕРІАЛ: МИХАЙЛО КРАСИКОВ

9 ТРАВНЯ, ВЕСНЯНИЙ МИКОЛАЙ,
МИКОЛА ТЕПЛИЙ, МИКОЛА ЛІТНІЙ, ЯРИЙ
НІКОЛА — ДЕНЬ ПЕРЕНЕСЕННЯ МОЩЕЙ
ЧУДОТВОРЦЯ З ЛІКІЇ ДО ІТАЛІЙСЬКОГО
МІСТА БАР.

У народній культурі українців, як і багатьох інших народів, Миколай є улюбленим святим і вважається помічником ледь не в усіх справах, а особливо в мандрах та морських подорожах. Недарма про нього кажуть, що він «другий після Бога заступник».

ХТО НАЙ- БІЛЬШ ЧЕКАВ «ПЕРШОГО МИКОЛУ»

З цього дня на більшості теренів України вже не траплялися паморозки, відповідно можна було садити теплолюбиві городні рослини, тому й казали: «На першого Миколи не буває холодно ніколи, а на другого Миколи не буває тепла ніколи». Була ще приповідка: «Два Миколи: один з травою, а другий з морозом». Другий Микола — більш відоме свято, 6 грудня.

«Першого Миколу» з нетерпінням очікували (принаймні на Слобожанщині) чоловіки та жінки, які жили найманою працею, бо саме з цього дня починався найм працівників («строкачів») на літні роботи. Працювали до Покрови, коли отримували розрахунок.

«Першого Миколу» чекали й конярі, бо саме цього дня було прийнято вперше виводити коней на пашу, бо Миколай вважався покровителем коней і конярів. Так і казали: «Прийшов Миколай — коней випасай». А ще Миколая ставили в пару з Юрієм: «Юрій з теплом, а Микола з кормом»; «Святий Юрій пасе корів, а Микола — коней». Утім, у деяких місцевостях, наприклад, на Бойківщині, Миколая, не менше ніж Юрія, розглядали як захисника худоби. Просили, щоб він зглянувся на худібку, беріг її від хижаків та лихих очей. Власники цього дня постили, віддаючи так шану святому.

Вівчарі також чекали «весняного Миколу», бо саме після цього дня починалася стрижка овець, про що теж була приповідка: «До Миколи не сій гречки і не стрижи овечки».

ЧОЛОВІЧЕ СВЯТО

День Теплого Миколи вважався чоловічим святом. Цього дня вітали усіх Миколаїв та Миколайовичів, пастухів та конярів. У Карпатах цього дня перевозили овець із зимових стійбищ на полонину.

Зранку горяни в святковому вбранні виганяли тварин на леваду. Коли отара вирушала, попереду йшов «депутат» (головний пастух) і два його помічники з трембітами, за ними йшла отара, а слідом проводжало ледь не все село.

На околиці старі, жінки та діти поверталися додому, а чоловіки проводжали пастухів до пасовиськ, що були іноді за кілька десятків кілометрів у горах. На полонині старий пастух розводив «живий вогонь», який підтримувався аж до глибокої осені, коли отара поверталася назад, і відбувалася ще низка ритуалів для захисту від диких тварин.

ТАБУ В ДЕНЬ, ДО І ПІСЛЯ МИКОЛИ

До Миколи заборонялося купатися. Неслухам погрожували, що з нього «верба виросте», маючи на увазі, що стане утоплеником і дерево виросте над його прибережною могилою з поставленого на ній вербового хреста. М. Максимович зазначав, що на цвинтарях могильні хрести нерідко розросталися у великі плакучі верби. Недарма ж кажуть про українські чорноземи: «Встроми палку — верба виросте». Заборонялося до Миколи й мочити коноплі у воді, а якщо вже намочили, то перед святом їх треба було обов'язково витягти, аби не витягати потім утопленика з рідні.

У день Миколи в Поліссі заборонялося займатися ткацтвом, щоб не викликати бурі, яка могла знищити врожай.

Після Миколи слобожани в ХІХ столітті не садили бакші: «Зав'язі не буде». А бойки після «Ярого Ніколи» вже не сіяли овес і взагалі ярові — не буде врожаю. Цього дня придивлялися до посівів зернових: «Як не вбачиш до Миколи колосу, то буде плачу й голосу».

КОЛИ ЛЯЧНО До «Скорого Помічника», як називають і досі святого Миколая українці, прийнято було звертатися з молитвою від всякої мари (привида), особливо ж коли глибокої ночі прив'яжеться великий жартівник «болотяний дідько» зі своїм болотяним вогником.

ПЕРЕХІД ДО ЛІТА

«Весняний Микола» маркує перехід до літа, через що його ще називають «Літнім Миколаєм». Цього дня відбувалися обряди з метою профілактики посухи влітку. Молодь переходила до літніх форм проведення дозвілля.

Це свято усвідомлювалося як межа Зими та Літа, про що свідчать паремії: «До Миколи не буде літа ніколи», «Держи сіно до Миколи — не побоїшся зими ніколи».

НІКОЛЬЩИНА На Поділлі, Київщині та в деяких інших місцевостях справляли «нікольщину». Ці колективні заздравні обіди не просто гуртували людей, а були своєрідним магічним дійством, адже «провокували» ситість і добрий врожай влітку.

Колись на великому застіллі можна було почути жартівливу приповідку: «Понаставляли тих мисок, як на нікольщині!». У деяких слов'ян на «нікольщину» жінок не допускали.

ЛІТЕРАТУРА:

Воропай О. Звичаї нашого народу : етнографічний нарис. Київ: Оберіг, 1993. 542 с.

Жайворонок В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.

Скуратівський В.Т. Святвечір : нариси-дослідження : у двох книгах. Київ: Перлина, 1994. Кн. 1. 288 с.

23 ТРАВНЯ — ДЕНЬ СВ. АПОСТОЛА СИМОНА ЗІЛОТА (ЗИЛОТА), СИМОНОВЕ ЗЕЛО, СИМОНОВЕ ЗИЛО, СИМЕНОВО ЗИЛО, СИМОНА ЗОЛОТА, СЕМИЗОЛА, ЗІЛЬНИК.

У цей день вранці переважно жінки збирають лікарські трави та коріння, «бо се зілля пользовите від усякої болісті».

Вважається, що святий Симон порядкує рослинами й дає цілющу траву. Насправді в тому, що він став покровителем знахарок, зіграло роль співзвуччя слів «Зілот» і «зілля».

А фонетична близькість слів «Зілот» і «золото» обумовила те, що саме цього дня люди авантюрної вдачі відправлялися шукати золоті скарби, вірячи, що їм допоможе «Симон Золот».

«ЗГІДЛИВЕ ОТ УСЯКОЇ ХВОРОБИ»

Дехто із селян вважав, що вирване на Симона зілля «згідливе от усякої хвороби» — цілюще від

якоїсь болячки, тільки треба знати від якої. Казали: **«Є ЗІЛЛЯ НА ВСЯКУ СЛАБКІСТЬ, ТІЛЬКИ НА СМЕРТЬ НЕМА».**

Знахарки, звісно, рвали не будь-яку траву і не просто так. Збирали п'ятилижник, матошник, ромашку, череду, золототисячник, ведмеже вухо, полин, деревій, підбіль, подорожник, зіньовать, блекоту, ракові шийки, стосильник, трилижник, цінь, чистець, серпоріз, сокирки, коровки. Знайшовши рослину, жінка ставала обличчям на схід, хрестилася, читала молитву, потім, ставши із заходу, рвала рослину, приказуючи: **«МАТИРЬ БОЖА ХОДИЛА, ЗІЛЛЯ РОДИЛА, ВІДРОМ ПОЛИВАЛА — НАМ НА ПОМІЩ ДАВАЛА».**

Були ще й такі примовки:

*ТРАВКА-ТРАВИЦЯ, КРАСНА ДІВИЦЯ,
НЕ Я ТЕБЕ САДИЛА, НЕ Я ПОЛИВАЛА:
ГОСПОДЬ ТЕБЕ САДИВ,
ГОСПОДЬ І ПОЛИВАВ, —
ВСЯКОМУ ХРИСТІЯНИНУ
НА ПОМІЩ ДАВАВ!*

*ПРЕСВЯТАЯ ДІВА МАРІЯ
ХОДИЛА ПО СВЯТІЙ ГОРІ,
ЗІЛЛЯЧКО КОПАЛА, СИМОНА
ЗИЛОТА СПОМИНАЛА, —
СТАНЬ НА ПОМОЧІ НАМ!*

Копали зілля до сходу сонця, поки роса не впаде — тоді воно вважалось цілющим. Не всі рослини брали голіруч — деякі ганчіркою, полою, «щоби не сполохати цілющого духу».

ТІЛЬКИ В ЧОМУ МАТИ НАРОДИЛА!

В с. Келеберда Золотоніського повіту на Полтавщині на Симона Зілоата вирушали баби й моло-

диці, одягнені в чисту білизну (ритуальна чистота), до сходу сонця копати зілля. Жінки, в яких були місячні, йти по трави не могли. Селянки йшли гуртом й відносно недалеко, але туди, «де півня не чути і куди не доноситься собачий лай», а знахарки вибиралися далеченько й поодиноці — щоб ніхто не бачив, що і де вони рвуть.

Знахарки, вважається, копали зілля і для любовців та інших чарів. Перед тим, як рвати зілля, жінки скидали з себе увесь одяг, оскільки було повір'я: **«ЯК НАРВЕШ В ОДЕЖІ, ТО НЕ БУДЕ ПОМАГАТИ».** Однак якщо з матерями були маленькі діти, їм дозволялося рвати в одежі, бо вони вважалися чистими душами й не могли негативно вплинути на цілющі властивості рослин.

МИКОЛИН БАТЬКО

Симона називали «Миколиним батьком». Так його й згадували куп'янчанки в XIX столітті, звертаючись на Симона Зілоата до знайденої рослини: **«МИКОЛИН БАТЬКО ВЕЛІВ, ЩОБ ТИ, ЗІЛЛЯ, БУЛО ЛІКАРСТВОМ ОД ВСЯКОЇ ХВОРОБИ».**

А та жінка, у якої хворіли свині, приказувала: **«МИКОЛИН БАТЬКО ВЕЛІВ, ЩОБ ТИ, ЗІЛЛЯ, ВИЛЧИЛО МОЇХ СВИНЕЙ».**

МАСЛО — ЯК ЗОЛОТО!

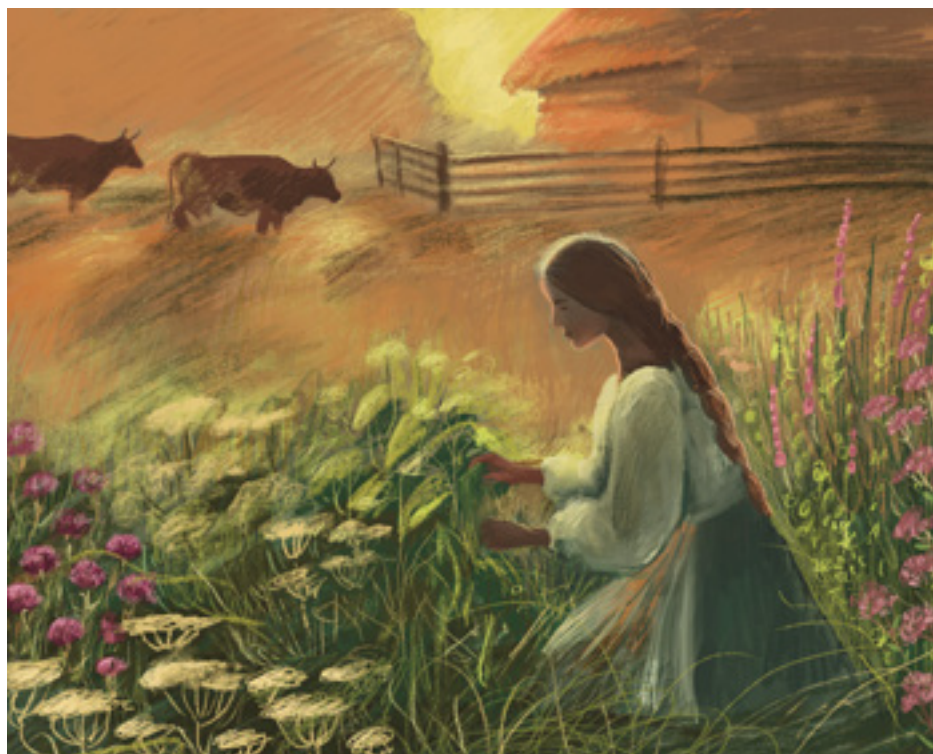
Назва «Симона Золота» спонукала господинь цього дня годувати корів травами жовтуватого відтінку чи з жовтими квіточками. Робилося це для того, щоб масло було жовтим як золото. Щоб молоко краще осідалося і з нього виходили добрі сметана й сир, обмивали вим'я корови відваром із особливої трави, зібраної цього дня — сідача (*Eupatorium cannabinum*).

Також копали корінь рослини, яку називали маслянка: цей корінець жовтого кольору давали з хлібом корові, щоб вона була молочна, а масло було жовтим. Травневе масло цінувалося не тільки за свій вигляд та смак, але й вважалося цілющим: його зберігали несоленим як найкращу мазь для дітей.

КУПАННЯ «СИМОНА»

В с. Попівці на Звенигородщині на Симона баби й молодиці після того, як нарвали вранці зілля, збиралися вдень у якоїсь удови. Варили зілля й виливали відвар у широку діжку — перерізь. На столі для святого Симона клали хліб, на нього — рушник. Потім якусь удову обирали «Симоном», роздягали її, садовили у перерізь і купали. При цьому співали спеціальних пісень.

Потім у цій діжці купалися всі учасниці дійства по черзі. А далі йшли в садок, пригощалися й пили горілку. На Півдні України жінки теж цього дня робили відвари з трав, зібраних уранці, наливали їх в дерев'яні ночви й залазили туди в одязі. Це купання у відварі з цілющих трав було ритуалом весняного очищення водою.

БИТТЯ ТАРІЛОК І ПИРСАННЯ САМОГОНОМ

На Київщині селянки після збору трав сідали на пагорб, їли млинці, сало, вареники, випивали, а потім перекидалися, жартували і насамкінець розбивали тарілки — «щоб порожніми додому не нести».

Це була цілком магічна «профілактична» дія: порожня «тара» у такий важливий день могла спричинити порожнечу в домі.

А ще перед трапезою в лісі тут був звичай пирскати зілля самогоном чи горілкою — щоб воно «мало силу».

ЛІТЕРАТУРА:

Воропай О. Звичаї нашого народу : етнографічний нарис.
Київ: Оберіг, 1993. 542 с.

Жайворонок В. Знаки української етнокультури : словник-довідник.
Київ: Довіра, 2006. 703 с.

Скуратівський В.Т. Святвечір: нариси-дослідження : у двох
книгах. Київ: Перлина, 1994. Кн. 1. 288 с.

РАХМАНСЬКИЙ ВЕЛИКДЕНЬ

МАТЕРІАЛ: МИХАЙЛО КРАСИКОВ

СВЯТКУВАЛИ РАХМАНСЬКИЙ (НАВСЬКИЙ, НАСЬКИЙ, МЕРТВЕЦЬКИЙ) ВЕЛИКДЕНЬ У СЕРЕДУ ЧЕТВЕРТОГО ТИЖНЯ ПО ВЕЛИКОДНЮ НА ПРЕПОЛОВЕНІЄ (ПРЕПОЛОВЕННЯ, ПРАВА, ПЕРЕПЛАВНА СЕРЕДА), КОЛИ ПРИПАДАЄ ПОЛОВИНА (25 ДНІВ) ЧАСУ ВІД ВЕЛИКОДНЯ ДО ТРІЙЦІ.

Третього дня Великодня люди кидали шкаралупи від освячених крашанок в річку, вірячи, що вони допливуть до Чорного моря, а звідти — до країни мерців, до рахманів, і туди прибудуть саме на 25-й день (за іншою версією — на 10-ту п'ятницю). Так рахмани довідаються, що на землі Великдень, і цього дня його відсвяткують.

Кидання шкаралупи супроводжувалося ритуальним мовчанням або напутнім словом: «Плиньте, плиньте у рахманські краї, про Великдень сповістіть».

ЯК БРАХМАНИ СТАЛИ «РАХМАНАМИ»

Назва «рахмани», вочевидь, походить від назви індійської касті жерців «брахмани», яку поширили, мабуть, купці та інші мандрівники до Індії. До того ж, це міг бути вплив давньоруської книжної традиції: в деяких творах розповідалося про індійські касті, зокрема в «Повісті временних літ», «Ходінні Зосими до рахманів». Про реальних брахманів українці не мали уявлення, тому вважали, що вони живуть десь у Раю (вирії) на Сході, є святими, постяться весь рік (брахмани й справді не їдять м'яса). Є приказка: **«ПОСТИМО, ЯК РАХМАНИ»**. А про те, що рахманів вважали цілком легендарним народом, свідчить приказка «Віддасть на Рахманський Великдень», тобто ніколи не віддасть (можна порівняти з виразом «на турецьку Пасху», в сенсі «ніколи»).

ОДНЕ ЯЙЦЕ НА 12 РАХМАНІВ

Рахманський Великдень — архаїчне свято, пов'язане з культом предків. П. Чубинський зафіксував на Поділлі переказ про те, що блаженні рахмани живуть в райському підземному царстві. Вони померли ще до народження Христа, але знають про його діяння і воскресіння. Літочислення у них нема, а тому святкують Великдень тоді, коли припливуть до них шкаралупи з яєць, використаних при виготовленні паски й кинутих у річку на Велику суботу. Шкаралупи припливають на Преполовнення, і тоді рахмани святкують Великдень. При цьому кожна шкаралупа, допливаючи до місця свого призначення, стає яйцем. Одне

яйце їдять 12 рахманів протягом року — аж до наступного Великодня. Гуцули уявляли рахманів карликама, які живуть на морському березі; вони такі, що «дванадцяттеро могли б молотити у хлібній печі».

РАХМАНИ — ПРЕДКИ

З візантійського апокрифу V ст. про ходіння Зосими до рахманів, який відомий був на Русі з XIV ст., дізнаємося такі подробиці про цих фантастичних істот: рахмани живуть від 100 до 1800 років, знають час своєї смерті і вмирають без мук і страху; вони день і ніч проводять у молитві, харчуються плодами землі, а в піст — манною небесною; ходять голі, хат і ніяких людських речей не мають, сплять у печерах на землі, вкритій листям. Янголи прилітають до рахманів і сповіщають їм про праведників і грішників, кому призначено який вік, а рахмани моляться за них. Як бачимо, рахмани уявлялися ніким іншим як безпосередніми предками людей, які з Того світу допомагають живим. Тому й звістка їм про Великдень — натяк на те, щоб не припиняли молитися про рідних й сприяти плодоріддю.

ОБЛИТИ ВІДЬМУ!

Назва Навський (Наський, Мертецький, Мерлецький) Великдень пов'язана із вшануванням небіжчиків, і коріння цього свята — в язичництві. У деяких місцевостях, зокрема на Херсонщині, вважали, що вночі проти Нав-

ського Великодня до церкви сходяться мерці на всеношну й після неї пригощаються дарами, принесеними їхніми родичами.

Переплавню називається ця середа тому, що Богородиця з немовлям, рятуєчись від Ірода, цього дня перепливли на скіпці річку й були врятовані. Тому вода у Переплавню середу наділялася магічними властивостями. Відбувалося водосвяття на річці, після чого вода вважалася цілющою. Із цього дня дозволялося купатися. Якщо починали купатися до Преполовнення, це віщувало багато утоплеників та пожеж цього року. Щоб не сталося пожежі, на Харківщині цього дня до сходу сонця господарі обходили з іконою обійстя.

У деяких регіонах, зокрема на Поділлі, цієї середи люди обливали одні одних водою. Особливо намагалися облити жінку, яку вважали відьмою: вважалося, що тоді вона не буде здатна затримувати дощі.

ГОЛОС ІЗ-ПІД ЗЕМЛІ

У Рахманський Великдень серйозних робіт не проводили. А неслухів, наприклад, на Галичині залякували легендою про те, що цього дня один дядько поїхав волами в поле з погоничем і вони провалилися під землю.

Казали, якщо на Рахманський Великдень прикласти вухо до землі, почувеш голос погонича, який благатиме про порятунок. Подейкували, що трапиться негода, якщо хтось працюватиме на це свято.

КАРА — 7 РОКІВ НЕВРОЖАЮ

У четверту середу по Великодню гуцули постилися цілий день, а коли сходила вечірня зоря, сідали за стіл. Ритуальною стравою було варене яйце, яке газда ділив на частини відповідно до кількості людей за столом, і одне віддавав найменшому в родині. Після цього вся сім'я йшла до річки й кидала туди шкаралупу. Її можна було кидати тільки на проточну воду, сподіваючись, що допливе до загадкових рахманів. Безумовно, вірування в рахманів були пов'язані з культом предків, яких потрібно було всіляко задобрювати. У гуцулів було повір'я, що рахмани позбавлять поле врожайності на цілих сім років, якщо хтось буде працювати на ньому в Рахманський Великдень.

КОРИСТЬ ВІД «ПРАВОЇ СЕРЕДИ»

Назва «Права середа» вплинула на деяку звичаєвість: цього дня ходили до лісу і ламали березові гілки, аби «правити» кості, коли вони болітимуть; на Куп'янщині намагалися посадити огірки саме на Праву середу, щоб вони були «праві» (рівненькі, прямі, «правильні»).

ЛІТЕРАТУРА:

Воропай О. Звичаї нашого народу : етнографічний нарис. Київ: Оберіг, 1993. 542 с.

Жайворонок В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.

Ларіон, митрополит. Дохристиянські вірування українського народу : іст.-реліг. моногр. Київ: АТ «Обереги», 1991. 424 с.

Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. Кн. 2. Т. 3 (Весняний цикл). Т. 4. (Літній цикл). Київ: Обереги, 1994. 528 с.

Скуратівський В.Т. Святвечір: нариси-дослідження: у двох книгах. Київ: Перлина, 1994. Кн. 1. 288 с.

РОЗДІЛ II

КОРПОРАТИВНІ СЦЕНАРІЇ

ІДЕНТИЧНІСТЬ. НЕ АЙДЕНТИКА

Бізнеси шукають, як виразити себе візуально, які цінності закласти до корпоративної культури. Аналізують, займаються «розкопками».

І ми пропонуємо почати з того, що нас всіх єднає, у якісь моменти робить великою спільнотою. Пропонуємо разом вивчати звичаї, шукати серед того, що наші предки пронесли крізь поневіряння, стирання і заборони. Шукати те, на чому ми хочемо будувати наше сьогодні. Те, що ми хочемо лишити нащадкам. Те, на що ми хочемо нашарувати корпоративну культуру. Бо ми не лише творці — ми спадкоємці.

Що ми хочемо, щоб працівники компаній забрали додому? Відродили, засвоїли, посилили, залишили та створили нове?

Що ми протиставляємо намаганням стерти нас, сказати, що нас не існує? Знання — це можливість любити, а значить — пишатись. І від того — берегти.

Тому ми пропонуємо вам як прості, так і складні сценарії, які допоможуть згуртувати команду, навчитись нового, побути разом у колі своїх. Чи на часі це під час війни? Безумовно, на часі, віднаходити те, що намагались знищити. Будемо раді, якщо надихнемо вас написати свою корпоративну історію з традиційним еством.

ОКСАНА ЛИХОЖОН
CSO ZAGORIY FOUNDATION

СЦЕНАРІЇ ВІД ZAGORIY FOUNDATION

*МИ НЕ ПРОПАГУЄМО ЗАЙМАТИСЯ ЦИМ
В РОБОЧИЙ ЧАС, А ДАЄМО ВАРІАНТИ ДОЗВІЛЛЯ,
ЯКІ МОЖНА РЕАЛІЗОВУВАТИ БУДЬ-КОЛИ.

ПРОПОНУЄМО СЦЕНАРІЇ ПІД РІЗНИЙ РІВЕНЬ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ЗУСИЛЬ

Від безкоштовних до тих, які потребують бюджету, від найпростішого (замовити онлайн-лекцію в експертів з нашого списку (розділ III) до складніших варіантів, що потребують більших зусиль, але і результати такого способу командобудування вражають.

Обирайте на свій розсуд, можливості та відчуття доречності. Ми ж вважаємо, що культура — завжди на часі. Бо вона формує нас.

ЛЕКЦІЇ

Онлайн- та офлайн-лекції у вашому офісі чи спільноті — це найпростіший спосіб залучитися до пізнання витоків українських традицій. Оберіть експерта з розділу III і запросіть провести тематичну лекцію для працівників вашої компанії.

ТЕМИ (А ТОЧНІШЕ НАПРЯМКИ):

їжа, одяг, регіональні традиції, сучасні традиції Великодня, декорування, ритуали весняного циклу. Можете брати за основу розділи цього посібника, коли формувате запит до експерта.

ВЕЛИКОДНІ КОШИКИ ДЛЯ КОМАНДИ

Їжа — чи не найкращий корпоративний подарунок. Чом би не зібрати великодній кошик для співробітників?

ЯК ВТІЛИТИ?

Зазирніть у список великодніх страв розділу «Великодній кошик» і оберіть, що з цього всього ви поклали б для колег.

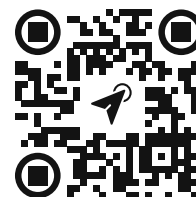
Сформууйте два варіанти кошиків: м'ясний і вегетаріанський.

У розділі III знайдіть контакти, де можна придбати кошики, писанки, паски та інше

Рекомендуємо звертатися до соціальних бізнесів за наповненням і комплектуванням кошиків. Так ви зможете дати роботу тим, хто їй найбільше потребує.

Доповніть дійство дарування великодніх кошиків ще й майстер-класом, наприклад «Традиційна вибійка на серветці».

ТРАДИЦІЙНА ВИБІЙКА НА СЕРВЕТЦІ

ВИБІЙЧАНА СЕРВЕТКА. ФОТО ЗІ СПІЛЬНОГО ПРОЄКТУ ZAGORIY FOUNDATION ТА МРІЇ МАРІЇ

ЛЕКЦІЇ

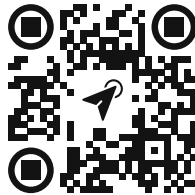
Час, проведений у спільній праці, єднає і відкриває нові грані команди. Це спілкування, яке дає плоди у вигляді виробів, навичок і яскравого спогаду.

Запросіть майстра до себе в офіс чи навчальний заклад або ж сходіть у майстерню самі — це займе більше часу, аніж лекція, та воно того варте.

**МК №1
«ВИГОТОВЛЕННЯ
ГРОМНИЦІ»**

Свічка-громниця, громовиця або стрітенська свічка — оберіг, який використовують на Стрітення (2 лютого). Таку свічку можна виготовити самостійно з медової вощини, прикрасити сухоцвітами та стрічкою. Дозвілля підійде як для дітей, так і для дорослих. Як це зробити, показують тут:

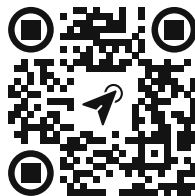
СВІЧКИ З ВОЩИНИ

**МК №2 «ВИПІЧКА
У ФОРМІ ПТАШОК»**

На Сорок святих випікали кренделі-пташки. От і ми пропонуємо провести час разом з близькими чи колегами за створенням жайворонків, голубок, сорок, зозульок. Очі з родзинок, гніздечко з бублика — що може бути краще за весняну ритуальну випічку? Хіба що з'їсти її разом зі своїми.

**ВИПКАННЯ
ОБРЯДОВОГО ПЕЧИВА**

**МК №3 «ГУКАННЯ
ВЕСНИ»**

Заклички тагу-канки — різновид веснянок, якими прикликали весну. Чудовий привід зібратися вкупі, вийти на пагорб чи поспівати прями-сінько з балкону разом з колегами чи у колі друзів. І терапевтично, і весело. Тексти закличок знайдете у розділі «Гукання весни».

**МК №4 «ВОДІННЯ
КОЗЛА»**

На Масницю у деяких регіонах «водили козла» — молодь ходила вулицями, танцюючи та співаючи. Очоловав цю процесію гарний хлопець, якого рядили у кожух та чіпляли роги. Ритуал мав сприяти пробудженню природи. Щоб провести таке дозвілля, потрібно обрати учасників дійства, вивчити тексти та підготувати атрибути для «козла». Що співати та як водити — читайте докладніше у розділі «Масниця».

**МК №5
«ПРИГОТУВАННЯ
ЇЖИ НА МАСНИЦЮ»**

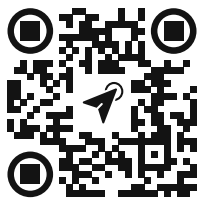
На Масницю їли страви з молочних продуктів, а не лише млинці. Зберіться гуртом, аби приготувати гречані вареники, чи чернігівські налисники, чи вергуни, чи розтиранку. А потім посмакуйте тим всі разом. Читайте, що їли та як готували страви у розділі «Масниця».

**МК №6 «ВИПКАННЯ
КУКУЦІВ»**

Давня гуцульська традиція кукуцвання на Страсному тижні — діти ходять до родичів та сусідів з примовляннями, а дорослі обдаровують кукуцями, обрядовою випічкою. На майстер-класі ви можете спекти таких булочок,

а потім відтворити традицію разом з дітками. Докладніше про куцування читайте в розділі «Страсний тиждень».

ЯК РОБИТИ «КУКУЦІ»

МК №7 «ДЕКОРУВАННЯ КОШИКА» Проведіть час, прикрашаючи великодні кошки традиційними та сучасними елементами. Учасники забирають задекорований кошик додому і можуть використати його на Великдень.

МК №8 «ФАРБУВАННЯ КРАШАНКИ» Створіть свою першу крашанку, використовуючи натуральні барвники. А продовжити дійство можна, вивчаючи ігри з крашанками (розділ «Вогнища, віра та Великодні обряди»)

МК №9 «СТВОРЕННЯ ПИСАНКИ» Писанка — один із найважливіших артефактів Великодня. Потребує терпіння — це медитативний процес. Разом із майстром чи майстрицею розпишіть писанку, яку можна буде покласти до сімейного великоднього кошика.

МК №10 «ВЕРБОВІ БУКЕТИ» Зберіть до купи вербові гілочки, задекоруйте їх за давніми традиціями. МК можна доповнити вивченням примовок для Вербної неділі (розділ «Вербна неділя»).

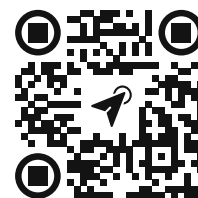
МК №11 «ВОЩЕННЯ КВІТІВ» Існує давня техніка виготовлення воскових квітів для дівочих прикрас. Такий МК почасти має і заспокійливу дію, бо треба зосереджено ліпити маленькі деталі.

МК №12 «ВИШИВКА» За один МК сорочку не вишиєш, проте можна дізнатися і натренувати декілька технік вишивання. Можна поєднати з лекцією про вишивку різних регіонів.

МК №13 «ГРА НА ТРАДИЦІЙНИХ МУЗИЧНИХ ІНСТРУМЕНТАХ» Не обов'язково мати музичну освіту, аби спробувати. Запросіть музик провести навчальний клас, вивчивши нескладну мелодію. Можна доповнити тематичною лекцією про інструменти чи музику.

МК №14 «ТРАДИЦІЙНІ ТАНЦІ» Танець — і забава, і терапія. Народний танець прекрасний тим, що підійде усім, хто має снагу. Також це чудове фізичне навантаження, адже десь і пострибати, і побігати доведеться. Запросіть майстрів до себе чи відвідайте спільноту у своєму населеному пункті. Тут «Львівський дриг», наприклад, або «Події традиційної музики».

ТРАДИЦІЙНІ ТАНЦІ

ВІДВІДИНИ ПОДІЙ, МУЗЕЇВ І КОНЦЕРТІВ РАЗОМ ІЗ КОЛЕГАМИ

Спільне дозвілля поза роботою сприятливо впливає на стосунки між колегами. А якщо додати сюди ще і той факт, що підтримуєш і плекаєш українське — то вдвічі приємніше.

ЯКІ ТУТ ІДЕЇ?

- Концерти етногуртів
- Заняття із традиційного танцю чи співу
- Етнографічні музеї, де крім екскурсій також проводять майстер-класи
- Скансени — музеї просто неба, де можна подивитися народну архітектуру і побут
- Ярмарки народних майстрів
- Фільми, документальні стрічки про українство

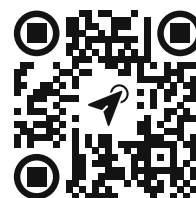
ІНІЦІАТИВИ, ДО ЯКИХ МОЖНА ДОЛУЧИТИСЯ

ВЛАШТУЙТЕ ТОЛОКУ НА ЧИСТИЙ ЧЕТВЕР

Толока — давня форма взаємодопомоги, на яку кликали сусідів, родичів і знайомих, аби швидко виконати великий пласт роботи: щось прибрати, збудувати чи відремонтувати. Толока передбачає частування тих, хто допомагав.

Чом би не влаштувати толоку, наприклад, прибравши природну ділянку неподалік вашого офісу? А після цього смачно поїсти. Можна долучитися до ініціатив, які організують такі толоки та запропонувати свою участь.

РЕТРИТ ДЛЯ КОМАНДИ

Якщо маєте час та можливості — організуйте ретрит для компанії колег чи друзів. Це час для відновлення на природі, і його можна влаштувати з урахуванням українських традицій. Можна навіть справитися за один день.

Які тематичні варіанти для виїзного ретриту на природу:

- Збирання трав та лекція про їхнє використання в наших предків
- Співочий ретрит з веснянками та іграми
- Приготування традиційних страв на вогні та показ фільму
- Зйомка стрічки про вашу команду в традиційних строях та на природі

РИТУАЛЬНІ БЕШКЕТИ

В українській звичаєвості присутні ритуальні бешкети — легальний спосіб пожартувати над кимось, зробити витівку. Колись хлопці цупили ворота, закидували воза на дах, чи закопували в сніг лавки. Такі збитки вважалися нормою на певні свята, як-от на Андрія, чи Щедрий вечір та Маланку, а також на Масницю.

Витівки мають бути жартівливими і не завдавати шкоди. Якщо вдасться реалізувати таке на вашому робочому місці, поділіться з нами у соцмережах. Втім, пам'ятайте про правила безпеки та поваги!

КОРПОРАТИВИ

А щоби тотально пірнути в українську традицію, влаштуйте корпоративне свято. Це складніший варіант в організації, адже потрібно буде орендувати приміщення, проте активностей і розваг можна втілити значно більше.

Ми пропонуємо складанку для корпоративної програми: просто поєднайте між собою фрагменти й отримайте унікальну форму.

ФРАГМЕНТ 1 «ЇЖА»

Дегустація традиційних страві напоїв. Тут можна опитати в колег, хто з якого регіону родом, і замовити страви, які готують лише там.

ФРАГМЕНТ 2 «СЦЕНА»

Запросіть гурт музикантів, які наживо зіграють давні пісні, гаївки зокрема.

Сюди теж підійде хор чи окремі виконавці традиційної музики.

ФРАГМЕНТ 3 «ЛЕКТОРІЙ»

Окрема зона з лекціями від запрошених експертів — дивіться початок цього розділу про лекції.

Дискусійний клуб, де колеги діляться звичаями зі свого регіону, історіями роду.

Цікавим експериментом може стати залучення дітей — дати завдання дослідити певний регіон і розповісти його тут, на лекторії.

ФРАГМЕНТ 4 «ПОБАВИТИСЯ»

Ігри з крашанками, квести про Великдень, двобій між командами на знання веснянок, заплітання шума і «кривий танець», покричати весняні заклички, пограти на інструментах.

ФРАГМЕНТ 5 «КРАФТЯРНЯ»

Майстер-класи з виготовлення виробів, розфарбовування яєць, прикрашання кошників, вибійки, витинанок, плетіння, вишивки тощо. Сюди ж МК зі стилізації одягу, заплітання волосся, прикрас тощо.

ФРАГМЕНТ 6 «ПОДАРУНКИ»

Замовте подарунки від компанії співробітникам: унікальні речі, які можна придбати в майстрів і майстринь. Ви підтримуєте поодиноких крафтярів, а колеги долучаться до чогось дійсно цінного.

НУМО СКЛАДЕМО ІЗ ЦИХ ФРАГМЕНТІВ СЦЕНАРІЙ:

- Паралельно можуть відбуватися майстерні з виготовлення крашанки, витинанки. Цими крашанками можна буде погратися — за давнім звичаєм.
- Наприкінці вручіть подарунки й розкажіть про майстра чи майстриню, що їх виготовили.
- Ви можете використати всі фрагменти або чи лише деякі. Зважте ресурси, наснагу — і вперед.
- Замовляємо пісні страви для дегустаційного столу.
- На сцену запрошуємо етногурт, який пізніше ще і проведе майстер-клас із «кривого танцю».
- Для лекторію кожен, хто хоче, готує історії свого роду, у кого як святкували Великдень.

РЕКОМЕНДАЦІЇ СПІЛЬНОГО ЧАСОПРОВОДЖЕННЯ ВІД ЯРИНИ СІЗИК

ФОЛЬКЛОРИСТКИ, УЧАСНИЦІ ГУРТУ «ЩУКАРИБА»

СПІВОЧИЙ МАЙСТЕР-КЛАС З ВИВЧЕННЯ ГАЇВОК

ГАЇВКИ — СТАРОВИННІ ЗА ПОХОДЖЕННЯМ ІГРИ Й ХОРОВОДИ З ПІСНЯМИ, В ЯКІ Й СЬОГОДНІ УКРАЇНЦІ БАВЛЯТЬСЯ БІЛЯ ЦЕРКВИ ПРОТЯГОМ ТРЬОХ ВЕЛИКОДНІХ ДНІВ. ГАЇВКОЮ НАЗИВАЮТЬ І УВЕСЬ СВЯТКОВИЙ КОМПЛЕКС ЗАБАВ, І ТЕКСТИ ПІСЕНЬ, ЯКІ СУПРОВОДЖУЮТЬСЯ РУХАМИ, ЖЕСТАМИ ТА МІМІКОЮ.

(Олена Чебанюк, кандидатка філологічних наук, дослідниця фольклору).

Весняні обряди мали забезпечити гарний врожай, щасливий шлюб і достаток у родині. Рухами імітували оранку, посів, сходи, цвітіння, дозрівання і збір аграрних культур.

З часом цей первісний зміст, звісно, втратив актуальність. Тепер пошук сучасних сенсів у традиційній культурі — це ціль, що плекає ідентичність.

Весняні хороводи — форма командобудування, яка може розкрити неочікуваний потенціал групи, згуртувати її. Музика взагалі має терапевтичну дію, розслабляє і підіймає емоційний фон.

Рекомендую запрошувати колективи, які можуть навчити водити гаївки (дивіться наступний розділ). Або ж переглядайте записи на ютубі та пробуйте відтворювати самостійно:

ГАЇВКА «ШУМ»

ОЙ НУМО, НУМО,
В ЗЕЛЕНОГО ШУМА,
А В НАШОГО ШУМА
ЗЕЛЕНАЯ ШУБА,
А ШУМ ХОДИТЬ ПО ДІБРОВІ,
А ШУМИХА РИБУ ЛОВИТЬ.

ЩО НАЛОВИЛА, ТО Ї ПРОПИЛА,
ДОЦІ ШУБИ НЕ СПРАВИЛА.
ПОЧКАЙ, ДОНЮ, ДО СУБОТИ,
БУДЕ ШУБА І ЧОБОТИ.
СУБОТА МИНАЄ
А ЧОБІТ НЕ МАЄ.
ПОЧКАЙ, ДОНЮ, ДО ВІВТОРКА,
БУДЕ ШУБА І СІБІРКА.

ГАЇВКА «ЖУЧОК»

ХОДИТЬ ЖУЧОК ПО ДРАБИНІ,
А ЖУЧИХА ПО РЯДНИНІ.

ПРИСПІВ:
ГРАЙ, ЖУЧКУ, ГРАЙ, ВИГРАВАЙ,
А МИ ТОГО РІК ЧЕКАЛИ,
ЩОБИ НИНІ ЖУЧКА ГРАЛИ.
А НАШ ЖУЧОК НЕВЕЛИЧКИЙ,
НА ЖУЧКОВІ ЧЕРЕВИЧКИ.
НА ЖУЧКОВІ ОПАНЧИНА,
А САМ ЖУЧОК ЯК ДИТИНА.
НА ЖУЧКОВІ ЖУПАН ДРАНИЙ,
А САМ ЖУЧОК П'ЯНИЙ, П'ЯНИЙ.
НА ЖУЧКОВІ ЖУПАН КУЦИЙ,
А САМ ЖУЧОК ЧОРНОВУСИЙ.

ГАЇВКА «КРИВИЙ ТАНЕЦЬ»

А В КРИВОГО ТАНЦЯ
ТА НЕ ВИВЕДЕМ КІНЦЯ!

ТРЕБА ЄГО ТА Ї ВИВОДИТИ,
ЛАД ЙОМУ ТА Ї НАХОДИТИ.

ОЙ ВУЛИЦЯ ТА Ї ШИРОКАЯ,
ЧОГО ТРАВА НЕВИСОКАЯ?

БО ПАРУБКИ ТА Ї ІСТОПТАЛИ
ВЕЛИКИМИ ТА Ї НОЖИЩАМИ,

ВЕЛИКИМИ ТА Ї НОЖИЩАМИ,
ПОДЕРТИМИ ПОСТОЛИЩАМИ!

ОЙ ВУЛИЦЯ ТА ВУЗЕНЬКАЯ,
ЧОГО ТРАВА ЗЕЛЕНЕНЬКАЯ?

БО ДІВОНЬКИ ТА Ї ІСТОПТАЛИ
МАЛЕНЬКИМИ НОЖЕНЬКАМИ,

МАЛЕНЬКИМИ НОЖЕНЬКАМИ,
ЧЕРВОНИМИ ТА ЧОБІТКАМИ.

ЧЕРВОНИМИ ТА ЧОБІТКАМИ,
ЗОЛОТИМИ ТА ПІДКІВКАМИ.

ОБРЯДОВІ ТАНЦІ ДІВЧАТ БІЛЯ ЦЕРКВИ. СЕЛО ДЕНИСІВ,
ТЕРНОПІЛЬЩИНА, 1890-ТІ РОКИ. ФОТО ФРАНТІШЕКА

ГАЇВКА «КОСТРУБОНЬКО»

У середині кола сидить дівчина. Коли починають співати, до будь-якої дівчини з хороводу підходить інша дівчина і говорить: «Христос Воскрес!». Інша відповідає: «Воістину Воскрес!». Перша питає: «Чи не бачили ви мого Кострубонька?». Інша відповідає: «Пішов у поле орати!». Перша дівчина береться за голову: імітує ніби плаче і починає співати разом з хороводом:

*БІДНА Ж МОЯ ГОЛОВОНЬКО,
НЕЩАСЛИВА ГОДИНОЧКО,
А ЦЮ Ж БО Я НАРОБИЛА,
ЩО КОСТРУБА НЕ ЗАЛЮБИЛА!
ПРИЙДИ, ПРИЙДИ, КОСТРУБОЧКУ!
СТАНУ З ТОБОЮ ДО ШЛЮБОЧКУ,
А У НЕДІЛЮ, У НЕДІЛЕЧКУ,
ПРИ РАННЬОМУ СНІДАНОЧКУ!*

ОБРЯДОВІ ТАНЦІ ДІВЧАТ БІЛЯ ЦЕРКВИ. СЕЛО ДЕНИСІВ, ТЕРНОПІЛЬЩИНА, 1890-ТІ РОКИ.
ФОТО ФРАНТІШЕКА РЖЕГОРЖА, НАДАВ МИХАЙЛО МАРКОВИЧ
ДЖЕРЕЛО: IV_43 SBIRKA NÁRODNÍHO MUZEA. PRAHA, Ceská REPUBLIKA

ОБРЯДОВІ ТАНЦІ ДІВЧАТ БІЛЯ ЦЕРКВИ. СЕЛО ДЕНИСІВ, ТЕРНОПІЛЬЩИНА, 1890-ТІ РОКИ.
ФОТО ФРАНТІШЕКА РЖЕГОРЖА, НАДАВ МИХАЙЛО МАРКОВИЧ
ДЖЕРЕЛО: IV_43 SBIRKA NÁRODNÍHO MUZEA. PRAHA, Ceská REPUBLIKA

МАЙСТЕР-КЛАС ІЗ ВИГОТОВЛЕННЯ СВИЩИКА

Птах — важливий символ весняного циклу, який віщує пробудження природи. Свищик звучить подібно на пташине щебетання — цікава забавка і подарунок навіть для дорослого.

Свищик або свистунець виготовляють з глини, тож ви можете організувати похід у гончарну майстерню свого міста або поліпити разом з колегами та забрати готовий виріб додому.

СВИЩИКИ «ЛОВИ ЛЕВА». ФОТО ЗІ СПІЛЬНОГО ПРОЄКТУ ZAGORIY FOUNDATION ТА МРІЇ МАРІЇ

МАЙСТЕР-КЛАСИ, ЛЕКЦІЇ ПРО СТИЛЬ І ТРАДИЦІЙНЕ УКРАЇНСЬКЕ ВБРАННЯ

Українська традиційна культура насичена елементами, які успішно поєднуються із сучасним одягом. Не обов'язково одягати увесь комплекс українського костюма. Можна знайти влучні, зручні акцентні елементи, які підкреслять ще й особисту історію людини.

ВАРІАНТИ ЧАСОПРОВЕДЕННЯ:

- Майстер-клас «Як створити діловий образ з елементами українського традиційного вбрання»
- Майстер-клас «Як створити сучасний Великодній образ з елементами українського традиційного вбрання»
- Майстер-клас із виплітання традиційних зачісок
- Майстер-клас зі стилізації хустки
- Лекція «Українське святкове вбрання кін. 19 — поч. 20-го. Сезони весна/літо»
- Лекція «Українські традиційні головні убори»

Щоб замовити МК чи лекцію — контакуйте з майстром чи майстринею. Список знайдете у наступному розділі.

МАЙСТЕР-КЛАСИ З ДЕКОРУВАННЯ ВЕЛИКОДНЬОГО СТОЛУ

- Майстер-клас «Великодні голуби» (Великодній голуб — хатня прикраса з писанки, паперу і воску)
- Майстер-клас із різьблення свічника
- Майстер-клас «Створення квіткової композиції»
- Майстер-клас із сукання свічок
- Майстер-клас із вибійки скатертини
- Лекція про декорування сучасного Великоднього столу

ДЕКОРАТИВНІ ПТАШКИ ЮРКА РАФАЛЮКА. ФОТО ЗІ СПІЛЬНОГО ПРОЄКТУ ZAGORIY FOUNDATION ТА МРІЇ МАРІЇ

ВИГОТОВЛЕННЯ ВЕЛИКОДНІХ ПОШТІВОК

Поштівки — прекрасна вітальна традиція у корпоративному просторі.

Можна створити великодні поштівки у техніці витинанки. Це знайома з дитинства і проста технологія вирізування паперу, яка може бути осучаснена і доповнена потрібним змістом.

ПРИГОТУВАННЯ ЇЖІ

МАЙСТЕР-КЛАС «ОЗДОБА ВЕЛИКОДНЬОГО ХЛІБА»

Оздоба паски — контroversійне питання для українського суспільства, бо кожен робить по-своєму. На майстер-класі можна навчитися робити естетичні варіанти оздоби з солоного тіста. Ще й дізнатися, які були відмінності в прикрашанні пасок у різних регіонах.

МАЙСТЕР-КЛАС ІЗ ВИГОТОВЛЕННЯ СИРНОГО КОНИКА

Сирний коник — їстівний витвір, що є родзинкою Карпат. Це заняття корисне для дрібної моторики, адже щоб виліпити самого коня і вершника — треба попітніти. Зате матимете смачний маленький атрибут Великоднього столу та кошика.

СТВОРИТИ КОРПОРАТИВНИЙ ПУТІВНИК-ПОРАДНИК

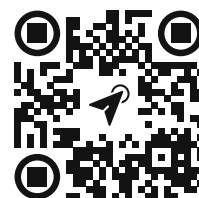
Вдалий, простий і влучний, який допоможе швидко зорієнтуватися у правилах та традиціях українського святкування:

- «10 простих рецептів»
- «Рекомендації традицій»
- «Як зібрати вдалий образ?»
- «Де купити необхідне?»

ФОТО ЗІ СПІЛЬНОГО ПРОЄКТУ ZAGORIY FOUNDATION ТА МРІЇ МАРІЇ

ДИВИТИСЬ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЯРИНИ СІЗИК

ЩО ЧИТАТИ,
НА КОГО
ПІДПИСУВАТИСЬ,
У КОГО ЗАМОВЛЯТИ

КОНТЕКСТ НАС ФОРМУЄ.
ЗНАННЯ ДАЄ МОЖЛИВІСТЬ ПИШАТИСЬ
І ЛЮБИТИ.

ПІДПISУЙТЕСЯ НА УКРАЇНСЬКИХ
МАЙСТРІВ І МАЙСТРИНЬ: НОСІЇВ
ТА НОСІЙОК ТРАДИЦІЇ ТА ТИХ, ХТО
ПЕРЕОСМИСЛЮЄ, ВИХОДЯЧИ ІЗ
РОЗУМІННЯ СЕНСУ, НЕ ЛИШЕ ФОРМИ.

У цьому розділі на нашому сайті зібрали добірку весняних рекомендацій. Тут ви знайдете майстрів і майстринь, дослідників та істориків, бренди, канали та ресурси, які надихають

НА ЦЬОМУ ВСЕ. КОНТАКТИ. ЗВОРОТНІЙ ЗВ'ЯЗОК

ЗИЧИМО ВАМ СМАЧНОГО Й ГЛИБОКОГО ВЕЛИКОДНЯ, ЯКИЙ НЕСТИМЕ НАДІЮ ТА ЖИТТЯ.

Підтримуйте ЗСУ та будьте небайдужими. Встановлюйте свої звичаї, збирайте сімейні реліквії та знайдіть своїх.

Зустрінемося у проєкті «Витоки. Путівник українськими звичаями».

ЦІННО ПОЧИТАТИ ВАШІ
ВРАЖЕННЯ ВІД ПУТІВНИКА
ТА ПРОЄКТУ. ЗАПОВНІТЬ,
БУДЬ ЛАСКА, **ФОРМУ**
ЗВОРОТНЬОГО ЗВ'ЯЗКУ.

ПІДПИСУЙТЕСЬ НА НАС ТА НАШИХ ЕКСПЕРТІВ:

ZAGORIY
FOUNDATION

VYTOKY.
PUTIVNYK

ДАР'Я АНЦИБОР — ФОЛЬКЛОРИСТКА, АНТРОПОЛОГИНЯ, КАНДИДАТКА ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУК, СПІВАВТОРКА ЮТУБ-КАНАЛУ «ПОРОБЛЕНО»

АННА НІКОЛАСВА — ЕТНОЛОГИНЯ, КАНДИДАТКА ІСТОРИЧНИХ НАУК, СПІВАВТОРКА ЮТУБ-КАНАЛУ «ПОРОБЛЕНО»

ІРИНА БАРАМБА — ПРОВІДНА ФАХІВЧИНЯ З ФОЛЬКЛОРИСТИКИ ЦЕНТРУ ФОЛЬКЛОРУ ТА ЕТНОГРАФІЇ ННІ ФІЛОЛОГІЇ КНУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ОЛЕНА БРАЙЧЕНКО — ДОСЛІДНИЦЯ ГАСТРОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ, КАНДИДАТКА ІСТОРИЧНИХ НАУК, АВТОРКА ПРОЄКТУ «ЇЖАКУЛЬТУРА»

ЯРИНА ЗАКАЛЬСЬКА — ПРОВІДНА ФАХІВЧИНЯ З ФОЛЬКЛОРИСТИКИ ЦЕНТРУ ФОЛЬКЛОРУ ТА ЕТНОГРАФІЇ ННІ ФІЛОЛОГІЇ КНУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА, К.ФІЛОЛ.Н.

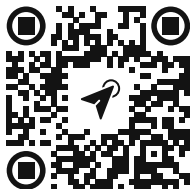
НАТАЛІЯ ХОМЕНКО — АСИСТЕНТКА КАФЕДРИ ФОЛЬКЛОРИСТИКИ ННІФ КНУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА, К.ФІЛОЛ.Н

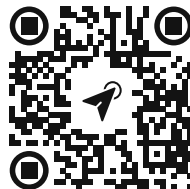
ВОЛОДИМИР ШИБРЯ — ДИРЕКТОР ЦЕНТРУ ФОЛЬКЛОРУ ТА ЕТНОГРАФІЇ ННІ ФІЛОЛОГІЇ КНУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА, К.І.Н.

МАРИНА СЕНЧИЛО — ФОЛЬКЛОРИСТКА, УЧАСНИЦЯ ГУРТУ «ЩУКАРИБА»

ОЛЕНА ЧЕБАНЮК — КАНДИДАТКА ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУК, ДОСЛІДНИЦЯ ФОЛЬКЛОРУ, АВТОРКА ЮТУБ-КАНАЛУ «ФУРКАЛО»

МИХАЙЛО КРАСИКОВ — ЕТНОГРАФ, ФОЛЬКЛОРИСТ, ЛІТЕРАТУРОЗНАВЕЦЬ

ЯРИНА СІЗИК — ФОЛЬКЛОРИСТКА, УЧАСНИЦЯ ГУРТУ «ЦУКАРИБА»

KVIKSTUDIO — КОРЕКТУРА

ОКСАНА ЛИХОЖОН — ІДЕЯ ТА СУПЕРВІЗІЯ ПРОЄКТУ, ZAGORIY FOUNDATION

ЮЛЯ НАКАЛЮЖНА — ПРОЄКТНА МЕНЕДЖЕРКА, ZAGORIY FOUNDATION

ЯНА ПІЯВСЬКА — ВЕРСТКА І ДИЗАЙН, АРТДИРЕКШН, ZAGORIY FOUNDATION

АНАСТАСІЯ РЕШЕТИЛО — ВЕРСТКА І ДИЗАЙН, ZAGORIY FOUNDATION

ОЛЬГА МІКЛАШЕВСЬКА — ФОТО

МАРГАРИТА ЯКИМЕНКО — ІЛЮСТРАЦІЇ, ВКЛЮЧНО З ОБКЛАДИНКОЮ

ДАРИНА ПАВЛЮК — ІЛЮСТРАЦІЇ

ІННА КІСКА — РЕДАГУВАННЯ ТА КОПРАЙТИНГ

ZAGORIY FOUNDATION — ЛАБОРАТОРІЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОЄКТІВ, ПІДТРИМАНА КАТЕРИНОЮ ТА ГЛІБОМ ЗАГОРІЯМИ.

Ми досліджуємо соціально цінні ідеї, перетворюємо їх на дієві моделі та масштабуємо через партнерства і спільноту агентів змін.

Наша місія – уможливити позитивні сценарії майбутнього України.

Zağoriy Foundation розвиває вісім власних соціальних проєктів:

ВИТОКИ

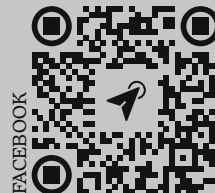
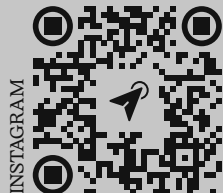
Проєкт про аудит українських традицій минулого, щоб кожен міг обрати, які саме звичаї інтегрувати у життя та передати прийдешнім поколінням. Підписуйтеся, щоб дізнаватися та обирати:

ПУТІВНИКИ
УКРАЇНСЬКИМИ
ЗВИЧАЯМИ

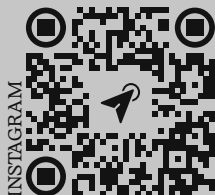
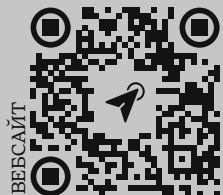
МИСТЕРНЯ

Галерея українських витоків з колекцією українських строїв і кераміки та крафтовою крамницею локальних майстрів/майстринь. Проєкт популяризує культурні цінності та традиції, досліджує національну ідентичність і дає простір автентичності та зануренню у власне коріння. Підписуйтеся, щоб дізнаватися й пишатися:

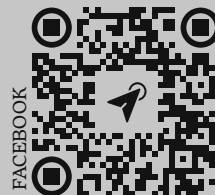
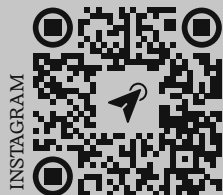
ЩЕДРИЙ ВІВТОРОК

Міжнародна ініціатива #GivingTuesday, яку в Україні розвиває команда Zağoriy Foundation. Вивчає, систематизує й масштабує практики стратегічної соціальної відповідальності. Долучайтеся до спільноти небайдужих:

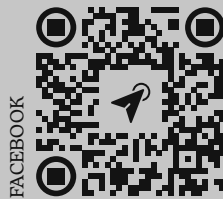
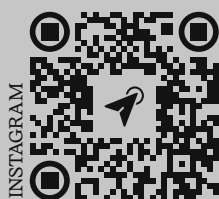
ГАЛЬТ

Мілітарний простір для своїх. Гуртує військових, ветеранів, цивільних і всіх небайдужих, хто хоче долучитись до мілітарної культури та сприяє розвитку українського війська. Гуртуємось тут:

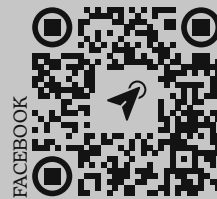
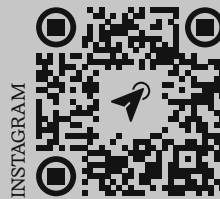
ЗАЧИН

Центр адопції та підготовки тварин до людей, де тварини не лише перебувають під час пошуку нової родини для них, але й проходять навчання, соціалізацію та стають готовими до другого шансу у своєму житті. Хвостики чекають тут:

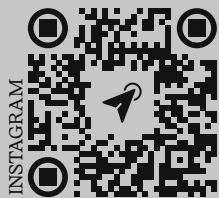
ПРОСТІР СПІЛЬНОГО ДОБРА

Культурно-мистецький простір для дітей та дорослих в Яремче. Підписуйтеся, щоб надихатися:

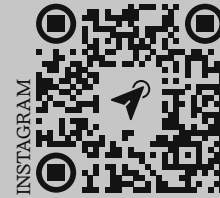
СИЛЬНІ СЕРЦЯ

Громадська організація, що розвиває превенцію серцево-судинних хвороб в Україні. Спільнота людей, які дбають про серця:

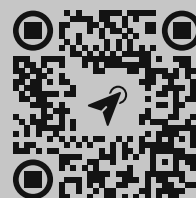
ZAGO'S FARM

Гуманна ферма, яка поєднує традиції українського фермерства із сучасними технологіями. Життя щасливих тварин тут:

Також, з 2015 року Zaŕoriy Foundation проводить дослідження, щоб розуміти, як змінюється суспільство, сфера благодійності, культура, цінності та практики взаємодії між інституціями. Ми спираємось на дослідження самі та ділимося ними із некомерційним сектором, бізнесом, медіа та тими, кому важлива аналітика.

НАШІ ДОСЛІДЖЕННЯ:

У здоровому суспільстві люди дбають не лише про тіло — вони дбають про пам'ять.

Про те, що допомагає витримувати удари історії, зберігати рівновагу й відчувати ґрунт під ногами.

Саме тому нам так важливо повертати традиції — ті, що формують відчуття дому навіть у час, коли світ навколо змінюється щодня.

І саме тому для нас надзвичайно символічно, що зимовий випуск «Витоків» підтримує компанія «Дарниця».

Компанія, що вже 95 років піклується про здоров'я країни й мільйонів українських родин. І яка знає: те, що передається з покоління в покоління — це наше.

Традиції — це наше.

Пам'ять — це наше.

«Дарниця» — це наше.

Бережімо те, що робить нас нами!

«Витоки» — це проект про аудит українських традицій від Zaŕoriy Foundation. Він народився наприкінці 2023 року, аби повернути українські традиції в життя українців. Ми прагнемо зробити спадщину зрозумілою та природною частиною нашого повсякдення.

Ми хочемо надати можливість кожному обрати й набути свою спадщину серед традицій, які зберегла для нас спільнота. Щоб,

обираючи між українськими та глобальними традиціями, людина робила вибір усвідомлено, знаючи й розуміючи свої.

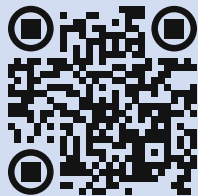
Проект не закликає відтворювати архаїку, а пропонує відшукати власні традиції, які можна забрати у майбутнє та передати своїм дітям.

ВИ
ТО
КИ

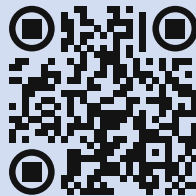
НАШІ ПРОДУКТИ

ПУТІВНИКИ РІЧНОГО ЦИКЛУ СВЯТ

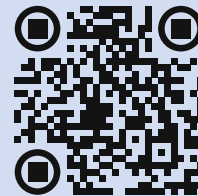
ЗИМОВИЙ ЦИКЛ

ВЕСНЯНИЙ ЦИКЛ

ЛІТНЬО-ОСІННІЙ ЦИКЛ

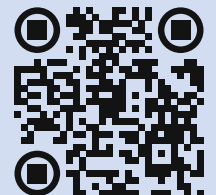
ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ТРАДИЦІЙ

Перше подібне дослідження в Україні, зроблене Zaŕoriy Foundation спільно з Центром соціальних та маркетингових досліджень «СОЦИС» для проекту «Витоки».

ЗАПИС ВИСТУПІВ КОНФЕРЕНЦІЇ «ВИТОКИ. МАЙБУТНЄ» 2025

Про те, як інструментами маркетингу та бізнесу зберігати та популяризувати культурну спадщину.

ДИДЖИТАЛЬНИЙ КАЛЕНДАР СВЯТ

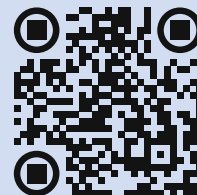
А пам'ятаєте календар зі святами, що висів у бабусиному домі? Це сучасна версія річного розкладу свят, лише у вашому телефоні.

Спершу ми створили путівники, які пояснюють традиції українського року, а тепер — диджитал-календар, що нагадуватиме про них.

Календар «Витоки» вчасно повідомить про головні свята та звичаї, пояснить їхнє значення і підкаже, що саме робили наші предки цього дня. Це такий спосіб бути

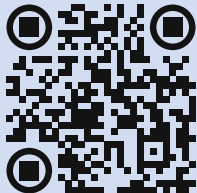
ближче до української культури, знаходити ідеї для маленьких свят чи спільних ритуалів із родиною, друзями, колегами.

«Витоки» — тепер завжди поруч. Натисніть «підписатися» і отримуйте нагадування про важливі події та свята традиційного циклу.

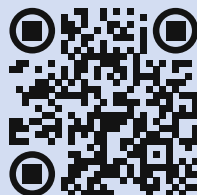
ТЕМАТИЧНІ ПАРТНЕРСЬКІ ПУТІВНИКИ

ЯК СТВОРИТИ СВІЙ
ВЕРТЕП?

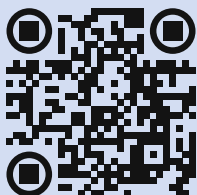
Цей матеріал ми створили з організацією «Сад Вертепів», спираючись на архівні джерела, фольклорні та етнографічні дослідження, а також на власний досвід.

ЩО ТАКЕ ДІДУХ?

У цьому роз'яснику ми зібрали все, що потрібно знати про цей атрибут Різдва, спільно з благодійним фондом «Тихо».

ЯК ПРОЖИТИ ВЕСНУ
І ПІДГОТУВАТИСЯ ДО
ВЕЛИКОДНЯ

Цикл весняних свят — це шлях підготовки до Великодня, де кожна подія має своє сакральне значення. Ми створили цей гайд, щоб допомогти вам прожити цей період повноцінно, адаптуючи давні обряди до ритму сьогодення.

ВИШОКИ